

મનહર-કમળા.

રસમય કલ્પીત નાવેલ

હોલરો.

કન્યા વિક્રમથી જુઓ. હાલ થાયે બેઠાલઃ
એ દ્રષ્ટાંત બતાવશે, "મનહર-કમળા" ખાસ.

સ્ત્રી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

શા. સાંકળચંદ વનમાળીદાસ રાજપરીઆ,

સુ. સાદરા—મહીમંડાલ.

શ્રી મનહર પ્રીન્ટિંગ પ્રેસમાં મોતીલાલ ગણપતરામે

છાપ્યું. કે. પાનકારના નાકે—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ પહેલી.

પ્રત ૫૦૦

સંવત ૧૯૬૯

સને ૧૯૧૩

કિંમત ૦—૧૨—૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગતરાત્ કૌપીરાઝિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૪૯૪૭ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ મોરર ૩૫૫૧

વિષય ૨૦૧૨

મનહર-કમળા.

રસમય કલ્પીત નાવલ.

દાહરો.

કન્યા વિક્રયથી જુઓ, હાલ થાયે બેહાલ;
એ દ્રષ્ટાંત બતાવશે, “મનહર-કમળા” ખાસ.

રચી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.

શા. સાંકળચંદ વનમાળીદાસ રાજપરીઆ.

ચા. સાદરા—મહીકાંઠા.

શ્રી મનહર પ્રી-ટીંગ પ્રેસમાં મોતીલાલ ગણપતરામે
છાપ્યું. ડે. પાનકારના નાકે—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ પહેલી,

પ્રત ૫૦૦

સંવત ૧૯૧૯

સને ૧૯૧૩

ફીમત ૦—૧૨—૦

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

૧૮૬૭ ૪૮૪૭

આ ચોપડી સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા એક્ટ મુજબ પ્રસિદ્ધ કરાઈએ
રજિસ્ટર કરાવી સર્વ હક સ્વાધિન રાખ્યા છે.

શાસ્ત્રતણે મહીમાય, વળી ધન સુમાએ જાયે;
 સાંભળો શાણુ લોક, નહીં સંદેહ લગારે.
 કવિજન કરે વખાણુ, માનો એ સાચી વાણી;
 લક્ષ ધરો મન માંસ, રીક્ષ કરશે નવ જરી.
 અંડાળ કૃત્ય કરશે નહી, હાખશે નિશ્ચે વિખ;
 દયા કરી સૌ ચેતજો, સમજશે તો ઠીક.

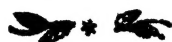
લી૦

કર્તા.

અર્પણ પત્રિકા.

૧૪૬૬૬

અખંડ પ્રૌઢ પ્રતાપ ગૌધ્રવાણુ પ્રતિપાલન નેક
નામદાર મહારાજ શ્રી સાતમસોહજી
સાહેબ બહાદુર સ્વસ્થાન મુવેર.

આપ મહારાજ વિધાવિદ્યાથી,—વિદ્યોતેજઃ, સ્વધર્મ દયાળું
અને નિતિ નીપુણ છો. આપ ધર્મ નીતિ સહવર્તમાન પ્રજાનું
પ્રતિપાલન કરોછો, એકંદરે આપ નામદારશ્રી પ્રજાના દુઃખે દુઃખી
અને સુખે સુખી હમેશાં રહોછો, આપના આવા અચાગ શુભ મુ-
લોથી આકર્ષાઈ માત્ર જનસમુહના સુખોપકારક “ મનહર-કમળા ”
નામનો લઘુમંથ છે તે આપને પ્રેમ અને માન પુર્વક અર્પણ કરી
અત્યાનંદ પામતાં વિરામુંધું—અસ્તુ.

તા. ૧૮-૭-૧૩.

મુ. સાહરા.

મહીકા—એન.સી.

લી. હું—હું

} આપ નામદારશ્રીનો આદ્યક્રિત ચેષક,
સાંકળચંદ વનમાળીદાસ રાજપરીઆ.

અસંદ્ધ યૌદ્ધયતોપ ગૌઝાણજ પ્રતિપાલન નેક નામદાર વહારાજા શ્રી સાંમતસિંહજી સાહેબ વહાદુર પ્રમોનું જીવનવૃતાંત.

ઈડરનરેલ નામદાર શીવસીંહજી મહારાજશ્રીને પાંચ કુંવરો હતા. (૧) ભવાનસીંહજી (૨) સધરામસીંહજી (૩) જલમસીંહજી (૪) અમરસીંહજી અને છેલ્લા માહારાજશ્રી ઇન્દ્રસીંહજી હતા. શીવસીંહજી માહારાજ સાહેબના કૈલાસવાસ થવાથી ભવાનસીંહજી મહારાજે ઇડરની માદી સંભાળી બાદ અનુક્રમે સધરામસીંહજીને અમનગરપટો, જલમસીંહજીને મોડાસા પટો, અમરસીંહજીને બાયડપટો, અને ઇન્દ્રસીંહજી માહારાજશ્રીને સુવેરપટો મળ્યો. પણ તે વખતે તમામ કર્તા સુવેર જગીર ટુંકી હતી.

ઇન્દ્રસીંહજી માહારાજ પછી હમીરસીંહજી મહારાજ અને તે પછી નામદાર માહારાજશ્રી સાંમતસીંહજીના પિતાશ્રી જગતસીંહજી સાહેબ માદીએ બિરાજ્યા. જગતસીંહજી માહારાજશ્રીનો જન્મ સંવત ૧૬૦૧ ના બાદરવા માસની શુક્લપક્ષની એકાદશીને રોજ થયો હતો, જ્ઞાન-પ્રભુથી પોતે કુશીઆર અને ચાલાક હતા. તે વખતે અત્રે સ્કુલ ન હોવાથી પોતે ઇડર બહુવાંસાર પધાર્યા હતા. લગભગ પંદર સોળ વર્ષની નાની વયમાં પોતે વિદ્યાભ્યાસ સારો સંપાદન કરી અત્રે પધારી પોતાના રાજ્યનું કામ કરવા માંડ્યું અને પિતાશ્રીની હયાતીમાં પોતે બધી વાતે માહેતમાર તેમજ કાબેલ થયા. સંવત ૧૬૩૨ ની સાલમાં હમીરસીંહજી માહારાજ કૈલાસવાસ પધાર્યા તે વખતે

કંડરમાં માહારાજ જવાનસીંહજી સાહેબ ગાદીપર હતા. તેઓ સાહેબ અત્રે પધારી ધણી ધામધુમ સાથે નામદાર માહારાજશ્રી જગતસીંહજી સાહેબને રાજ્યાભિષેક કરી ગાદીપર બેસાડયા.

જગતસીંહજી મહારાજશ્રી ગાદીપર બિરાજ્યા પછી હમેશાં પ્રજાનું જેવી રીતે ક્રિય થાય તેમ કરવા પોતે ઇચ્છતા. પોતાના તાલુકામાં કોઈ સ્થળે સ્કુલ ન હોવાથી પ્રથમ પોતાની પ્રજાને કેળવણીનો લાભ આપવા સાર તા. ૧૮-૮-૮૪ની સાલમાં સુવેરમાં સ્કુલ ખોલાવી પ્રજાને કેળવણીનો લાભ આપ્યો. આ અરસામાં જોધપુરની ગાદી ખાલી પડવાથી અત્રે અમનગરની ગાદીથી માહારાજ તખ્તસીંહજી સાહેબ જોધપુર પધાર્યા. તેથી અમનગર તાલુકાનો પાચમા ભાગે હીરસો મળવાથી પોતાની જગીરમાં કંઈક વધારો થયો. તેઓ નામદારશ્રી દયાળુ, પરોપકારી, નિરાભિમાની, અને પ્રમાણીક હોવાથી પ્રજા પણ હમેશાં આશીર્વા દેતી અને તે સાથે દયાળુ ઇશ્વર પાસે નામદારશ્રીનું જેમ ક્રિય થાય તેવી સ્તુતી કરી માગણી કરતી હતી. નામદારશ્રીએ પોતાના ગામમાં મંદીરો, ધર્મશાળાઓ, વાવ, કુવા વિગેરે બંધાવી પોતાની પ્રજાને સંતોષી. નામદારશ્રીએ છપ્પનીઆ જેવા દુષ્ટકાળમાં ધણા ગરીબ નિરાધાર માણસોને આશ્રય આપ્યો હતો. તેમજ ગામના તમામ મંદીરોમાં વરખાસન બાંધી આપ્યાં હતાં જે હજી પર્યંત ચાલુ છે. નામદારશ્રીની હયાતીમાં એક વખત અમદાવાદથી સ્વામીનારાયણના આચાર્ય મહારાજશ્રી પધાર્યા હતા, તેમનો નામદારશ્રીએ સારી રીતે સત્કાર કરી યોગ્ય શીરપાવ આપી વિદાય કર્યા હતા. એકંદરે તેઓ નામદારશ્રી ધર્મના કામમાં ખડેલે નંબરે હતા. આવી રીતે થોડો સમય વીત્યા બાદ સંવત ૧૯૬૨ની સાલમાં પોતે તમામ

કુટુંબ તથા જનના સહીત જત્રાએ પધાર્યા, ત્યાં પણ ધર્મોષ્ઠપણાથી વિજ્ય મેળવતા પ્રથમ સિધપુર, આગ્રા, ગોકુળ મથુરાં, વંદ્રાવન, કાશી; અયોધ્યા, પ્રયાગ અને જગન્નાથ સુધીની યાત્રા કરી પાછા ફર્યા હતા. ત્યારબાદ સંવત ૧૯૬૪ની સાલમાં ગંગાપુજન કર્યું અને તે પછી નામદારશ્રી થોડો વખત ધર્મોષ્ઠપણાથી ન્યાયી રાજ્ય ચલાવી સંવત ૧૯૬૫ના ફાગણ સુદી ચોથના રોજ કૈલાસવાસ પધાર્યા.

માદારાજશ્રી જગતસીંહજી સાહેબ ન્યાયનિપુણ હોવા ઉપરાંત રાજકાજના સંપુર્ણ અનુભવી હોવાથી ઇડર સ્વસ્થાન ઉપરાંત મહીકાંઠાના ખીજ રાજ રજવાડાઓ તેમને એક પ્રતિષ્ઠિત, પ્રમાણીક, અને ન્યાયી રાજ્યકર્તા તરીકે લેખતા, અને માન આપતા. મહીકાંઠાના હાકાર સાહેબો અને તાલુકદારોના ભાયાતો સાથે જ્યારે જ્યારે કોઈની તકરાર ઉપસ્વીત થતી ત્યારે તેમને ત્રાહીત પંચ તરીકે નીમવામાં આવતા અને તેમને આપેલા ચુકાદાથી પક્ષકારોને સંતોષ થતો જોવામાં આવતો. રાજ્યકર્તા તરીકે તેમની યસસ્વી કારકીર્દી પ્રજા જનોના અંતકરણમાં ચીરકાલ સુધી લખાએલી રહેશે. તેમનો શાન્ત સ્વભાવ, તેમના પ્રૌઢ વિચારો, તેમણે કરેલું સુક્ષ્મ રીતે સંસારનુ અવલોકન અને તેમની પરાંપકારી વૃત્તિ ભાગ્યેજ હાલ કોઈમાં જોવામાં આવે છે.

ત્યાર પછી નામદારશ્રી સાંમતસીંહજી સાહેબ ગાદીપર ખીરાજ્યા. તેઓ નામદારશ્રીને જન્મ સંવત ૧૯૩૨ના કાર્તીક સુદ ૯ના રોજ થયો હતો. પોતે પણ નાની વયમાં સારો વિદ્યાર્થીસ કરી મહુમ નામદારશ્રી જગતસીંહજી સાહેબની માફક રાજ્યકારોબારમાં ગુથાયા. પોતે

વિદ્યોતેજક, સ્વધર્મીષ્ઠ, દયાળુ, પરોપકારી અને બાહોશ ખતીલા છે. તેઓ નામદારશ્રી સ્વામીનારાયણના સાચા ભક્ત છે.

અમદાવાદના સ્વામીનારાયણના આચાર્ય માહારાજશ્રી વાસુદેવ પ્રસાદજી કુકડીએ પધાર્યા હતા, તે વખતે નામદારશ્રીએ અત્રેથી પોતાના માણસોને મોકલી તેમને અત્રે પધારવા સાર ૧૨માઘ્યું હતું. તેથી સંવત ૧૯૬૯ના જ્યેષ્ઠ સુદી ૧૦ને શનીવારના રોજ આચાર્ય માહારાજશ્રી અત્રે પધાર્યા હતા તે વખતે નામદાર માહારાજ સાહેબ પણ પોતાની સ્વારી તથા નીશાન ડોકા સાથે રાખી સરહદ સુધી સામા પધાર્યા હતા અને ત્યાં આગળ પ્રથમથીજ જાળમે વિગેરે પાથરી તે ઉપર સુંદર ગાદી તકીયા ગોઠવી દીધા હતા. તેથી નામદાર શ્રી ત્યાં આગળ લગભગ અડધો કલાક બિરાજ્યા. અને જ્યારે આચાર્ય માહારાજશ્રી પધાર્યા ત્યારે તેમનું યથાવિધી પુજન કરી પુષ્પના ગુથેલા હારથી વધાવી વાજતે ગાજતે વરધોડો ગામમાં ફેરવી આચાર્ય માહારાજશ્રીને પોતાના ખાસ જંગલામાં ઉતારો આપ્યો હતો. અને બીજા તમામ સાધુસંત વિગેરેને માટે પણ યોગ્ય સગવડ કરી મુકી હતી. અને અત્રે ત્રણ દીવસ સુધી રાખી ધણી ધામધુમ કરી આચાર્ય માહારાજશ્રીને યોગ્ય શીરપાવ તથા બીજા માણસોને તેમજ સંત સાધુઓને ચાદરો વિગેરે આપી નિશાન ડોકા સાથે રાખી અત્રેથી નામદાર માહારાજશ્રી સાંમતસીંહજી સાહેબ સાથે પધારી પોતાની સરહદ સુધી વિદાય કરી પોતે પાછા ફર્યા હતા. આવા ધર્મીષ્ઠ મહારાજશ્રીને ત્રણ દીર્ઘાયુષ બક્ષો અને અમરવેલીની માફક તેમના વંશની વૃદ્ધી કરો.

નામદાર માહારાજશ્રી ગાદીએ બિરાજ્યા તે વખતે પોતાને જે કુવરો હતા અને સંવત ૧૯૬૬ના જ્યેષ્ઠ મહીનાની કૃષ્ણ પક્ષની પડવેને દીવસે ત્રીજા નંબરના કુવરશ્રીનો જન્મ થવાથી ધર્મી ધામધુમ સાથે સભા ભરી હતી. અને તમામ મુસદ્દી વર્ગ, સદ્ગૃહસ્થો, બ્રાહ્મણો, ભાટ-ચારણો તથા રકુલના વિદ્યાર્થીઓએ વિગેરે તમામ પ્રજા વર્ગે આ મેળા-વડામાં ભાગ લીધો હતો. પ્રથમ વિદ્યાર્થીઓએ માહારાજ સાહેબને પ્રભુ દીર્ઘાયુષ બક્ષો ! એ મતલબનું એક કવીત બોલ્યા હતા. ત્યારબાદ નામદાર માહારાજ સાહેબે સર્વને યોગ્ય શીરપાવ આપતાં છેવટ રકુલના સ્કોલરોને મીઠાઈ વહેચી બાદ સભા વિસર્જન કરવામાં આવી હતી આવા ધર્મોષ્ટ, ઉદાર, પરોપકારી અને દયાળુ નામદાર માહારાજશ્રીને પ્રભુ દીર્ઘાયુષ આપો અને અમરવેલીની માણક તેમના વંશની વૃદ્ધી કરો.

નામદાર માહારાજ સાહેબના જે કુવરો સુર્યસિંહજી તથા ઉદય-સિંહજી ગાંડલ ગરાશીયા કોલેજમાં અભ્યાસ લેવા માટે પધાર્યા છે. આશ્ચર્ય છે કે નામદાર કુવર સાહેબો પણ પિતા અને પિતામહ જેવા બાહોશ, ઉદાર, ખંતીલા, દયાળુ, ધર્મોષ્ટ અને પ્રમાણીક નીવડી પ્રજાનું રક્ષણ કરશે. પ્રભુ ! નામદાર માહારાજ સાહેબ તેમજ કુવર સાહેબો વિગેરેનું લાંબાકાળ સુધી દીર્ઘાયુષ આપો અને સુખ જેવા નામદાર માહારાજ સાહેબ ભાગ્યશાળી નીવડો ! એમ અંતીમ પ્રાર્થના કરતાં વિરામુ છું.-અસ્તુ !

અસાડ શુકલ પક્ષની
પુર્ણિમા, સંવત ૧૯૬૬. } લી. હું છું.
સાદરા, (મહીકાંઠા.) } આપ નામદારશ્રીની દયામુર્તિના તાબેદાર સૈવક
સાંકળચંદ વનમાળીદાસ રાજપૂતીઆ.

આભાર પત્ર. [૧]

નામદાર મહારાજ શ્રી ભોપાળસોહલ સાહેબ.

મુ. મુવેર.

સુશ મહારાજ !

આપ નામદાર મહારાજર હમેશાં પ્રેમાળદ્રષ્ટીથી જુઓ છો, અને આ લેખક પ્રત્યે હમેશાં શુભ લાગણી ધરાવો છો, વળી વિશેષ માં આ નાનકડા પુસ્તકમાં આપે જે લાગણી ધરાવી મદદ આપી છે તે ઉપકાર આ શેવકથી કદી પણ વિશરાય તેમ નથી. આપની મહારા પ્રત્યે આવી શુભ લાગણી જોઈ મહાર્ હૃદય અતીશય પ્રકુલીન બન્યું છે. આપના આવા અથાગ શુભ ગુણોથી આકર્ષાઈ માત્ર એક સાધારણ શબ્દોથી આપશ્રીનો થયેલો આભાર દર્શાવી આપશ્રીનું મુખારક નામ આ લઘુગ્રંથ સાથે જોડી અત્યાનંદ પામું છું. એજ.

આભાર પત્ર [૨]

શિરછત્ર તિર્થ સ્વરૂપ મુરબી ભાઈશ્રી શા.

શા. ચુનીલાલ વનમાળીદાસ.

મુ. સાદર.

આપે મુળથી મહારાપર લઘુ બંધુભાવ રાખી ન્હાનપણથી સંભાળી લેધ પાળી પોષી મોટા કર્યો, મ્હને વિદ્યાદાન અપાવ્યું, અને હજુ પણ મહારાપર અણગમત પ્રેમની વૃદ્ધીઓ કર્યા જાઓ છો, આપના આવા અગણીત ગુણોનો બદલો વાળવા હું કિંચીત માત્ર શક્તીવાન નથી, અને તે અથાગ ઉપકારની નીશાની દાખલ આ નાનકડા પુસ્તક સાથે આપનું મુખ્યારક નામ જોડી ફેરવું થાઉં છું. અરજી, અસાડ શુકલપક્ષની પૂર્ણિમા સંવત ૧૯૬૯.

હીં હું—જી.

આપ મહાશયોનો સદાનો આભારી.

સેવક.

શા. સાંકલચંદ વનમાળીદાસ રાજપરીઆ.

કપાય છે !

કપાય છે ! !

એક અત્યુત્તમ નવલ કથા ખાસ વાંચવા લાયક.

સતિ રાધાગૌરી.

શાને

પ્રેમનું જોડું.

આ નવલકથા પ્રત્યેક મનુષ્યને ખાસ વાંચવા લાયક છે. સં-
સારિક, બેવારિક, વિષયો ઉપરાંત શુદ્ધ પ્રેમનો આબેહુબ ચીતાર
દર્શાવ્યામાં આવ્યો છે. વિગેરે રસમય પ્રકરણો ચિતરાયાં છે. અમા-
ઉથી ગ્રાહક યનારનાં નામ ચોપડીમાં આશ્રયદાતા તરીકે મુકવામાં
આવશે. પુસ્તક રાયલ ખારપેચી જાડ કાગળ લગભગ સો સવાસો
પૃષ્ઠનું સુશોભિત કાચું બાઈન્ડિંગની કીમત ફક્ત આના આઠ. અને
મુંદર ઝલેઝ કાગળ પાઠા બાઈન્ડિંગની કીમત રૂપીઆ એક પોષ્ટજ
જુડુ. તો તાકીદે નિચેને સરનામે ઓર્ડર આપી નામ નોંધાવો.

શ્રી. સુવેર.

પોષ્ટ દાવડ (મહીકાંઠા)
એ, પી. રેલવે.

}

શ્રીરનામુ.

સાંકળચંક વનમાળીદાસ રાજપરીઆ.
(સાદરાવાળા.)

મફત !   મફત !!   મફત

સતિ સધાગૌરીના પ્રાહકોને અમુલ્ય લાભ !

મહીકાંઠાની મઝા.

મુલ્ય ફક્ત ચાર આના

જેની અંદર રસીક પ્રભાત સંગ્રહ, રશીક ભજન સંગ્રહ આયન સંગ્રહ ઉપરાંત ભક્તિ માર્ગનાં મુદર પદો નોંધવામાં આવ્યાં છે. સતિ સધાગૌરીના પ્રાહકોને વિના મુલ્યે મફત આપવામાં આવશે. તેમજ અન્ય સદસ્યો પાસેથી ભુકતી કૌંમલ ઉપરાંત પોસ્ટ ખર્ચ બુદ્ધ હેવામાં આવશે. તે તાકીદે નિવેશન કરનારે ઓર્ડર આપી નામ નોંધાવે.

મુ. સુવેર પોસ્ટ દાવડ. } એસ. વી. રાજપરીઆ
મહીમંડળ એ. પી. રેલવે. } સાદરાવાળા,

પ્રસ્તાવના.

આ નવીન નોવેલ લખવાનો હેતુ મને ધણુ દિવસથી થયા કરતો હતો પરંતુ પરમકૃપાળુ જગદીશ્વરની સહાયતાથી આજે સુદ વાંચક વર્ગ સમક્ષ ચુકવા લાગ્યશાળી થયો છું.

આની અંદર બાળલમ, કન્નેડા વિગેરે વિષયો ચર્ચાવ્યા છે તેનો મુખ્ય હેતુ એ છે કે આર્ય પ્રજામાં આજકાલ ઠેકાણે ઠેકાણે કન્યા-વિક્રય થતો જોવામાં આવ્યાથી, તેમજ તેવી બુકની ખામી પુરી પાડવાના વિચારથી, અને સ્ત્રીઓને પતિ સેવા એજ ખરૂં દૈવત, અને મોક્ષ મેળવવાનું સાધન છે. વિગેરે વિગેરે હાસ્ય અને કરંજાજનક વિષયોથી આ ગ્રંથ ભરપુર છે. વળી વિશેષમાં ઉછરતી હિન્દુ પ્રજામાં સ્ત્રીકિળવણી ન લેવાથી કેવી કેવી અડચણો આવી પડે છે. અને સ્ત્રીઓ પોતાની જાંદગી કેવી રીતે ગાળે છે, તેનો આબેહુબ ચિતાર આ નાનકડા પુસ્તકની અંદર દર્શાવ્યો છે. અને દરેક સ્ત્રી પુરુષોને એકંજ સરખી રીતે વાંચવા લાયક છે. તો આશા છે કે સુદ વાંચકવૃદ્ધ વાંચવા લીધા પછી પુર્ણ કર્યા વગર લાગ્યેજ મુકશે.

હું એક નવીન ગ્રંથકાર છું. ગુજરાતમાં જુદી જુદી જાતના ગ્રંથકારો ના હાથેથી જુદી જુદી જાતના ગ્રંથો બહાર પડે છે. સામાન્ય પ્રાથમીક કેળવણી પામેલા વાંચકને આ પુસ્તક રસીકર લાગશે એવી મારી

નમ્ર ધારણા છે. અને જો તે હેતુ કંઈ પણ અંશે પાર પડશે તો હું
આ પુસ્તક લખવાનો હેતુ સફળ થયો માનીશ.

આની અંદર મહારા હસ્તદોષથી તથા છાપવા છપાવવા વિજે-
રેમાં કંઈ ભુલચુક રહી ગઇ હોય તો તે માટે હું સ્વયં વાંચકવર્ગ
પાસે ક્ષમા માગતાં વિરામું છું.

અચાડ શુક્લ પક્ષની

પુર્ણિમા. સંવત ૧૯૬૯

સાદરા, -મહીકાઠા.

લી. શેવક

સાંકલ્લચંદ વનમાલીદાસ રાજપરીઆ.

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ.	વિષય	પૃષ્ઠ.
૧	હુ દુઃખી મનહર.	૧
૨	હુ મનહર નિશાળમાં	૫
૩	હુ ભલામણ પત્ર, ...	૮
૪	હુ જગમોહનરાયનું જતાંત.	૧૨
૫	હુ રોહનું ખીજ.	૧૬
૬	હુ કમળાની બિમારી	૨૪
૭	હુ મનહરને વેપારમાં ભોડાવું.	૩૦
૮	હુ કમળા માટે વરની શોધ.	૩૪
૯	હુ પતિ સેવા એજ ખડું રહસ્ય.	૪૦
૧૦	હુ વિદેશ ગમન	૪૬
૧૧	હુ રમણનો ઓગીતો મેળાપ.	૫૨
૧૨	હુ લગ્નમાં વિદ્ય.	૫૭
૧૩	હુ કન્યાવિક્રયનું ભાષણ.	૬૩
૧૪	હુ પ્રેમીનો મેળાપ.	૭૧
૧૫	હુ રમણનું કનકપુરથી વિદાય થવું	૭૬
૧૬	હુ કન્યા માટે તકરાર.	૭૯
૧૭	હુ ન્યાયી ઈસાઈ અને ઈપતીનો મેળાપ.	૮૩

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

मनहर-उभय.

प्रकरण १ वं.

हुंभी मनहर.

जेष्ठ महीनानी शुक्लपक्षनी पूर्णिमानी એક રોજ મધ્યાન-
કાળે ગીબ્મ રતુનો પ્રચંડ તાપ પુષ્કળ પડતો હતો, સઘળે સ્થળે
શાંતિ પ્રસરી રહી હતી, વનનાં પશુ પક્ષીઓ પણ પોતપોતાના
આળામાં કળીયુગ સમા અતિશય ઉકળાટને લીધે શાંતપણે વિશ્રાંતિ
લેવા સાર બેઠાં હતાં. વનમાં આંખા, આંખલી, મહુડા, લીંમડા, ખા-
ખર, વડ, રાયણ, બાવળ, કંચેર, બોરડી, જાંબુડી વિગેરે ઘણી જાત-
નાં ઝાડ હોવા છતાં પણ મુદ્દલ પવન ન હોવાથી, તેમજ અગ્નિ
જેવી લૂ વાવાથી નિર્જાયપણે સૌ પક્ષીઓ ચુપકીથી શાંતપણે વિ-
શ્રાંતિ લેતાં હતાં. આ વખતે આપણી વાર્તાના મુખ્ય નાયક મનહરને
આ વન એવું તો બિહામણું લાગ્યું કે જાણે કોઈ જાત પ્રેત કે રાક્ષ-
સનું રહેઠાણ તો નહીં હોય ? પણ લાચારી સાથે એક આશ્વર્યના
જાણ તમે નિર્જાયપણે બેઠા. પોતાને બે દિવસનો સખત પદ્મિમ

પડ્યો હતો. તેમજ ભોજન લીધે પણ બે દિવસ થયા હતા. પણ નીરૂપાય હતો. કારણકે પોતાની પાસે પહેરેલા કપડાં શીવાયનું કંઈ સાધન ન હતું ફક્ત પાણી પીવા સાર એક પાત્ર હતું. પોતાના દીકરીની અંદર ભયથી બહુજ ગભરાવા લાગ્યો.

આવી સ્થિતિમાં આંખો મીચી ફક્ત ઇશ્વર સ્મરણ કરતો બેસી રહ્યો. અને પોતાને જે કારણથી અહીં આવવું પડ્યું હતું, તેને તે હજારો, લાખો, બલકે કરોડોવાર ધીકારતો હતો. અને હરવખતે ઇશ્વર પાસે એજ માગતો કે અમારા આ કદા રાક્ષસરૂપી હાનીકારક રીવાજોને નાશ કરવા તમે જલદી તૈયાર થાઓ, આ રંક પ્રાણીને આપનો પુર્ણ ભરસો છે કે અમારી જાતિના રાક્ષસરૂપી મનુષ્યના દીલમાં આત્ર જેવું બી રોપી અમારા કદા હુરમતનો સંહાર કરશે.

લગભગ અડધા કલાક સુધી મૌન ધારણ કરી ઇશ્વર સ્મરણ કરતો બેડો એવામાં પરમાત્માની તેના ઉપર પૂર્ણ મહેરબાની થઈ ન હોય ! તેમ એકાએક પવન વાવા લાગ્યો, પવન વાવાથી આડ ઉપરથી ડેરીઓ, રાંયણાં, મહુડાં વિગેરે અત્રતફળો ટપોટપ જમીનપર પડવા લાગ્યાં, અને પક્ષીઓપણ પોતપોતાના માળામાંથી નીકળી કલકલના શબ્દવડે આખું વન ગળતી મુકયું. મનહરના હર્ષનો પાર રહ્યો નહીં ઇશ્વરનો ઉપકાર માનતો ઉઠ્યો, અને નિચે પડેલા ફળ-ફળાદીકથી તૃપ્ત થયા પછી તૃપ્તિને લીધે પાણીની શોધમાં ને શોધમાં આગળ ચાલવા લાગ્યો. પણ કોઈ ઠેકાણે જમનું ચિન્હ દાંડોચર ન થવાથી મનના અંદર દિલગીર થવા લાગ્યો. પણ હીમત ન

હારતાં આગળ વધવા માંડ્યો. છેવટે એક જીર્ણ થઇ ગયેલી વાવ લગભગ અડધો મૈલને છેટે તેની નજરે પડી, તેથી ઝડપથી તે તરફ વળ્યો; અને વાવ ઉપર ગયો. પણવાવ ઉપરવડનું ઝાડ હતું તેનાં મુળ તેની અંદર હતાં મનહર જોવો વાવની અંદર પાણી પીવા ઉતર્યો તેવેળા ઉપરના ઝાડમાં કોઇ ઝેરી સાપ સંખ્યાબંધ જોયા, તેથી પાણી ન પીતાં તુરત પાછો વળ્યો. અને ઇશ્વરનો ઉપકાર માનવા લાગ્યો કે હે પ્રભુ! મનુષ્યને પોતાની ચીંતા છે, પણ આપને તો આખી સૃષ્ટિની ચીંતા છે. તેમજ મનુષ્ય ધારે છે શું ! ને આપ કરો છો શું ? જો કદાપિ મેં તે જળ પીધું હોત તો આ વિકાળ નાગ તુરત મ્હને ડસન કરત અને તેથી હું તરત મરણ પામત કારણ કે ઉપર ઝેરી જીવનવરનું રહે-કાણુ છે. વિગેરે વિગેરે જોલતો ઇશ્વરનો ઉપકાર માનતો આગળ ચાલવા માંડ્યો.

છેવટે એક સુંદર સરોવર કેટલેક છેટે તેની નજરે પડ્યું તેથી તે ત્યાં ગયો. આ વખતે એક બાળીકા પોતાનાં કપડાં તે સરોવરની અંદર ધોતી હતી. મનહર પાણી પી તૃપ્ત થયા પછી પુછ્યું કે અહીંથી રમણીકપુર કેટલું દુર હશે ? તે બાળીકાએ ઉત્તર આપ્યો કે લગભગ એક માર્ગલ દુર હશે. તમારે કેના ત્યાં જવું છે ?

મનહર—મ્હારે હિન્દુ અનાથાશ્રમમાં જવું છે.

બાળા—શી જ્ઞાતે છો ?

મનહર—હું વિજયનગરનો રહેવાશી છું, અને જ્ઞાતે નાગર વાણીયો છું તમારે આટલું બધું પુછવાનું શું પ્રયોજન ?

બાળા—ઉચ્ચ જ્ઞાતિના દેખાવા છતાં અનાથાશ્રમનો રસ્તો

લેવાથી પુછવાની જગ્યાસા થઇ. બીજું કંઈ નહીં.

મનહર—દુઃખના લીધે અનાથાશ્રમમાં જવું પડે છે.

બાળીકા પોતાનાં કપડાં ઘોષ ધર તરફ વળી, અને મનહર અનાથાશ્રમ બહારી ગયો, વખત થઇ જવાથી અનાથાશ્રમ બંધ થયેલું જોયું તેથી એકાદ ધર્મશાળામાં ઉતારો કર્યો.

પ્રિય વાંચકો ! મનહર સાકારણથી પોતાનું વતન છોડી અત્રે આવ્યો હતો, અને શો રાક્ષસી રીવાજ દુર કરવા ઇશ્વર પાસે યાચતો હતો, તે આગળ ચાલતાં હું આપની આગળ વર્ણુવા યથામતિ પ્રયત્ન કરીશ. જ્ઞાતિ કુચાલોથી પાયમાલીની પરિસીમાએ પ્હેંચેલાં હીંદુ અનાથ બાળકોનો ઉદ્ધવ કેવળ સ્વાશ્રયને પ્રયત્ન ઉપરજ છે. એ મુશ્કેલી વાંચકના જાણવામાં હોવું જોઈએ.

પ્રકરણ ૨ જી.

મનહર નિશાળમાં.

પુર્વે ગુજરાત ભુમીના પવિત્ર સામ્રાજ્ય નદીના કીનારા પર રમણીકપુર શહેર આવેલું હતું. આ શહેરને ફરતું પાસેની નદી-માંથી પાણી વાળી લીધેલું હોવાથી સમુદ્રમાં તરતા એટની માફક આ શહેર સાગતું હતું. વિશેષમાં શહેરને ફરતો કોટ, કોઠા ખીજા રાજાઓ આચાર્યો તથા ન આવે તેટલા સારા બંધાવેલા હતા, તેમજ લીવ અને મજાનું લોખંડના ઝીણા ભાલા તથા કાચના કટકા તે ઉપર કોટના ફરતે ચણતરમાં ચણાવેલા હતા કે જેથી તે વખતના દુશ્મનોને તે ઉપર ચઢી શકવું કઠણ થઈ પડતું. તેમજ કોટ એવો તો મજાનું બંધાવેલો હતો કે દુશ્મનોથી પણ એક કાંકરી તોડવી મુશ્કેલી થઈ પડતી હતી. આ કોટને ચાર દરવાજા હતા, ને દરેક દરવાજા લોકડાના મજાનું પુલ શહેરમાંથી બહાર જવા આવવા સારા બંધાવ્યા હતા.

શહેર બહાર મેદાનમાં પણ એક બાગ બંધાવ્યો હતો. અને તેને પણ ફરતો કોટ બંધાવવામાં આવ્યો હતો, તથા મધ્યમાં એક દરવાજાને લોકોને આવવા જવા સારા રાખ્યો હતો. દરવાજાની અંદર ગયા પછી બગીચામાં ફરવા હરવાને માટે નાની નાની સડકો બંધાવી હતી, સડકની એક બાજુએ મોગરા, ગુલાબ, ચંપો, ચંબેલી, જીંદ, જાય, ડમરો વિગેરે અનેક જાતનો ફુલો હારબંધ ખીલી રહ્યાં હતાં, અને બીજી બાજુએ દાડમ, દાક્ષ, અંજીર, અનનાસ, પોપીચ, સફે-

રજન, લીંચુ, નારંગી, કેળ, નાળીએરી, સીતાફળ, જામફળ, વિગેરે અનેક જાતનાં ફળ ફળાદિકનાં ઝાડ હતાં, વળી વિશેષમાં મધ્યમાં એક મંડપ રાખવામાં આવ્યો હતો, તે ઉપર દ્રાક્ષની વેલ વિટાયેલી હતી તે વળી બાગની શેલામાં ઓરવૃદ્ધિ કરી રહી હતી. તેમજ ઠંકાણે ઠંકાણે મનુષ્યને વિશ્રાંતી લેવા માટે લાકડાના સુંદર બાંકડા ગોઠવી દીધા હતા, અને ડાળ પુલ વિગેરેને ખીલતાં રાખવાને માટે ઠેર ઠેર પાણીના નળો રાખવામાં આવ્યા હતા. વિગેરે અતિશય રમણીય લાગે તેવો આ બાગ રમણીકપુરના પ્રજાપ્રિય માહારાજ કનકસીંહે પોતાની પ્રજાને હવા ખાવા સાર બંધાવ્યો હતો.

શહેરની અંદર પ્રથમ જમણા હાથે પોલીસની ચોકી મધ્યમાં પ્રજાની જનમાલની સલામતી માટે રાખવામાં આવી હતી, તેથી ચોર, ઠગારા, લુટારા, વિગેરે લોકો ભાગ્યેજ આ શહેરમાં ચોરી કરવા આવતા હતા; એવો મહારાજ સાહેબ તરફથી પોલીસનો પાકો બંદોબસ્ત હતો. શહેરની બંને બાજુએ વેપારી લોકોની દુકાનો હારબંધ ગોઠવાયેલી હતી, વેપારી લોકો પોતાને મનમાનતો વેપાર કરી ગુજરાન નજાવતા હતા. વળી વિશેષમાં માહારાજ સાહેબે પણ પોતાની પ્રજાને કેળવણી લેવા સાર શહેરમાં ઇંગ્રેજ, ગુજરાતી, કન્યાશાળાઓ વિગેરે સ્થાપી હતી. તેમજ સામાન્ય લોકોના હિતની ખાતર દવાખાનાઓ, ધર્મશાળાઓ, અનાયાત્રમે બંધાવ્યાં હતાં, અને તેના નીર્વાહને માટે માહારાજ સાહેબ પુરતી રકમ અનાયાત્રમ વિગેરેમાં આપતા. શહેરમાં બ્રાહ્મણ, વાણીયા, કણબી, લોહાર, ગાંધી, મોચી, સઘ, સુતાર, બીલ, કાળી વિગેરે અહારે વર્ણના માણસો રહેતા હતા.

પ્રજાતમાં સ્નાન મંથાદિક ખટકર્મ કરવા સાર સૌ લોક પાસે વહેતી પત્રી સાબમતિના કિનારાપર એક પછી એક આવવા લાગ્યા

આ વખતે દેવ મંદિરામાં ધંટનાદ થતા હતા. ટેકાણે ટેકાણે કૃષ્ણ ચરમાત્માના પરમ ભક્ત નૃસિંહમેતાનાં પ્રભાતીયાં ગવાતાં હતાં. આ વખતે આપણી વાર્તાનો મુખ્ય નાયક મનહર પણ ગદ્ય કાલના સમ્પત પરિશ્રમને લીધે ઉઠી ગયેલો હતો, તે ધંટનાદ સાંભળી ધનુર રમરણ કરતો ઉઠ્યો, અને શહેરની અલૌકિક ખુબી નીહાળતો નીહાળતો અંતે પવિત્ર નદીના તટપર આવ્યો અને નાહી ધોઈ દેવમંદિર વિગેરેમાં દર્શન કરી હેવટ અનાથાશ્રમના મેનેજરને મળ્યો ને તેમના કિપરનો પત્ર આપી નમ્રતા પુર્વક પોતાને અત્રે રહેવાની ઇચ્છા બતાવી. મેનેજરને આપેલો પત્ર પોતે વાંચી ખુશી થઈ અનાથાશ્રમમાં તેને દાખલ કીધો અને રકુલમાં ભણવા માટે મોકલ્યો આ વખતે મનહરની ઊંમર લગભગ બાર વર્ષની હતી. અને ગુજરાતી છઠ્ઠું ધોરણ પસાર કરી, વધારે અભ્યાસ કરવા સારૂ અત્રે આવ્યો હતો. અનાથાશ્રમમાં બાલણ, વાણીયા, કણ્ઠી, વિગેરે હરકોઈ નિરાધાર માણસો આવતા હતા, અને તે સર્વને માટે માહારાજ સાહેબ ત્રફથી પરવાનગી હતી. પણ નિરાધારનું સર્ટિફિકેટ તે ગામના મુખી, મતાદાર અમર હરકોઈ અમલદારનું લખેલું અનાથાશ્રમના મેનેજરને આપવું પડતું હતું. અને જે કોઈ આવે તેને માટે ખોરાકી, લુગડાં, ચોપડી-ઓ વિગેરેનું ખર્ચ ના. માહારાજ સાહેબ ત્રફથી મળતું હતું. વિદ્યાર્થીઓ પોતે ભણી રહ્યા પછી પોતાના વતનમાં જવું હોય ત્યારે મેનેજરને કહેતા અને મેનેજર માહારાજ સાહેબને જાહેર કરી તુરત રૂબ આપતા આવા ધર્મીષ્ઠ માહારાજના આવા અનેક ધર્મના ક્રમોથી સર્વ પ્રજા સંતોષ પામતી. તેમજ દરેકરી હજારો નિરાધાર માણસો આ અનાથાશ્રમમાં દાખલ થતા. પણ નામદાર માહારાજ સાહેબ ત્રફથી કોઈને રોકાવટ થતી નહિં.

પ્રકરણ ૩ જી.

ભલામણ પત્ર.

મનહર એક નાનકડા ગામનો દુઃખી માણસ હતો, પ્રથમ તેના પિતા પૈસેટકે સુખી હતા. પિતાનું નામ લક્ષ્મીપ્રસાદ અને માતાનું નામ પ્રભા હતું. આ શીવાય તેને બે ભાઈ તથા એક બહેન હતી, બંને ભાઈઓનું નામ મોહનરાય તથા વસંતરાય હતું. સૌથી મોટા મોહનરાય તે પછી વસંતરાય તે પછી બહેન વિદ્યાગૌરી અને છેવટેનો મનહર હતો, આવી રીતે તેનું કુટુંબ વિજયનગર ગામમાં રહેતું હતું.

તેના કુટુંબમાં હાલ ફક્ત તેની માતૃશ્રી પ્રભા, તથા તે બંને હતાં. તેની આવી સ્થિતિ આવવાનું કારણ એ હતું કે તેની માતિમાં કન્યાવિક્રયના દુષ્ટ રીવાજે સદીઓનો સડો ઘાટ્યો હતો. પ્રથમ તેના પિતાએ એક હજાર રૂપિયા આપી લગ્ન કર્યું હતું. જે વખતે સ્વહયાત હતાં ત્યાંસુધી તો કોઈને હરકત નહોતી, પણ કમનસીબે તે ગામમાં દુષ્ટ કોલેરાનો ઉપદ્રવ થવાથી પ્રથમ તેના પિતાશ્રી લક્ષ્મીપ્રસાદ તથા મોટા ભાઈ મોહનરાય ઓચીંતિ તે રોગમાં અપટાયા, તેથી તેમની પાછળ ન્યાતના રીવાજ મુજબ કરજ કરી ખર્ચ કર્યાં પડ્યાં તેથી પોતાની પાયમાલીની દશા આવી. આવી રીતે કેટલોક સમય વ્યતીત થતાં એક પછી એક એમ આખા કુટુંબનો નાશ થઈ આવ્યો, છેવટે બંને માતા તથા પુત્ર રજાં. આ વખતે પોતાને મુજરાન નિભાવવાને પણ મુશ્કેલી પડવા લાગી. પ્રભા પાસે દ્રવ્ય ન

હોવાથી દળજી વિગેરે ધરધો કરી પોતાનું ગુજરાન નિભાવતી. આ વખતે મનહરની ઉમ્મર ફક્ત પાંચ વરસની હતી, ને તે રકુણમાં પહેલી ઓપડી ભંજતો હતો. આ વખતે આ દુઃખી નિરાધાર કુટુંબને કોઈનો કંઈ પણ આપતનો આશ્રય નહોતો. તેથી પ્રભા મહેનત મજૂરી વિગેરે કરી પોતાના બાળક મનહરને ઉછેરી મોટા કરતી હતી.

મનુષ્ય ધારે છે શું ! અને ઈશ્વર કરે છે શું ! આપણે આપણા પોતાનાજ સ્વાર્થમાં મર્યા રહીએ છીએ, પણ દયાળુ ઈશ્વર કોઈને કોઈ પણ બારી ઉઘાડી આપે છે. આપણને આપણી પોતાની શીકર ભૂમિમાં થયા કરે છે, ને તે જગકર્તા દિનાનાથ દિન'બ'ધુ પરમાત્માને તો આંખી સ્પિટની ચીંતા થયા કરે છે. દયાળુ પરમાત્મા સર્વને બુદ્ધિમાં ઉઠાડે છે પણ સુવા દેતો નથી, તેવીજ રીતે મનહરના માટે એક દયાળુ મનુષ્યના દિલમાં દયા મુકી.

વિજયનગરમાં એકા પ્રેમરાય કરીને તેમનીજ જ્ઞાતિનો એક માણસ રહેતો હતો, તે આજ ગામમાં તલાટીનું કામ કરતો હતો. તેને પ્રભા ઉપર આવું ઓચીંતુ દુઃખી વાદળ તુટી આવેલું જોઈ પોતાના મનમાં દયા આવી, તેથી તેણે એક રોજ પ્રભાને કહ્યું કે—ખૂબ તમે મનહરને મ્હારી પાસે મુકો, હું તેને થોડું ધણું લણાવી રમણીકપુર શહેરમાં અનાયાશ્રમમાં મોકલી દેઈશ, ત્યાં તે લણી હુશીયાર થઈ અન્ને આવશે, જેથી તમારી દુઃખી દશા દુર થશે.

પ્રભા—ભાઈ આપ કહો તેમ કહું. તે બાબતમાં મને કંઈ હરકત નથી, મારા માથે ઓચીંતુ એકાએક દુઃખ આવવાથી બહુજી અમુકાઈ જુ. તેમજ હાલમાં મ્હારી પાસે કંઈ આધાર ન હોવાથી

હું મારું પોતાનું ગુજરાન નિભાવી શકતી નથી. (બહુ હિંમતથી એટલા સખ્દો બોલી શકી.)

પ્રેમરાય—જેન શીકર કરશે નહીં. દશાવિંશી સૈને ચાલી જાય છે, રાજા અને રાંક સર્વને માથે દુઃખ આવી પડે છે, હરિશ્ચંદ્ર જેવો સત્યવાદી રાજા હતો તેને પણ એક વખતે નીચને ત્યાં વેચાવું પડ્યું હતું, તથા પાંડવોને પણ વનવાસ ભોગવવું પડ્યું હતું. તેમજ રામ-ચંદ્રજીને પણ સવારમાં તો રાજ્યાભિષેક કરવાનો હતો પણ તેજ સવારે વનવાસ જવા વખત આવ્યો હતો. એવી રીતે મોટા મોટા મહાન પુરુષોને દુઃખ પડે છે તો આપણે મનુષ્ય માત્ર તો શી ગણ-ત્રીમાં. માટે જેન શીકર કરશે નહિ, અને મનહરને કાલથી મારે ત્યાં મોકલજો. તે અત્રે રહેશે અને ખાઈ પી રુકલમાં જશે.

પ્રભા—બહુ સારૂ ભાઈ જેવી આપની ઈચ્છા.

પ્રેમરાય—જેન તે બાબતની આપ જરાએ શીકર કરશે નહીં. હું મહારા પુત્ર મનુની મારફત રાખીશ.

પ્રેમરાયે પ્રભાના મનનું આ પ્રમાણે સમાધાન કરવાથી પ્રભા પોતાને ત્યાં ગઈ, અને બીજા દિવસથી મનહરને પ્રેમરાયે પોતાના ત્યાં બોલાવી લીધો, અને તેને ગુજરાતી સાત ચોપડીઓ બહુલી છેવટ બલામણુ પત્ર લખી આપી રમણીકપુર વિદાય કરીધો.

વિજયનગર તા.....

હિન્દુ અનાથાશ્રમના મેનેજર સાહેબ.

મુ. રમણીકપુર.

“ વિશેષ વિનંતી સાથે લખવાનું કે આ ચીઠી લાવનાર માણસ તદ્દન નિરાધાર છે. અત્રે લગભગ પાંચ છ વર્ષ ઉપર દુષ્ટ કાલેરાનો

ઉપદ્રવ થયો હતો તેમાં તેના પિતા તથા મોટા ભાઈ અચાનક તે રોગમાં ગુજરી ગયા છે. ત્યારબાદ એક પછી એક એમ આખા કુટુંબનો નાશ આવ્યો હતો. હાલ તદ્દન નિરાધાર આ બંને મા દીકરો છે, મી. મનહર લક્ષ્મીપ્રસાદને આજસુધી મેં મહારી પાસે રાખી ગુજરાતી છ ધોરણો પસાર કરાવ્યાં છે. અને તેને આગળ ઇંગ્રેજી બણવાથી ઉમેદ હોવાથી આપની તરફ મોકલ્યો છે. તો આશા છે કે તેને અનાથાશ્રમમાં દાખલ કરશેજી. મનહરની ચાલચલગત ઘણીજ સારી છે અને તે વિષે મને પૂર્ણ ખાતરી છે.” હાલ એજ તા. સદર.

લી. સેવક,
મૈમરાય.

પ્રકરણ ૪ થુ.

જગમોહનરાયનું જીવન.

મિત્ર : પાડકો જગમોહનરાયે પૈસાના લોભથી પોતાની પુત્રી-
ઓને કેવી સ્થિતિમાં લાવી મુકી હતી તે તરફ હવે આપણે
નજર કરીએ.

રમણીકપુરમાં જગમોહનરાય એક ઉચ્ચ વણીક જાતિમાં જ
ન્મ્યો હતો. સ્ત્રીનું નામ વિદ્યાસવતી હતું. આ સિવાય તેને બે દીક-
રીઓ હતી. એકનું નામ રંભા અને બીજીનું નામ કમળા હતું.
જગમોહનરાયે રંભાના સાસરીઆં પાસેથી બહુ પૈસો લીધો હતો,
એને એક નજીકના ગામડામાં પરણાવી હતી, આ દીકરીની એવી
તો દુર્દશા થઈ હતી કે પોતાના ભરણપોષણના પણ વખતે સાંસા
પડતા હતા, કારણ કે તેણીના સાસરીઆં પાસે કંઈ વિશેષ દ્રવ્યનો
સંગ્રહ રહ્યો નહોતો વળી વિશેષમાં રંભાનું લગ્ન થયે પુરા બાર
માસ થયા નહોતા તેવામાં તેનો પતિ ગુજરી ગયો. આ વખતે
રંભાની ઉંમર ફક્ત સોળ વર્ષની હતી. “ ભરદરિયે બ્રહ્મણ જાયે
કુળ્યું ” વિશેષમાં કેળવણી એટલે શું ! તે તો તેણીની મુદ્દલ જાણતી
નહોતી. કારણ કે તેના પિતાના ત્યાંથી કંઈ કેળવણી આપવામાં આ-
વેલી નહોતી.

રંભાનું રૂપ વિદ્યાતાએ વણીજ સંભાળપુર્વક બનાવ્યું હતું

વળી ભરજોબનમાં આવેલું વિધવાપણું સહન કરવાને ઘણી મુશીબત પડવા લાગી ખરાબ સાહેલીની સોબતમાં પડી ફટાણું વિગેરે આવા શીખી તો પણ ગમે તેવી સ્થિતિમાં છતાં, અને કેળવણીરહિત છતાં, પોતાના પુર્વ જન્મના પુણ્યના પ્રાબલ્યે કરીને નદીના પુરમાં સામા પ્રવાહે તરવા સમી મુશીબતો વચ્ચે સંસાર સમુદ્રના મોગ્ન સામે ટકર ઝીલતાં, પોતાની નીતિ, હિંમતથી, પ્રયત્ન ઇચ્છાથી, ને ઇશ્વર ભક્તિથી ટકાવી રાખતી.

પ્રિય વાંચકો ! શું તમે આવા દુષ્ટ પિતાને હજારો, અરે લાખો, બલકે કરોડો વાર ધીકાર નહીં આપો ? આશા છે કે આપ એવા દુષ્ટ રીવાજથી દુર રહેશો ને બનતા સુધી આપની જ્ઞાતિમાંથી તેવા દુષ્ટ રીવાજને દુર કરવા દ્રોશીષ કરશો. આવા હરામી પૈસાની દરકાર ન કરતાં હમેશા સર્વે પોતપોતાની દીકરીઓને કેળવણી વિગેરે આપી સારા સદ્ગુણી માણસ સાથે લગ્ન કરાવવું.

નામદાર બ્રિટિશ સરકારે આપણા બીતની ખાતર ઠેર ઠેર સ્કુલો બંધાવી છે, અને પ્રજા જેમ દુશીયાર, ઉદ્યોગી, અને ખંતીલી થાય તેમ જોવા પોતે ઇચ્છે છે. મોટા શહેરથી માંડીને તે છેક નાનકડા ગામડા સુધી સ્કુલો બનાવી પ્રજાને કેળવણીનો લાભ આપે છે. પણ આવા દુષ્ટ વિચારના લોકોને શીખવવાની શાળાની અગત્ય જરૂર છે. ધન્ય છે, નામદાર બ્રિટિશ સરકારને ! કે જેણે પોતાની પ્રજાને માટે આટલો, પરિશ્રમ વેઠ્યો છે. આગળના રાજાઓના ઇતિહાસ ઉપરથી આપણને ખાત્રી થશે કે નામદાર બ્રિટિશ સરકારના ન્યાયી રાજ્યમાં આપણે જેટલી કેળવણી લેઈએ છીએ, તેટલી કેળવણી આમળના વખતમાં લીધેલી નહોતી.

અરે આવા દુષ્ટ જગમોહનરાયના જેવા પિતા વિષે મી. નર-
સીંહ દેવચંદ બહેરાએ પોતાની “લક્ષ્મી અને મેના” નામની ચોપડી-
માં લખ્યું છે કે:—

ગરબી.

- (મન માને નહિ મો ફેરા સમજવું, તોયે શું થાય.) એ રાહ.
ઓ દુષ્ટ પિતા દીકરી વેચી, ધન લેવાનું ધારમાં;
દંઈ ડોસાને રંડાપો આપ્યો તે, કન્યાદાનમાં.—ટેક.
તને રૂવે રૂવે કીડા પડશે, તારી છાતી પર જમડા ચડશે;
ધગધગતા ખીન્ના ધાબડશે—ઓ દુષ્ટ પિતા. ૧
તારાં ગાત્ર ગગન કોડે ગળશે, ઘરમાંથી આવનું ટળશે;
વાવેલાં વિષ વૃક્ષો ફળશે—ઓ દુષ્ટ પિતા. ૨
કોઈ બળદ ખીનું ન મળ્યું તમને, જે ઘરમાં ખાતર દીધ ખુણે;
તને સાંભળે દુનિયા આ ખુણે—ઓ દુષ્ટ પિતા. ૩
તેં અંતકાળનો લાડુ લીધો, ઝેરનો પ્યાલો મોંદ્રે દીધો;
આપવીયા તું જરા ન ખીધો—ઓ દુષ્ટ પિતા. ૪
જો તારૂ પશ્ચાતાપ તણું, ઉર દ્વાર ઉગાડી જો ક્ષણું;
તો પામીશ પડે દુઃખ ઘણું—ઓ દુષ્ટ પિતા. ૫
અરે ડોસો ડગલાં દંડવડે, થોડું ચાલે ત્યાં થાક ચડે;
અડબડીઆં આવે અથડાઈ પડે—ઓ દુષ્ટ પિતા. ૬
તે સાથે કન્યા ચોરી ચઢી, જોવા જન મળીયાં તેજ ઘડી;
તારી છાતી શઠી કેમ ન પડી—ઓ દુષ્ટ પિતા. ૭

આ હરામી પૈસો નહીં રહેશે, છોકરી છાજ્યાં નિત્ય લેશે;
નખોદ જશે આપો દેશે—ઓ દુષ્ટ પિતા. ૮

વિષ પાતું હતું ગળાયલીમાં, કે મારા નહીં શીળા ઓરીમાં;
પણુ આ તો સંકટના સીમા—ઓ દુષ્ટ પિતા. ૯

મીઢાળ મડા સાથે બાંધ્યો, સખનો સંબંધ અરે સાંધ્યો;
તે પાપ પાક રાતે રાંધ્યો—ઓ દુષ્ટ પિતા. ૧૦

એ અંધ આરશી શું કરશે, એ રોઈ રોઈ અંતે મરશે;
કાં વાત કુવામાં જઈ પડશે—ઓ દુષ્ટ પિતા. ૧૧

એની શાસ્ત્ર વિષે પાડી છે ના, જન સુઝ સાહેલી છે એના;
આ પુન્ય પુરાવા આગેના—ઓ દુષ્ટ પિતા. ૧૨

આજકાલ વધ્યો એ ચાલ અની, ફરી ગઈ છે માણસ કેરી મતિ;
જેતાં નથી નીતિ કે અનીતિ—ઓ દુષ્ટ પિતા. ૧૩

ધરમાંથી ટાપું છે ખાવાનું, જેથી કાટડું કાઢ્યું કન્યાનું;
કોણુ અંધ કરે નહીં કરવાનું—ઓ દુષ્ટ પિતા. ૧૪

નથી દેતું કાંઈ શીખ શ્રીમુખે, પછી ભાવે તેમ કરે સુખખે;
પણુ વલ્લભનું દેખી દીકરુ દુઃખે—ઓ દુષ્ટ પિતા. ૧૫

પ્રિય વાંચકો ! ઉપરની ગરબી વાંચવાથી ખાત્રી થઈ હશે કે કન્યાવિક્રય કરવાથી કેવાં માઠાં પરિણામ આવે છે. હવે આ વિષેની લાગણી જમમોહનરાયની બીજી પુત્રીને થઈ આવી. અને તેથી તે પણ વખતે મ્હારી ખેદના જેવી દુર્દશા મારી થશે એથી ચિંતાનુર રહેવા લાગી.

પ્રકરણ પ મું.

—૨૬૫૨—

સ્નેહનું બીજ.

શાળામાં દાખલ થયા પછી: અનુક્રમે એક પછી એક વરસ વીતવા લાગ્યું, આપણી વાર્તાનો મુખ્ય નાયક મનહર આજે ધર્મેશ્વ હટ્ટી ચોપડીનો અભ્યાસ કરે છે; અને ત્યાંના મેનેજરને પોતાની બુદ્ધિ ચાતુર્યતાથી અતિશય પ્રિય થઈ પડ્યો છે. તેથી મેનેજર જ્યારે જ્યારે સભાઓમાં જતા, ત્યારે ત્યારે મનહરને સાથે રાખ્યા સિવાય ભાગ્યેજ અનાથાશ્રમથી દૂર રહેતા. પોતે સભાઓમાં સુધારાના ભાષણો આપતા અને વખતે મનહર પાસે પણ અપાવતા. મનહર એવો તો પ્રિય થઈ પડ્યો હતો કે કદાપી જો તે કંઈ સાંજે ફરવા ગયો હોય અને રાત્રે વાગ્યું વખત સુધીમાં તે ન આવે, તો મેનેજર તેના આવ્યા સિવાય બીલકુલ જમતા નહિં. તેમજ આવી રીતે તેની લાયકાતથી આખું શહેર તેને હર વખત આદરમાન સાથે પોતાને ત્યાં બોલાવતું. નામદાર માહારાજ સાહેબ પણ તેને બાલાવસ્થામાં આવે ત્યાંસાંક તેમજ હુશીયાર જોઈ ખુશી થતા, અને જ્યારે જ્યારે મનહર ભાષણો આપતો ત્યારે ત્યારે કીંમતી ધનામે તેને આપી ખુશી કરતા આવી રીતનો મનહર સર્વ પ્રજાને પ્રિય થઈ પડ્યો હતો.

એક વખતે અસાડ મહીનામાં એક રોજ સાંજના તે પોતાના મેનેજરની રજા લેઈ બગીચામાં ફરવાને માટે નીકળ્યો, અને શહેરમાં ફરતા ફરતા લગભગ પાંચ વાગ્યાના અરસામાં તે બાગની અંદર

દ્રવ્ય સ્વરૂપ, અને સુંદર પુષ્પ તથા ફળ નિહાળતો નિહાળતો હેવટ એક સુંદર બાંકડાપર વિશ્રાંતી લેવા સાર બેઠો.

થોડીવાર પછી તે બાગની અંદર બે બાળાઓ (સખીઓ) એક બીજાનો હાથ ઝાલી ફરવાને સાર ત્યાં આવી, બંને બાળાઓમાંની એક આપણે પાછળ વાંચી ગયેલ કમળા હતી, અને બીજી લક્ષ્મી હતી. બંને એકજ જ્ઞાતિની તેમજ દુસ્તી સખી હતી. બંને બાળાઓમાંની લક્ષ્મી પરણેલી હતી લક્ષ્મીની ઉંમર પંદર સોળ વર્ષની અને કમળાની ઉંમર બાર તેર વર્ષની હતી, બંને સખીઓ એક બીજાનો હાથ પકડી મંદમંદ હાસ્યની વાતો કરતી સુંદર બાગના પુષ્પને નિહાળતી હતી. આ વખતે તેણીઓ જાણતી હતી કે અત્રે કોઈ નથી જેથી પોતપોતાની મરજીપ વાર્તાલાપ કરતી નજીકના બાંકડા ઉપર બેઠી.

આ સમયે કમળાનું યૌવન પુર્ણતાને પ્રાપ્ત કરી ચુક્યું હતું. કમળાનું મુખ વિષાતાએ અતિ સંભાળપૂર્વક બનાવ્યું હતું. જેવું તેનું નામ કમળા હતું તેવીજ ખરેખર કમળાના પુષ્પ જેવી ખીલતી આંખ મનુષ્યને આકર્ષણ કરે તેવી હતી; શરીર રંગ ચંપક પુષ્પ સમાન, અને કાળા નામણ જેવા કાળા અને દેશજ વાળ પીડની નીચે સુધી હતા, મુખની અનુપમ છટા મનમોહક હતી, તેમજ વળી વિશેષમાં પાતળા પાતળા લાલ હોડપરથી મધુર હાસ્ય કવચિત જણાતું શરીર ગુલાબી રંગની જીભી ભરેલી ચોળી પહેરેલી હતી. તેમજ આશ્ચર્યાની રંગનો ઝીણો સાળુ પહેરેલો હતો, કંઠમાં એક સોનાની હીસકંઠી અને હાથની આંગળીએ એક વીંટી સિવાય બીજું કંઈ નહોતું. મોટા વિશાળ કમળાની મધ્યમાં હીમ્મોકની એક નાનો

આંહો ક્યો હતો તે વળી રૂપમાં વિશેષ શ્રદ્ધ કરી રહ્યું હતું. તે સુકુમાર દેહના પ્રત્યેક અંગ જાણે યૌવનના ભારથી દબાઈ મર્યા હોય તેમ થઈ રહ્યું હતું. રૂપ, યૌવન જેવા અતુલ ધન મેળાવ્યા છતાં તે સુસીધાને ખીલકુલ અભિમાન અથવા પ્રસન્નતા નહોતી. પણ એ અતુલ ધનને કન્યાવિક્રયના દુષ્ટ રીવાજને લીધે પિતાના ધરમાં સી રીતે સાચવી શકાશે, તેની ચિન્તામાં હમેશાં વિચાર કરતી હતી. તે જ્યારે કોઈવાર પોતાની ખાનગી ઓરડીમાં બેસતી ત્યારે કન્યાવિક્રય કરનારાઓને હજારોવાર ધીકાર આપતી; અને ઇશ્વર પાસે યોગ્ય પતિ મળે એ વિષે હમેશાં પ્રાર્થના કરતી હતી.

થોડીવાર મૌન રહ્યા પછી કમળાની દ્રષ્ટિ એકાએક આપણી વાર્તાના મુખ્ય નાયક મનહર ઉપર પડી, તેથી પોતાની જ્ઞેનપણીને કહેવા લાગી કે જ્ઞેન ! પેલા સામેના બાંકડા ઉપર કોણ છે ?

લક્ષ્મી—કેમ તું એને નથી ઓળખતી ?

કમળા—ના જ્ઞેન.

લક્ષ્મી—ત્યારે અભણ્યા માણસને જાણવાથી શું ફાયદો !

કમળા—કંઈ નહીં. જ્ઞેન ન જાણવો તો તમારી મરજી.

લક્ષ્મી—તે વિજયનગરના નાગર ગ્રહસ્થ છે, તેમનું નામ મનહરલાલ છે, અને અહીં અનાથાશ્રમમાં જાણુવા સાર આવ્યા છે. તેમને આખું શહેર ઓળખે છે અને તેમની લાયકત વિષે થોડું વર્ણવું તું જાણુતી હોઈશ. તે જ્યાં જ્યાં સભાઓ થાય છે, ત્યાં ત્યાં સુધારાનું બાપણો આપે છે,

કમળા—વાર જ્ઞેન ! તેમને વિજયનગર છોડી અત્રે સામાટે આવવું શું ? તેમજ ઉચ્ચ કોમનો હોવા છતાં અનાથાશ્રમમાં સહ

મારે કાખમાં થયા હશે ?

લક્ષ્મી—કન્યાવિક્રયના દુષ્ટ રીવાજને લીધે, તથા તેમના પિતા વિગેરે બાલાવસ્થામાં મુકી ગુજરી જવાથી, તેમજ કંઈ આધાર ન હોવાથી પોતાનું ગુજરાન નભાવવાના પણ સાંસા પડવા લાગ્યા, તેથી અત્રે અનાયાશ્રમમાં રહ્યા છે. તે ઈંગ્રેજ છટ્ટી ચોપડીનો અભ્યાસ કરે છે, ને મેટ્રીક મુધીનો અભ્યાસ પુર્ણ થયા પછી અત્રેથી વિદાય થશે, એમ એક રોજ આપણી સ્કુલની મીસ્ટ્રેસે કહ્યું હતું, તે ઉપરથી હું જાણું છું. આટલી વાતચીત કરી પોતે કમળા પાસેથી રત્ન લેઈ પોતાના ઘર તરફ વિદાય થઈ.

લક્ષ્મીના મયા બાદ કમળા એકલી પડી, તેથી બગીચામાં આમ-તેમ ફરવા લાગી, પણ તેથી તેણીના મનને કંઈ એન પડ્યું નહીં. તેને ફક્ત એજ વિચાર થતો કે અરે ! મારા પિતાજીની મુદ્દિકેમ બગડી છે, કન્યાવિક્રય કરી પોતાની કુમળા બાળીકાઓની જીંદગી ધુળમાં રગદોળી પસા લેઈ મોજમજા માણતી તે શું તેમને ઉચીત છે ? કન્યાવિક્રય કરવાથી કેવી પાયમાલી આવે છે, તેમજ શાસ્ત્રો પણ પોકારી પોકારીને કહે છે કે કન્યાવિક્રય ન કરો. પણ તેમને બિલકુલ તે બાબતની દરકાર તેથી તે શું ? અરે મોટા મોટા વિદ્વાનો, સુધરેલા લેખકો ધણા અંશે બહાર પાડે છે. અને કન્યાવિક્રયથી મતા ગેરફાયદાના સંબંધમાં ધણાં દર્શાવેલો મુકે છે, પણ તેમને કંઈ અસર થતી નથી. ખેર ! પ્રભુની મરજી. ઇશ્વર મહેને તે દુષ્ટ રીવાજથી બચાવ એમ બોલતી બોલતી ફરવા લાગી. એવામાં એકાએક બહારથી એક મસ્તીખોર ઘોડો પૂર જોસમાં દોડતો આવતો તેણીએ જોયો તેથી તે

દોડવા લાગી પણ દોડતાં દોડતાં ઘોડાની અડફેટમાં આવી જવાથી એકદમ મનહરના બાંકડા પાસે જુમ પાડતી પડી ગઈ.

આ વખતે મનહર જે થોડે છોટે બેઠો હતો, તે એકદમ માણસની જુમ સાંભળી ઉઠ્યો. અને જોયું તો એક બાળા પોતાના બાંકડા પાસે પડેલી દીડી. તેથી તેણે ધણીજ સંભાળ પૂર્વક તે બાળાને બાંકડાથી દુર ખસેડી, ને તેને બોલાવવા પ્રયત્ન કર્યો; પણ સમજું નિષ્ફળ ગયું. કારણકે સખ્ત ઇન્નને લીધે તે બાળા બોલી શકી નહી. તેમજ કમળા બેશુધીમાં હોવાથી મનહરે પાસેના ડુવારામાંથી પાણી ફેલાવી તે બાળીકાના મોંપર ફેંક્યું. કેટલાંકવારે કમળાએ પોતાનું પાસ ફરવું અને આંખ ઊધાડી, તો મનહરને પોતાની પાસે ઉભેલો દીડો. મનહરે પુછ્યું કે બાળા તમે કોણ છો ? પણ તેણીની કંઈ ઉત્તર આપી શકી નહી. ફક્ત મૃદુ સ્વરે પોતે જણાવ્યું કે હું બહુજ દુઃખી થાઉં છું માટે મને દવાખાનામાં લેઈ જાઓ તો સારું.

મનહરે નજીકમાંથી એક બે માણસોને બોલાવી તેને સહીસલામતે દવાખાનામાં લેઈ ગયો. ત્યાં આગળ તેણી કેટલીકવારે સ્ટેજ શુદ્ધીમાં આવી, વૈદ્યની દવાથી પોતાનામાં બોલવાની હીમત આવી. એટલામાં તેનાં માતપીતા ત્યાં આવી પુર્યાં.

વિલાસવતી—બહેન ! ત્હને કેવી રીતે ઇજા થઈ તે વર્ણવીશ ?

કમળા—કંઈ નહિ માતૃશ્રી ! જે યુવક મ્હને અહીં બહુ દિવારોઃ ઈંદ્ર લાવ્યા તે ન હત તો આજે તમારી દીકરીનું શું થાત તે કહી સમજું નથી.

વિલાસવતી—એ યુવક કોણ છે

કમળા—તે તો મ્હે પછીથી તેમને પૂછવાથી જાણ્યું કે તે વિજય-
નગર ગામના છે.

વિદ્યાસવતી—એ ત્યાં શી રીતે આવ્યા ?

કમળા—ધર્ધરે તેમને જાણે મ્હારે આરેજ મોકલેલા હોવા જોઈએ.

વિદ્યાસવતી—એ કોણ છે ? કંઈ જ્ઞાતિના છે ? એમનું નામ શું ?

કંઈક અસ્પષ્ટહાર્દને લઈને કંઈક લજ્જાથી કમળા નિરતર
રહી, અને એક શબ્દ પણ બોલી શકી નહી.

લક્ષા યુવક ! તમે અમારા ઉપર મ્હોટો ઉપકાર કર્યો છે !
તમારું નામ શું ? તમો કોના પુત્ર ? વિદ્યાસવતીએ નમ્રતાથી મન-
હર પ્રત્યે જણાવ્યું.

હું એક વિજયનગર ગામનો ગરીબ વણીક પુત્ર છું, નિરાધાર
છું, કોઈ પણ આશ્રય વગરનો છું, અહીં અનાયાશ્રમમાં ભણું છું
મારે નામ મનહર છે. હું લક્ષ્મીપ્રસાદનો પુત્ર છું. આપનાં પુત્રીને
મુશીબતમાં જોઈ એક મનુષ્ય તરીકેની મ્હેં મ્હારી ફરજ માત્ર જા-
નવી છે. પ્રકૃલિત મ્હેરે મનહરે જવાબ આપ્યો.

જગમોહનરાય તરફ જોઈ કહ્યું કે—શું લલો યુવક ? કેમવણી
દેશોન્નતિની જનની છે. એ કહેનારા સાચા છે. વિદ્યાસવતીએ પ્રેમ
પૂર્વક જણાવ્યું.

જગમોહનરાય—(મનહર પ્રત્યે) શાળાસ ! વીર પુરુષ તમને
ધન્ય છે. જો આપ ત્યાં ન હોત તો જરૂર આજ મારી પુત્રીની શી
સ્થિતિ થાત તે હું કહી શકતો નથી.

મનહર—(નમ્રવચનથી) વડીલ ! ફક્ત મ્હેં મ્હારી ફરજ અજા-
કરી છે. બીજું કંઈ નહીં.

જગમોહનરાય—આપ અત્રે ક્યારના રહો છો ? તથા અના-
યાશ્રમમાં કેમ રહેવું થયું છે ?

મનહર—હું અત્રે લગભગ ૭ વર્ષથી રહુ છું, અને કન્યા-
વિક્રયના દુષ્ટ રીવાજને લીધે, મ્હારા આખાં કુટુંબની પાંચમાલી
આવવાથી, તેમજ નિરૂપાય હોવાથી અત્રે અનાયાશ્રમમાં દાખલ
થયો છું.

જગમોહનરાય—આપના કુટુંબમાં હાલ આપ એકલાજ છો ?

મનહર—ના જી. મ્હારી માતૃશ્રી છે અને તે વિજયનગર રહેછે.

જગમોહનરાય—અહીં ક્યાં સુધી રહેવા વિચાર છે ?

મનહર—મેટ્રીક સુધીનો અભ્યાસ પૂર્ણ થયે હું મ્હારા વતને
જવા ધારું છું.

જગમોહનરાય—હાલમાં ક્યાં સુધી અભ્યાસ કર્યો છે ?

મનહર—ઈંગ્રેજી છઠી ચોપડી સુધીનો.

આ વખતે કમળા જે એક બિછાનામાં પડી રહી છે તે માત્ર
તેના ગુદાર્થમાં પક્ષપાત મનહર ઉપરનોજ સમજાય છે તેમજ મન-
હરનાં મનમાં પણ કમળાના પિતાના વચનાત્રતથી રહેજ પ્રેમની
શ્રાંતિ જણાય છે વાતચીત પુર્ણ થઈ કે તુરંત મનહર વિનયપૂર્વક
રૂંઘ લઈ અનાયાશ્રમમાં ગયો.

કેવો ભલો માણસ ! ગરીબ સ્થિતિમાં હોવા છતાં કેવા ઉમદા
વિચાર ! અને નરમાસ ભરેલા વચનાત્રતથી મનને રંજન કરનાર
એ યુવકને ધન્ય છે ! વિલાસવતી પ્રત્યે જગમોહનરાયે આતુરપ્રીતિ
જણાવ્યું.

વિલાસવતી—સ્વામીનાથ આપણી શાંતિમાં પણ કન્યાવિક્રય

જુલુજ માથ છે, માટે તે બંધ થઈ જાય તો ધણુંજ સાર. જુઓને વિચારા બધા મનહરને તેના હાથે અનાથાશ્રમનો રસ્તો લેવો પડ્યો છે.

જમખોહનરાય—જે કરશે તે બોમવશે, તેમાં આપણે શું ? આપણે ફક્ત આપણું સાચવવું.

સ્વામીના આવા સંતોષકારક શબ્દોથી વિશ્વાસવતી ખુશી થઈ અને પોતે જમયું કે હવે મારા પતિના વિચાર કન્યાવિક્રય બંધ કરવા વિષે થયા છે; અને જો તે સાચું હોય તો જરૂર હવે કમળાના ખાટે મુદલ કન્યાવિક્રય નહીં થાય.

ત્રિવ વાંચનાર ! પણ તમે સમજશો નહીં કે આપણા જમ-ખોહનરાય કન્યાવિક્રય બંધ કરે ! તે તો દરરોજ કમળાના મનમાનતા પેસા લઈ મોજ મઝા માણવાના વિચારમાંજ મુથાયા હતા. પણ કમળા જોયિતી બીમાર થવાથી દીલસોજમાં પડ્યા.

પ્રકરણ ૧ હું.

કમળાની બિમારી.

દુવાખાનમાં આવ્યા પછી દિવસે દિવસે કમળાની બિમારી વધી પડી, તે સાથે જીર્ણ નવર તાવ પણ લાગુ થયો, જગમોહનરાયના હોશ કોશ ઉડી ગયા. સમાસંબંધીઓ કમળાની બિમારી સાંભળી રોજ તેણીની તબીબત જોવા આવતાં, અને કમળાનું સરીર દિનપ્રતિદિન બગડતું જોઈ, સગાવહાલાએ તેના જીવવાની આશા મુકી; અને કોઈતો જગમોહનરાયના મોઢે કહેતા કે કમળા હવે થોડા દિવસમાં આ સંસારનો ત્યાગ કરશે. દુષ્ટ જગમોહનરાયને તો બહુ ચીંતા થઈ, અને અનેક તર્કવિતર્ક કરવા લાગ્યો. કે શું મ્હારી પારણા પુર્ણ નહી થાય ? હાથ આવેલું રત્ન ગુમ થશે કે શું ? પૈસા લેઈ મોજમજ માણવાના મનોરથ પુર્ણ નહી થાય ? પાંચ હજારની થેલી શું ગુમ થશે ? આવી રીતના અનેક ખોટા વીચારો કરવા લાગ્યો, તે સાથે ધણી ધણી બાધાઓ રાખવા લાગ્યો. પ્રાણબંધના યોગે તેમજ કંઈ પુન્યના પ્રભાવે કરીને થોડા દિવસો ગયા બાદ કમળાની સ્થિતિ સુધરવા લાગી. જગમોહનરાયે રાખેલી બાધાઓ એક પછી એક એમ કરવા લાગ્યો, તેમ તેમ કમળાની સ્થિતિમાં વિશેષ સુધારો થવા લાગ્યો. આજે તેણીની સ્થિતિ સારી રીતે સુધરી છે, તેમજ સ્હેજસાજ વાતચીત કરવાના પણ તેનામાં તાકાદ આવી છે. આજે આપણે પાછલા પ્રકરણમાં વાંચી ગયેલા લક્ષ્મી ક-

મળાની ખિમારીની ખબર મળવાથી ત્યાં આવી છે. અને કોઈ ન હોવાથી બંને બહેનપણીઓ મરજી રૂપ વાર્તાલાપમાં ગુથાયાં.

લક્ષ્મી—બહેન કમળા ! તમારી તબીયત આજે કેમ છે ?

કમળા—આજે ઠીક છે બહેન આવો.

લક્ષ્મી—બહેન બાગની અંદર એવું શું વાગ્યું કે હજી સુધી આરામ થયો નથી ?

કમળા—તમારા ગયા પછી હું અનેક વિચાર સાગરમાં ગાથાં ખાતી હતી એવામાં કોઈ મસ્તીખોર ઘોડો પુર જ્નેસમાં આવતો મેં દોડા, તેથી હું દોડી ગઈ. પણ કમનસીમે તે ઘોડાની અડફેટમાં આવી જવાથી મેં જીમ પાડી અને બે શુદ્ધ થઈને પડી.

લક્ષ્મી—ત્યારે તો તમને ઇજા પણ સખત થઈ હશે ?

કમળા—હા બહેન. પણ મહારા સારા પ્રાણપ્યે ત્યાં મનહરલાલ હતા, કે જેથી હું હાલ આ સ્થિતિમાં છું. નવીતો જરૂર આ દેહનો સ્વદનો ત્યાગ કરત ? મેં જીમ પાડી કે તરતજ તેઓ પોતાના બાંકડા પરથી ઉઠ્યા, ને મને પ્રથમ તો બોલાવવાનો બહુજ પ્રયત્ન કર્યો પણ તે સખળુ નિષ્ફળ ગયું; કારણ કે હું તે વખતે બે શુદ્ધીમાં હતી પછી તેમણે પાસેના બંબામાંથી પાણી લાવી મહારા મ્હોં પર ફેંક્યું ત્યાર પછી કેટલીક વારે હું શુદ્ધીમાં આવીને પાસુ ફેરવ્યું, તો તેમણે પુછ્યું કે બાળા તમે કોણ છો ? પણ હું તે વખતે કંઈ પણ ઉત્તર આપી શકી નહિ, કારણ કે મહારામાં બિલકુલ બોલવાના શક્તિ નહોતી. પણ મહા મુશીબતે જીણે સ્વરે મેં ફક્ત એટલુંજ જણાવ્યું કે—“ મને બહુજ ઇજા થાય છે, મારે દવાખાનામાં લઈ જાવો તો સાર.”

લક્ષ્મી—કેવો ભલો માણસ ! ધન્ય છે તેમને ! જો તે ત્યાં ન હોત તો તને ભ્રમંકર દુઃખમાંથી કાણ મુક્ત કરત ?

કમળા—કોઇ નહીં. પણ તેમણે પાસેના એક બે માણસોને બોલાવીને મને સહીસલામતે અહીં પહોંચાડી. બહેન હું તેમનો ઉપકાર કેવી રીતે વીસરીશ ?

લક્ષ્મી—હીક તે આગળપર જોવાશે. પણ તેમણે શું કર્યું ?

કમળા—અને લાવ્યા પછી વૈધરાજે મ્હને દવા આપી, એટલામાં તો મ્હારાં માતપિતા આવી પુઝ્યાં; અને તેમનો ઉપકાર માનવા લાગ્યાં. પણ મનહરે જણાવ્યું કે મેં ફક્ત મ્હારી ફરજ અદા કરી છે, બાળાઓનું રક્ષણ કરવું એ અમારું કર્તવ્ય છે. બહેન શું તેમનું સદુ હાસ્ય ! વિનયપુર્વક બોલવું ! એક શબ્દ પણ અસભ્ય તો હોય જ શાનો ! તેમજ કન્યાવિક્રય કરનારાઓને તો તેઓ ધીકાર આપે છે. મ્હારા માતપિતાએ તેમની સાથે ધણી વાર સુધી વાતચીત કરી હતી.

લક્ષ્મી—ત્યારે તમારું લજ તેમની સાથે તમારાં માતપિતા કરે ?

કમળા—(લજાથી હર્ષયુક્ત મ્હેરે) સાધારણ હીક. પણ મ્હારા પિતા કન્યાવિક્રયના લીધે બાગ્યેજ તેમની સાથે લજ કરે. કારણ કે તેમને પુત્રીનું ખર્ચે તેમ જાઓ, ખર્ચે તો નફા છીનાવ પાડે, ક્યાંક બાગી જાય, પણ તે બાળતની તેમને બિલકુલ દરકાર નથી. ફક્ત પૈસાના લોકાથી લુલા, લંગડા, આંધળા, અભણ, વદની સાથે લજ કરે.

લક્ષ્મી—બહેન તે બાળતની શીકર કરીશ નહિ, છપર છાંતીને

તેમજ મહારાથી બનતા પ્રયાસે હું તમારા માતપિતાને બોધ આપીશ.
તે કન્યાવિક્રમ નહિ કરવા કહોશ.

કમળા—ધણું સાફું પહેન.

ઉપરનો વાતચીત થતી હતી તેવામાં કમળાનાં માતપિતા ત્યાં
આવ્યાં અને લક્ષ્મી સાથે કમળાને વાત કરતી જોવાથી હર્ષિત થયાં.

વિલાસવતી—(લક્ષ્મી પ્રત્યે) પહેન આરી !

લક્ષ્મી—હા કાકીમી. હવે તમે જરાએ શીકર રાખશો નહીં.
મેંથર ઇચ્છાએ કમળા પહેનને હવે થોડા દિવસમાં આરામ થશે.

વિલાસવતી—અમારું બાબોદય પહેન ! મહા મુશીબતે કમળા
બચી છે. ધણી ધણી બાધાઓ રાખી હતી, તેમજ એક દિવસ નિ-
રાંતે બેઠાં નથી.

લક્ષ્મી—તે તો ખરુંજ છે, માંદા માણસની તો સાસ્વાર કરવી
પડી હશે; પણ હવે શીકર રાખવા જેવું નથી.

મનહર—પહેન ! જો પેલો બલો મુવક ત્યાં ન-
હોતો મહારી કમળાનું શું થાત તે હું કહી શકતી નથી; તેણે અહીં
અમારો આ એક મોટો ઉપકાર કર્યો છે. હમે તેનો બદલો શી રીતે
વાળી શકીશું ?

લક્ષ્મી—જે સમયે જે બને તે ખરું.

વાતચીત પુર્ણ થઇ અહીં લક્ષ્મી પોતાને ઘેર ગઇ સાંજ પડ-
વાથી સર્વ વાળું કીધું, કમળાને પણ ખવરાવ્યું. અને વિલાસવતી
કમળા પાસે દવાખાનામાં રહી અને જગમોહનરાય ઘેર આવ્યા.

રાત્રી પડી સૌ નિદ્રાધીન થયાં પણ આપણા જગમોહનરાયને.

ઉધ ન આવી વિચારમાં વિચારમાં આમથી તેમ આજોટ્યા કર્યું. દશ, અગીઆર, ને બાર એમ અનુક્રમે વાઝ્યા. પણ ઉધ ન આવી પ્રિય વાંચનાર શાની આવે? અને એતો ખરું છે કે જ્યારે કોઈ આણુસ કંઈ પણ વિચારને લીન હોય છે, ત્યારે નિદ્રા દેવી તે માણુસને પોતાના સ્વાધીનમાં લેતા નથી. છેવટે એક વાઝ્યો પણ દુબટ જગમોહનરાયના દુબટ વિચારો બંધ થયા નહિ, કન્યાવિક્રય કરી પૈસા લઈ મોજ મઝા માણવામાં તેઓ પડેલે નંબરે હતા. અનેક વિચાર કરતાં કરતાં રાત્રીના દોઢ વાઝ્યાના અરસામાં તેઓ નિદ્રા દેવીને સ્વાધીન થયા.

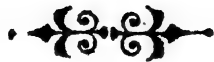
જગમોહનરાય પૈસા મેળવવાની લાલચમાં નિદ્રા દેવીને સ્વાધીન થયા, પુરો એક કલાક ગ્રત થયો નહિ, એટલામાં તો જાણે એકા એક એવું સ્વપ્ન આવીયું કે પોતાની પાસે પુણ્ડળ દ્રવ્યના સંગ્રહ થયો.

પ્રિય વાંચનાર! તમને અચંબો થશે કે એવું તે શું સ્વપ્ન આવીયું કે જોઈ પુણ્ડળ પૈસો પેદા કર્યો, પણ તમે ઉતાવળ કરશો નહો, ધીમે ધીમે ચાલ્યા આવ્યો, સ્વપ્નની હકીકત હું તમને જણાવું.

જગમોહનરાય જાણે કમળાના માટે વરની શોધમાં નીકળ્યા. નેતમામદેશમાં ફર્યા, પણ કોઈ તેમના મનના મનોરથ પુર્ણ કરનાર મળ્યો નહીં છેવટે એક હૈયાનો પ્રુટેલ અને ખોસ્સાનો તરતેમને મળ્યો, તેની પાસેથી રોકડ નગદ પંદર હજાર મુંબઈગરા લેઈ કમળાને તે વૃદ્ધની સાથે પરણાવી અને પછી પોતે ધણી મોજ શોખ મારવા જાઝ્યા ધણી દેશમાં ફર્યા અને પછી ભાઈએતો વેપાર જતે શરૂ કર્યો,

આથેના મુલકમાંથી કન્યાઓ લાવવી ને વેચવી તેમ કરતાં કરતાં
પચાસ હજારની મુડી કરીને બેઠા. થોડો સમય અત થતા થતામાં તો
તેમના ધરમાં એક રોજ એ ત્રણ ચોરો આવ્યા, અને નાણાથી ભરેલી ત્રીજેરી
લેવા પ્રયાન કર્યો. આ વખતે લાઇ ખીજે માથે અગાશીમાં મુતેલા હતા,
તેમણે જાણ્યું તેથી જીમ પાડી, પણ તેમની જીમ પડતા પહેલા તો
ત્રણે ચોરો ઉપર તેમની પાસે ગયા, ચોરોને દેખી આપડાં જમ્મો-
હનરાય નાહા ને અગાશીમાંથી પડતું મુક્યું, પડતું મુકતાની સાથે
આંખ ઉગડી ગઇ અને જોયું તો ચોર નહિ, ને દ્રવ્ય પણ નહિ;
સ્વપ્ન સ્વપ્નાના ઠેકાણે થઈ ગયું, આ વખતે ધડીઆળમાં પાંચ વાગ્યા.

જમ્મોહનરાય બિછાનામાંથી ઉઠ્યા, દિશાએ જંગલ જઈ આવી
ગરમ પાણીથી સ્નાન કરી સેવામાં બેઠા. અને પ્રભાત થતાં દવાખા-
નામાં ગયા, અને કમળાને પોતાને ત્યાં લાવ્યા.

પ્રકરણ ૭ મું.

મનહરને બહેપારમાં બેઠાવું.

મનહરનો મેટ્રીક સુધીનો અભ્યાસ સંપૂર્ણ થયો કે તેણે સ્કુલમાંથી મુક્ત થવા મેનેજરને સવિનયપૂર્વક વિનવ્યું પણ મનહરનો માયાળુ સ્વભાવ, નમ્ર વાણી, કદાપી દોષના ઇપકાપાત્ર તો બાગ્યેજ થયું વિગેરે વર્તણૂક જોઈ મેનેજરનું મન ધણુંજ નારાજ થતું. પણ મનહરનો અતિથય આગ્રહ થવાથી, તેમજ તેણે પોતાનાં માતૃશ્રી વિગેરેને વિજયનગરથી તોડાવી રમણીકપુર રહેવાનો વિચાર જણાવ્યાથી છેવટ નિષ્પાત્રે રજા આપી.

આજે મનહરને સ્કુલથી મુક્ત થવાનું હતું. તેની વિદાયગિરીના માટે આજની સભા કરવામાં આવનાર હતી; અને આજનું બાપણ “સ્વદેશ સેવા” વિષેનું મનહરને આપવાનું હતું.

સવારના દશ વાગ્યાથી અનાગ્રમમાં સભાની ધામધુમ થઈ હતી, મોટા ચોગરદમ વિશાળ મંડપમાં બેઠક રાખવામાં આવી હતી. બેઠકમાં નીચે જાજો પાથરી દીધી હતી, તે ઉપર બંને બાજુએ ખુરશીઓ ગોઠવી દીધી હતી, ખુરશીઓની વચ્ચેમાં ચીતરેલી ચટાઈઓ પાથરી દીધી હતી, મધ્યમાં એક મોટું વિશાળ મેજ રાખવામાં આવ્યું હતું, તેની પાછળ નેતરથી ભરેલી છ સાત ખુરશીઓ હારબંધ ગોઠવી દીધી હતી. એક બાજુએ શહેરના તમામ શેઠશાહુકારો, સહ-ગૃહસ્થો, વકીલો, અમલદારો, સેંકરો માટે ગોઠવણ રાખવામાં આવી

હતી. બીજા બાળુએ શહેરની તમામ સ્ત્રીઓના માટે ઇલાયદી મોહ-
વણુ રાખવામાં આવી હતી. આ સીવાય શહેરની તમામ પ્રજાવર્ગે
આ બેઠકમાં ભાગ લીધો હતો. સમાનો ટાઇમ થવાથી સર્વ લોક
આવી શાન્તપણે બેઠાં હતાં.

લગભગ બેને દસ મીનીટ મેનેજર સાહેબ મનહરને લેઇ સ-
ભામાં પધાર્યા; તેવાજ સર્વ સભાએ ઉઠી તાળીઓના અવાજ સાથે
વંધાવતાં પુષ્પતા મુથેલા દારો માનમાં પહેરાવ્યાં. બાદ સૌએ પોત
પોતાની બેઠક લીધી.

થોડીવાર બાદ મેનેજર સાહેબે ઉઠી પોતાનાથી મનહરને જુદા
પડવાથી ખરેખરી દીક્ષગીરીને લેવાલ રજુ કરીધો. ત્યારબાદ ખરા
અંતઃકરણથી તેમણે મનહરને શાળાનું સર્ટીફિકેટ આપતાં બેસી જ-
વાની રજા માગી. સર્વ સભાએ તાળીઓના અવાજ સાથે બેસી
જવાની રજા આપી.

ત્યારબાદ પાકસાકે મનહર પોતાની જગ્યાએથી ઉઠી પ્રેક્ષકો પ્રત્યે
બાપણુ આપવા લાગ્યો.

મિત્ર મોતાઓ અને સદસ્યદરેશો !

આપણે આ દુનિયાની અંદર જન્મ લીધા પછી પ્રથમ શું
કરવું ? (૧) માબાપની સેવા, (૨) જ્ઞાતિનું હરેક રીતે શુભ આશીર્વાદ
અને હિત કરવું. (૩) દેશની સેવા. ઉદ્યોગ, કળા, કુશર, વિગેરે
નવા નવા ઉદ્યોગો કાઢી દેશની સેવા કરવી. અને છેવટ ત્રીપરમમા-
નું ભજન, કે જેથી આપણે આ મનુષ્યરૂપી જન્મમાંથી તરી શ્રેષ્ઠ
પદ્ધતિને પ્રાપ્તિએ. આપણા નામદાર માહારાજ સાહેબે જેવી રીતનાં
સેવાપ્રયોગી કામો કર્યા છે, તેવી રીતે હમેશાં આપણે કરવા તત્પર

વવું. વિગરે વિગરે “સ્વદેશ સેવા” માટે આપને બે શબ્દ મરીખી રાખે.
કહેવા ધાર છું.

*ગાઝલ.

(આજ આવી રાજ હજીરમાં—એ રાગ.)

જેણે સેવા કીધી સ્વદેશની, તેના જન્મને ધન્ય ધન્ય છે;
જેણે દેશ દાઝ દિલેધરી, તેના જન્મને ધન્ય ધન્ય છે;
જેણે શોષ ખોળ કરી ધણી, આપી સુપ્રસાદી કળાતણી;
કુદથા સ્વદેશતણી હરી, તેના જન્મને ધન્ય ધન્ય છે.
લખી લેખ લોક હીતાર્થના, ભાખી ભાષણો પરમાર્થના;
જેણે માર્ગ ખોધા અનર્થના, તેના જન્મને ધન્ય ધન્ય છે.
જેણે દીનદુઃખી જનોહીતે, જ્ઞાન હુન્નરો વધવા નિત્યે;
ધન વાવર્યું હસ્તા ચીતે, તેના જન્મને ધન્ય ધન્ય છે.
દુઃખી દેખી દેશીઓને જરી, ધરી લાગણી દિલમાં ખરી;
જેણે યુક્તાથી વિપત્તી હરી, તેના જન્મને ધન્ય ધન્ય છે.
જેણે દેશ હીતે શીર આપીયું કષ્ટ દેશી વીરોનું કાપીયું;
જેણે દેશ હીતે શીર આપીયું, કષ્ટ દેશી વીરોનું કાપીયું;
દેશ દ્રોહી સૈન્ય સંતાપીયું, તેના જન્મને ધન્ય ધન્ય છે.
પરપંથની તથના તણ, નિજ ધર્મ કર્મ નીતિ ભણ;
જેણે પુણ્ય લક્ષ્મી ભલી સણ, તેના જન્મને ધન્ય ધન્ય છે.
જેણે શ્રેષ્ઠ કૃત્ય કરી વળી, પુણ્ય ચંદ્ર જ્યોતિ સગી ભલી;
કિર્તિ મેળવી અતી નિર્મળી, તેના જન્મને ધન્ય ધન્ય છે.

* દીકાકાર પત્ર તા. ૩૧ મે સને ૧૯૦૬ ના અંક ઉપરથી.

જિપર મુજબની “ સ્વદેશી ” નીગરણી મનહરના બોલી રહ્યા બાદ એકદમ તાબીઓને અવાજ થયો, અને તે અવાજ સાથે મનહર પોતાની જગ્યા લીધી. આ વખતે લક્ષ્મીનો પતિ આ સભામાં હાજર હતો, તેણે મનહરના ભાષણની નોંધ ટાંકી લીધી હતી. ભાષણ પુર થયા બાદ નામદાર મહારાજ સાહેબને ત્યાંથી મનહર સાર આવેલો સરપાવ વિદાયગીરીના માનમાં આપતાં પુણ્યથી ગુણેલા હારતોરા પહેરાવી સભા વિસર્જન કરવામાં આવી.

સહેરના શેઠ યાદુકારો વિગેરેના મનમાં આ ભાષણની અસર-અરક લામણી થવા માંડી, હુમરકળાનો જેમ અને તેમ. ત્યારથી કોઈ કરવા લાગ્યા. આ ભાષણમાં કમળાના પીતા જગમોહનરાયે પણ જામ લીધો હતો.

ખીજ રોજ મનહર રમણીકપુરમાં સારી સોઇવાર મકાન બાંહે લેઈ વિજયનગર તરફ ગયો અને પ્રેમરાય વિગેરેને મળી તેમની સલાહ લેઈ, વિજયનગરના ધરનો બદોબસ્ત કરી પોતાની આગુથી પ્રભાને લેઈ રમણીકપુર આવ્યો. અને પછી પોતાના નિર્વાહના અર્થે બેપારમાં જોડાણો. અને જ્યાં જ્યાં સભાઓ થાય ત્યાં ભાગ્યેજ ભાગ લીધા વોના રહેતો. મનહરનું અસરકારક “ સ્વદેશી ” વિષેનું ભાષણ પેપર દ્વારા બહાર પડ્યું અને આખા દેશમાં ફેલાયું. તેથી સર્વને તે વિષે લાગણી થઈ. જે વખતે મનહરનું ભાષણ રમણીકપુરના નામદાર મહારાજ સાહેબે વાંચ્યું ત્યારે મનહર પર ખુશી થયા; અને તે ખુશાલીના પ્રમાણમાં મનહરને માસીક દસ રૂપીઆ આપવા ઠરાવ્યા.

પ્રકરણ ૮ મું-

કમળા માટે વરની શોધ.

જગમોહનરાયને કમળા હવે મોટી થવાથી, તેના પૈસા લઈ મોજમઝા માણવાની મરજી થઈ. અને એક તરફ કમળાનું શરીર પાછું દિન પ્રતિદિન નીચળ થતું જોઈ, વખતે પૈસા જતા રહેશે કે શું! તે બાબતની ફીકર થઈ. તેથી જોમળને તેમ ત્વરાથી કમળાનું લગ્ન કરી દેવું. એમ ધારી પાસેના નજીક ગામડામાં પોતાના સગા સબંધીઓ પર કમળાના વેવૈશાળના માટે પત્ર લખ્યા, ને લખ્યું કે જે માણસ પાંચ હજાર રૂપિયા આપે તેની સાથે લગ્ન કરીએ. આવા ખબરો બહાર ફેલાતાં ઘણા માણસો જગમોહનરાય પાસે વેવૈશાળ કરવા આવતાં પણ આપણ જગમોહનરાયે તો પ્રથમથીજ પાંચ હજાર નક્કી કરી મુકેલા હતા. તેથી કંઈ વળ્યું નહીં. કોઈ એક હજાર, તો કોઈ બે હજાર, કોઈ ત્રણ હજાર કહી ગયું, પણ તેટલા પૈસાથી કંઈ જગમોહનરાયનું મન માન્યું નહીં. છેવટે એક ચાલીસ પચાસ વરસનો વૃદ્ધ માણસ જરા આંખે ડાણો હતો, તેને પરણવાનું મન થવાથી આવ્યો, ને ચાર હજાર કહ્યા; પણ કંઈ વળ્યું નહીં. તેણે તો નક્કી કરી મુક્યું હતું કે કન્યાનું ગમે તેમ થાઓ, ગમે તો વર લુલો, લગ્ન મડો, આંધળો, ખેરો, મુગો, અબણ, વૃદ્ધ, ગમે તેવો હોય પણ જે પાંચ હજાર રૂપિયા મુંબાઈગરા આપે, તે કમળાના પુણ્ય જેવી કમળા સાથે લગ્ન કરે, તેવું નિશ્ચય કર્યું હતું.

લગભગ છ માસ થવા આવ્યા, પણ જગમોહનરાયની ધારેલી ધારણા પુર્ણ થઈ નહીં તેમજ દિવસે દિવસે કમળાનું શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યું. તેથી જગમોહનરાયે ધાર્યું કે પાંચ હજારની નોટવખતે ગુમ થશે, તો પછી પસ્તાવું પડશે. માટે હવે દીલ ન કરતાં હું નજીકના ગામડામાં જઈ તપાસ કરે કે કોઈ કમળાના માટે પાંચ હજાર આપવા તૈયાર થાય છે. આવી રીતનો વિચાર કરી પોતાની સ્ત્રી વિકાસવતીને સર્વ વૃત્તાંત જણાવી તુરંતજ તે કમળાના માટે વર શોધવા નીકળ્યો.

કમળાનું શરીર દિનપ્રતિદિન વધારે નરમ પડવા લાગ્યું, તેણી જાણતી હતી કે મારો આપ મ્હારી જીંદગીની દરકાર ન કરતાં ફક્ત પૈસાના લોભથી તે મારા માટે સ્વામી ખોળવા ગયા છે. તો તે ગમે તેવા મુર્ખની સાથે મ્હાર વેવૈશાળ કરી આવશે. તેને પોતાની પુત્રીની દરકાર નથી, ફક્ત પૈસાનીજ દરકાર છે. અરે શું આવા દુષ્ટ માણસોના માટે નામદાર બ્રિટિશ સરકારે કંઈ કાયદો ઘડ્યો નહીં હોય ! આવી કુમળી વયની બાળીકાઓને દુષ્ટ પિતાઓ પૈસાના લોભથી ગમે તેની સાથે લગ્ન કરે છે તે શું વ્યાજખી છે ? કહેવત છે કે “ ગાય અને દીકરી જ્યાં દોરે ત્યાં જાય.” એ અનુસાર કુમળા બાળીકાઓ જાય છે, અને પછી જુદા પતિની સંગે પરણાવી પૈસા લેઈ દુષ્ટ પિતાઓ રાજ થાય છે, ને બાળીકાઓ વિધવાપણું નાનપણથી સહન કરે છે, અને કોઈ પુલટાતો નીચ કામો કરે છે, ને તેનું છેવટ માહું પરિણામ આવે છે. તો શું નામદાર બ્રિટિશ સરકાર તેવા દુષ્ટ કન્યાવિક્રય કરનારાઓના માટે કાયદો નહીં તૈયાર કરે ? કરશેજ. મને તે દયાળુ નામદારની પ્રપુર્ણ ખાતરી છે. વિગેરે

વિગેરે વિચારો કરતી બોલી અરે પ્રભુ ! આવા દુષ્ટ પિતા કરતાં તો રાક્ષસ હજીજ દરજ્જે સારો ! કે તે પોતાના ફરજનની તો દરમજ રાખે છે. તેમજ વળી કસાઇ પણ સારો કે તે બીજા પ્રાણીઓને નાશ કરે છે પણ પોતાની કુમળી બાલીકાઓને આવી રીતે કુવામાં ફેંકી દેતો નથી.

અરે પ્રભુ ! મ્હારી મન કામના પુર્ણ નહીંજ થાય ! જો નહીં થાય તો આ દેહનો અંત આણીશ, અને સ્વર્ગમાં જઈશ. ત્યાં પણ મ્હારા મેઝી મ્હને મળશે, અને હું તેમના શેવા કરીશ. અરે ! હું મારતી શું હતી ! શું તે સધળું નિષ્ફળ નિવડશે ! દીનદયાળ સ્થાય નહીં થાય ? જેણે અહત્યા તારી, દ્રોપદીનાં ચીર પુર્યાં, સીતાની સહાય કરી, મીરાંબાઇના માટે રાણાએ વિષ મોકલ્યું હતું તે પણ પાપું, ને અત્રત-કર્તું. તો તે દયાળુ પ્રભુ મ્હારી સ્થાય નહીં કરે ? મ્હને આ કન્યાવિક્રયના દુષ્ટ રિવાજથી નહીં બચાવે ! દુષ્ટ પિતાના મનની અંદર દયા ઉત્પન્ન નહીં કરે ! ખેર ! મ્હારા બાગ્યોદયમાં જેમ બનનાર હશે તેમ બનશે. કદાપી હું મ્હારા પિતાના શોધી લાવેલા પતિ સાથે લગ્ન નહીં કર તો તેઓ મ્હને શું કરશે ? હું તેમને સ્પષ્ટ ના કહીશ કે હું તમારા શોધી લાવેલા પતિ સાથે લગ્ન નહીં કર તે હીક મેં તેમજ કંચુ અને કાઇ બોદયું કે શું માયાપની આગામાં ન રહેવું ! તેમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે દરેક માણસે માયાપની આગામાં રહેવું તો શું તે બધું બોદું ? ત્યારે હું શો જવાબ આપીશ તે વિષે હું ફક્ત એટલુંજ જણાવીશ કે તે બધું ખરું

પણ શું આવા દુષ્ટ પિતાની આજ્ઞામાં રહેવું ? કદી જ નહીં. ન્યાયી ઇશ્વર
મ્હને માઆપની આજ્ઞામાં કેમ ન રહી તે વિષે પુછશે તો હું જણાવીશ
કે માઆપો જ્યારે પોતાની પુત્રીઓની દરકાર ન કરતાં લુહા, લં-
ગડા, આંધળા, અપંગ, અલાલુ, એવા સ્વામીઓ કુમળી વયની બા-
ળીકાઓ માટે શોધી લાવે તો શું લગ્ન કરવું ? તેનો આપ શો
ન્યાય આપો છો ? તે પ્રથમ આપ ન્યાયી આ રાંક અબળા ઉપર
દયા લાવી જણાવો, તો શું દયાળુ ઇશ્વર મ્હને ક્ષમા નહીં આપે ?
નામદાર બ્રિટિશ સરકાર એક વખતના ગુન્હા માટે થોડી શિક્ષા
કરે છે, તો દયાળુ ઇશ્વર મ્હને બક્ષીસ આપશે. મને પરમાત્માનો
પુર્યુ ભરસો છે આવી રીતના અનેક તરંગો કરતી પોતાના માઆ-
આપને ગાળો દેતી કમળા પોતાના દિલને હિંમત આપવા લાગી.
છેવટે તેણીએ ધાયુ' કે જે કદાપી મારા પિતાજીને કહેતાં નહિ માને
તો છેવટ આ દેહનો અંત આણીશ, અને સ્વર્ગમાં જઈશ ત્યાં
આમળ મ્હારા વાહલા મનહરને મળીશ. બસ એજ વિચાર ખરો છે
આવી રીતે મનનું શાન્તવન કરતી વિચારના વમળમાં ગુંચાણી.

જગમોહનરાય રમણીકપુરથી નીકળી એક બે ગામડાં ફર-
વળ્યા. પણ કોઈ નગદ પાંચ હજાર આપનાર ન મળ્યો તેથી નારાજ
થતાં આમળ વળ્યા. છેવટે રમણીકપુરથી આઠ દશ ગાઉને છેટે એક
નાનકડું ગામ હતું ત્યાં આવ્યો. અને પોતાની જાતિના એક નર્મદા-
સંકર નામના ગ્રહસ્થને ત્યાં ઉતર્યો. આ ગામમાં તેમની જાતિનાં
કુલ પાંચ છ ઘર હતાં સર્વને પોતાના આવવાનું કારણ જણાવ્યું,
પણ બીજાઓના પાસે એટલી પુછ ન હોવાથી ના કહ્યો. પણ નર્મ-
દાસંકરને એક આઠ દશ વસ્સનો દીકરો હતો, તેને પરણાવવાનું મન

થયું, તેમજ અવેજ પણ પુરતો પોતાની પાસે હોવાથી તે બોલ્યો શેઠ છ દાપુ બહુજ છે માટે કંઈ ઓછું કરો તો સારું.

જગમોહનરાય—મહારા ધારવા પ્રમાણે તો દાપુ ધણજ ઓછું છે ત્યારે તમો અમારી કમળાને જોશો ત્યારે તમને ખાત્રી થશે કે દાપુ ઓછું છે. તેમજ કમળા ઉમ્મર લાયક લગભગ તેર વર્ષની હોવાથી તમારા ઘરનું તમામ કામ આવતાની સાથે ઉપાડી લેશે.

નર્મદાશંકર—ભલા માણસ તે તો દીક. પણ દાપુ ઓછું લેશે તો તે પૈસા તમારી પુત્રીના જ ધરમાં રહેશે.

જગમોહનરાય—“કુંવારી દીકરીઓને સો વર ને સો ધર” એ ક્યાં માટીનું વાસણ છે કે નંદાય તેમ છે. વાર પણ કહો તમારા દીકરાની ઉમ્મર કેટલા વર્ષની છે? તથા અવયો કેવાં છે? અને કેટલું ભણ્યો છે?

નર્મદાશંકર—અમારા દીકરા રસીકલાલની ઉમ્મર લગભગ નવ વર્ષની હશે, વેપાર જેટલું ભણ્યો પણ છે, શેઠ છોકરો અટક્યાળો હોવાથી નાનપણમાં એક ઝાડ ઉપરથી પડી જવાથી જરા હાથ ઉતરી ગયો છે, તથા હમણાં બે વર્ષ ઉપર આંખો દુઃખવા આવવાથી તેમ કોઈનો પડછાયો પડવાથી એક આંખમાં ઝૂલ પડ્યું છે, એટલે કંઈ આંધળો નથી.

જગમોહનરાય—વાર તે તો દીક પણ હવે દાપુ પાંચ હજાર રૂપીઆ આપવા છે કે નહીં?

નર્મદાશંકર—કંઈ ઓછું ન હોય તો ભલે. હમે તો તમારી દીકરીને માટે કહીએ છીએ. નક્કી પાંચ હજાર આપીશું કહો લગ્ન ક્યારે લેશો?

જગમોહનરાય—કરો લખ્યાં ને લાવો રૂપીયા. લગ્ન વૈશાખ સુદ ૭ ને સોમવારનું નક્કી કરીને જ આવ્યો છું. વચમાં ફક્ત માસ બેઠ રહ્યો, શેઠ જીન લેઈ વહેલા પધારજો.

નર્મદાશંકરે પાસેના બે ચાર માણસોને બોલાવી લખ્યાં (હસ્તાવેજ) કરી સહી સાક્ષીઓ કરી હાથ રૂપીયા એક લગ્નર આપી બાકીના રૂપીયા ચાર લગ્નર લગ્ન વખતે આપવાના ઠરાવી જગમોહનરાયને વિદાય કર્યો.

પ્રિય વાંચકો ! આવાં કન્યાવિક્રય કરનારાઓને શુ તમે રાક્ષસ ! ચરે ખુની ! ઠગાળા ! ધોળે દહાડે ચોરી કરનાર લુટારા ! માંસ ખાનારા માંસાહારી નહીં કહો ! તેમજ મ્હારે પણ આવા અનેક કદંગા રીવાજોને લીધે લખવું પડે છે કે:-

મનહર છંદ.

- ગોળથી ગળપણુ ઘટયું, સગામાંથી હેત મટયું;
બળધન બેટી ઉપર, કસ બહુ થાય છે. --ટક ૧.
- ગોળને ગરદન માર્યો, ખાંડની ઉપમા વધારી;
જલેખીના જોર ચકી, ઠંડી દવા થાય છે. ૨.
- ચા પીવાનો ચાલ ચાલ્યો, દુકકો ખુણામાં ધાલ્યો;
બીડીઓના બળ થકી, મોઢાં ફાટી જાય છે. ૩.
- વેદ તણી વાત મારી, દાકતસેની દવા વધારી;
એવી દવા પીવા ચકી, દુનિયા વટસાય છે. ૪.
- આલસોની બગદોષ ચાલી, ગરાશીઆને જનોઈ આપી;
નિચ જતીઓના ઘેર, ચંદી પાઠ વંચાય છે. ૫.
- સગાભાઈનું શીર કાપે, ભાઈબંધને ભેદ આપે;
બાહુ તાકે માતૃશ્રીને, દેખી એરતને હરખાય છે. ૬.

એકા સીવનાર મેઝી, સીવણી પડે છે પોતી;
 સોમને નવ પુછે કાલ, સચે કામ થાય છે.
 દેશી માલ જતો રહ્યો, વિદેશી તો ચાલુ મયો;
 એવા વિદેશી થકો તો, દુનિયા લુટાય છે.
 કહે અટકળે સાકળચંદ, સાહ્યમાં છે સરસ્વતા;
 અસલને મુકી લોક, નકલને ચડાય છે.

પ્રકરણ ૯ મું—

પતિ સેવા એજ ખરૂં રહુચ.

પ્રિય પાઠકો ! આપણી વાર્તામાં લક્ષ્મી પણુ એક મદદગાર છે. કમળાનું લગ્ન મનહર સાથે કરાવવા માટે પોતાથી બનતો પ્રયાસ કરે છે, પણ એમાં એકાએક તેણીને તેના પતિ રમણનો વિયોગ પડવાથી તેની દીલગીરીનો પાર રહે નહીં. અને રમણનો વિયોગ થવાથી તે પણ પોતાના પિતાને ત્યાં રહેવા લાગી. અને પોતાના પતિ રમણનો જલદી મેળાપ થાય તેના માટે દૈવ્યર લડત કરવા લાગી.

એક રોજ કમળાએ આવા દિલ્લેશોળ ભરેલા સમાચાર સાંભળવાથી લક્ષ્મીના મનનું સમાધાન કરવા તેણીના પિતાને ત્યાં આવી લક્ષ્મીના મનનું શાન્તવન કરવા લાગી. પણ લક્ષ્મી ઉપર ત્રણ ચાર માસથી મુદ્દલ પત્ર તેના સ્વામીનો ન હોવાથી તે લક્ષ્મીને ઉદાસી હતી. તેથી કમળાએ કહ્યું—બહેન ! આમ તદન ધેલાં શું બનો છે ?

લક્ષ્મી—બહેન શુ કહું ! મહેને આ સુઠિની અંદર કંઈ સુઝતુ નથી, મહાર હલ્ય મહારા સ્વામીની પાછળ દર વખત ફર્યા કરે છે. રમણીકપુર છોડે લગભગ ત્રણ ચાર માસ થતા આવ્યક પણ મુલ્ય પત્ર ન હોવાથી મહેને અનિશ્ચય ફીકર રહે છે.

કમળા—બહેન ! નાહક શીકર કરસો નહિ. આ સુઠિની અંદર સુખી મનુષ્ય બાગ્યેજ જોવામાં આવે છે. તમે સમજી છે તેથી વધારે કરેવું ઉચીત નથી. કદાપી કંઈ ધંધામાં રોકાયા હશે તેથી પત્ર લખવાની નવરાસ નહી મળી હોય, તો તેથી ચિંતા કર્યો નહિ ઇશ્વર કાલે મેળવશે.

લક્ષ્મી—બહેન તે બધું ખરું, પણ પરણ્યા પછી દરેક સ્ત્રીનું જીવ્ય શું છે તેનાથી તું હજી અજાણ છે કારણ કે તું પરણી નથી.

કમળા—ના બહેન હું જાણતી નથી, પણ તમે મહેને કૃપા કરી જણાવો.

લક્ષ્મી—જો સાંભળ ! પ્રથમ દરેક સ્ત્રીઓએ પોતાનું સી-મળ સાચવવું, અને પરણ્યા પછી પતિ સેવા કરવી, એજ ધર્મ સર્વ સ્ત્રીઓનો છે. શીયળ સાચવવાને માટે શ્રીયુત મહુર્મ સાક્ષર કવિરાજ દલપરામનુ બનાવેલુ એક ધોળ હુ તને કહું તે અવજી કર.

(માંમેરૂ માંધામુલનું—એ રાગ.)

સુણો સમજી સકળ નર નારીઓ;

મેટો શિયળ તણો મહીમાય—શિયળ પાળો રનેહથી.

જે કોઈ શિયળ સારી રીતે સાચવે,

સરવે સકળ મનોરથ થાય,

શિયળ જ

સોના રૂપાની સોભા ન સમજાએ,

શોભા સરસ શિયળ શણગાર.

શિયળ. ૨.

જેવાં નકટાંને લુપ્ત નાંખીયાં,

તેવાં શિયળ વિના નરનાર.

શિયળ ૩.

વધેલાજ અધીક ઠીક લોકમાં,

પર લોકમાં મુક્તિ પમાય

શિયળ ૪.

સુખ સંપત્તી શિયળ સેરીએ,

રીઝે જગ કર્તા જગ રાય,

શિયળ ૫.

માટે શિયળ સરવે વિધે સાચવે,

તજે કામી હરામીનો સંગ,

શિયળ ૬.

જરી એ ડરીએ ન મરણનો ડર ધરી,

ભારે ડરીએ શિયળ થતાં ભંગ.

શિયળ. ૭.

તજ લાજ એ અદમી ન બોલીએ,

નહીં ડોલીએ મદ છક માંય.

શિયળ, ૮

નીચી નજરે સરળ ચિત્તે ચાલીએ,

હાંસી મરકરી કરીએ ન કાંય.

શિયળ. ૯.

દાદી આંખે ફરે જે કોઈ ફાતડા,

તેનું દાદીએ માદીમાં મુખ.

શિયળ. ૧૦

તજવી તજવી સોખન નિત્ય તેહની,

જેણે લજવી જનેતાની કુખ,

શિયળ. ૧૧

લણવું ગણવું તો તેહનું ધ્યન છે,

જેણે કુળને લગાડ્યો ન ડાઘ.

શિયળ. ૧૨

બણી ગણીને જે શીયળ ન સાચવે,

તેના લલ્પતરમાં ઉડી આગ.

શિયળ. ૧૩

હૈયા ધુટા બોલે બોલ હાંશીએ,

દેખી શંસીને નાશીએ દુર.

શિયળ. ૧૪

શીક્ષા સુંદર દક્ષપત્તરામની;

જાણી કામની શીખો જરૂર.

શિયળ. ૧૫

કંમળા—વાહ જહેન ! શિયળ સાચવવાને માટે આ ધોળ દરેક સ્ત્રીએ પોતાના હૃદયમાં કોતરી રાખવા જેવું છે. વાર હવે પતિ સેવા વિષેનું કંઈ સરકારક દ્રષ્ટાંત હોય તો તે મ્હને જણાવો.

લક્ષ્મી—જે સાંભળ પરણ્યા પછી દરેક સ્ત્રીએ હમેશાં પતિ સેવામાં તત્પર રહેવું, સ્ત્રીઓનું મોક્ષ પતિ સેવા સિવાય એકે નથી. પતિ એજ સ્ત્રીઓનો ગુરૂ, પતિ એજ પરમેશ્વર, પતિનું નામ સ્મરણ એજ મોક્ષ મેળવવાનો મહામંત્ર છે. તે વિષે મહા સતી અનસુયાનું આખ્યાન તેં સાંભળ્યું છે.

કંમળા—ના જહેન. તે આખ્યાન મ્હને સંભળાવા.

લક્ષ્મી—(“ મહાસતી અનસુયા એક દંમરૂષિની પુત્રી અને અત્રિરૂષિનાં પતિ હતાં, એક વખત અત્રિરૂષિ સમાધીમાંથી જાગ્રત થઈ પોતાની પતિનું અનસુયાને જળ લાવવા આજ્ઞા કરી સ્વામીની આજ્ઞા થતાં તુરતજ રૂષિ પતિનું જળ શોધવા નીકળ્યાં પણ કોઈ ટુંકાણે જળનું ચિન્હ દ્રષ્ટિગોચર થયું નહીં, તેથી રૂષિ પતિનું બહુજ મુઝાવા લાગ્યાં; અને પોતાના મનની અંદર અનેક તરેહના વિચારો કરવા લાગ્યાં છેવટ પોતાની સાચી સ્વામી સેવાના પ્રભાવથી જમીનમાંથી ગંગાજી ઉત્પન્ન કર્યાં, અને ગંગાનું નિર્ભળ અને મીઠું

જળ સ્નેહવારમાં રૂપિને પોતાની સ્વામી સેવાના પ્રભાવથી આણી આપ્યું. ત્યારબાદ એક વખત અત્રી રૂપી તપ કરવાને માટે બદ્રિકા આશ્રમમાં જવા સાર અનસુયા પાસે રજા માગી. તે વખતે રૂપિ પત્નિએ કહ્યું કે—પ્રાણુ વલ્લભ ! હું આપના દર્શનથી જી રીતે એક ક્ષણ પણ સહન કરી શકીશ, વિગેરે ઘણું નમ્ર વચનામ્રતથી અત્રીરૂપિને પોતાની સાથે લઇ જવાને વિનવ્યું. ત્યારે તેમના ના કહેવાથી તેમજ સ્વામીની આજ્ઞા પાળવાને માટે રૂપિ પત્નિ અનસુયા આશ્રમમાં રહ્યાં ને રૂપિ તપ કરવાસાર ગયા. આ બાબતની પ્રસંસા વધારવાને માટે નારદ મુનીએ લક્ષ્મી, સાવિત્રી, અને પાર્વતીને કહ્યું કે હું સ્વર્ગ, મૃત્યુ, અને પાતાલમાં પ્રયો. પણ રૂપિપત્નિ અનસુયાના સમાન આ સૃષ્ટિમાં કોઇ પતિ સેવા કરનાર સાધવી સ્ત્રી નથી. તેથી લક્ષ્મી, સાવિત્રી, અને પાર્વતીને તેમની પરીક્ષા કરવાની પ્રસંસા થઇ, અને બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, ને માહેશને મોકલ્યા. ત્રણે દેવોએ ઘણી એ ના પાડી, પણ સ્ત્રી હડ આગળ તેમની ના ટકી શકી નહી, અને છેવટે યોગી વેશે ત્રણે દેવો અત્રી રૂપિના આશ્રમમાં અનસુયા પાસે ભીક્ષા લેવા આવ્યા. આ વખતે આશ્રમમાં અનસુયા સિવાય કોઇ નહોતું. પણ અનસુયાએ પતિ સેવાના પ્રભાવથી ત્રણે દેવોને ઓળખી બાળક રૂપ બનાવી દીધા અને ત્રણે દેવ પત્નિઓના અભીમાન ઉતર્યો. છેવટ અત્રી રૂપિ બદ્રિકાશ્રમમાંથી આવ્યા ત્યારે દેવ પત્નિઓ પણ પતિ ભીક્ષા માગવા આવ્યાં. મહાસતી અનસુયાએ તે આપવા ના પાડી. પણ અત્રી રૂપિના કહેવાથી સાચી સ્વામી સેવાના પ્રભાવથી, ત્રણે દેવોને મુળ સ્વરૂપમાં આણી દેવ પત્નિઓને પાછા આપ્યા. તે વખતે લક્ષ્મી, સાવિત્રી, અને પાર્વતી,

સતિ અનસુયાનો ઉપકાર માનવા લાગ્યાં. પછી ત્રણે દેવો અનસુયા ઉપર પ્રસન્ન થઈ વચન માગવા વિનવ્યું. તો રૂપિ પત્નિએ ત્રણે સ્વરૂપે પોતાના બાળક થવા ઇચ્છા બતાવી. તથાસ્તુ કહી ત્રણે દેવો તથા દેવ પત્નિઓ અદ્રશ્ય થઈ ગયાં અને ત્રણે સ્વરૂપે ત્યાં અવતર્યાં જેને આપણે હાલ મુર “કાત્યવ” નામે ઓળખીએ છીએ. ”) માટે જ્ઞેન ! પતિ સેવા એજ સ્ત્રીઓનો ખરો માર્ગ છે. ગમે તેટલો જપ, તપ, તિર્થ, યાત્રા, કરો પણ જે ફક્ત એક દિવસ સાચા પ્રેમથી પતિ સેવા કરશે તો જરૂર તેટલો લાભ મળશે.

કમળા—વાહ જ્ઞેન ! આજે તેં મ્હને બહુ જ સારા વિષયનો દાખલો દીધો, જેથી હું પરણ્યા પછી તે પ્રમાણે વર્તવા ધારીશ. આશા છે કે તારા આવા બોધકારક આખ્યાનનો લાભ બીજી સ્ત્રીઓ લેશે. જ્ઞેન હવે ચિંતા ન કરતાં ઇશ્વર સ્મરણ કરો, કે જેથી સ્વામીનો જલદી મેળાપ થાય. એટલું કહી લક્ષ્મી પાસેથી રત્ન માગી પોતાના ઘર તરફ વિદાય થઈ.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

વિદેશ ગમન.

મનહર પોતાની માતૃશ્રીને લેઇ રમણીકપુરમાં આવ્યા પછી એ વરસ સુધી તો આનંદમાં રહ્યો. ત્યાર બાદ એકાએક જાણે મનહર ઉપર ઇશ્વરની અકૃપા થઇ ન હોય તેમ લાગવા માંડ્યું.

પ્રભાતે જાગવાસ્થા પ્રાપ્ત થવા આવી, તે સાથે જીર્ણીવર તાવ વિગેરે બિમારી પણ લાગુ પડી, ઘણાઘણા દાકતરો વિગેરેને તેડાવી મનહર ખંતથી દવાદાર કરવા લાગ્યો, પણ દિવસે દિવસે બિમારી વધી પડી, આજ મરશે, કાલ મરશે તેમ સર્વ લોક કહેવા લાગ્યાં. મનહરના મુઝવણીનો પાર રહ્યો નહીં, ઇશ્વર, પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો કે શુ તમે મૃતને તદ્દન નિરાધાર કરશો ! મહારી માતૃશ્રીને સ્વર્ગમાં લઇ જશો ! વિગેરે વિગેરે ઘણા કાલાવાલા કરવા લાગ્યો, પણ તેના કાલાવાલા કાંઈએ સાંભળ્યા નહીં, ને છેવટ પ્રભા ડોશી મરણ પામી. દુઃખી મનહરનો સંસારરૂપી આધારનો દીવો તદ્દન ખુઝાઇ ગયો, તેની તેને કંઈ ખબર પડી નહીં. હાયહાય હવે શું કરવું ! ક્યાં જવું ! વિગેરે અનેક તર્ક વિચારથી તેનું હૃદય ભરાઇ આવ્યું, અને મોટેથી “ઓ મારી મારે !” કહી રડવા લાગ્યો. આડોશી પાડોશી ન્યાતીલા, સગાઓ વગેરે ભેગા થયા, ને મનહરને ધીરજ આપવા લાગ્યા પણ મનહરને તો ખીલકુલ હીમત રહીજ નહિ, કારણ કે હવે પોતે એકલોજ રહ્યો દુરના સગા તે કંઈ સગા ગણાત થીન,

કંઠાપી જો તેનું લક્ષ્ય થયેલું હોત તો તે આટલો બધો ના હોમત ન બનત; પણ એકે તરફનો આધાર ન હોવાથી તેની હોમત ખીલકુલ રૂડી શકી નહી, જેથી વધારે રડવા લાગ્યો તેમ તેમ ન્યાતીલા વધારે ભેગા થયા, અને તેના મનનું શાન્તવન કરવામાં રોકાયા.

એક બાળુ મનહરના મનનું સમાધાન કરવા થોડા રોકાયા, અને બીજી બાળુ કેટલાક લોક પ્રભા ડોસીના સખને સમસ્યાનમાં પહોંચાડવા સાફ શહેરમાં નનામી (હાહડી)નો સામાન લેવા ગયા ત્યાંથી આવ્યા બાદ પાડોસમાંથી એક બલી સ્ત્રીને બોલાવી પ્રભા ડોસીના સખને નવાં કપડાં પહેરાવ્યાં. પછી નનામીમાં સુવાડી આગળ મનહરને અમિથી ભરેલી દોણી ઝલાવી સમસ્યાન ભુમી તરફ “રામ બોલો ભાંઈ સમ” કરતા વિદાય થયા. બિચારો દુઃખી મનહર “ઓ મારી મારે!” કહી પોક મૂકતો સવની આગળ ચાલ્યો. સમસ્યાનમાં એક તરફ જેહ ખડકી પ્રભા ડોસીના સખને તે ઉપર સુવાડી મનહર પાસે અમિ દેવરાવી બધા એક બાળુપર જઈ બેઠા.

આ બાળતની શહેરમાં ખબર ફેલાતાં સર્વેને ભારે ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ, બિચારો મનહર નિરાધાર થઈ રહ્યો એમ લોક કહેવા લાગ્યા. આ વાતની ન્યારે કમળા તથા લક્ષ્મીને ખબર પડી ત્યારે તે પણ સહુ ચિંતાતુર થયાં. આ વખતે અનાથાશ્રમનો મેનેજર તો મનહરની પાસે સમસ્યાન ભુમીમાં હતો. નામદાર માહારાજ સાહેબ પણ મનહર ઉપર આવી ઓચિંતી દુઃખની વાદળી તુડી આવવાથી દીલગીર થયા.

સમસ્યાનમાં પ્રભાનું સખ બળી ભસ્મ થઈ ગયું કે તુરંતજ સર્વે સોંક સ્નાન કરી ઘર તરફ વળ્યા ને ઘેર આવી મનહરને જોને જેમ દિશાસે દેવો ધરે તેમ દઈ સૌ પોતપોતાના મકાને ગયાં. જેવટ મનહર

અને અનાથાશ્રમના મેનેજર બને રહ્યા, તે મનહરને લેધને અનાથાશ્રમમાં આવ્યા, ને સાંજનું વાળું કરી પોતાની પાસે સુવાડ્યો. મોડીવાર વાતચીત કરતાં બંને તિંદ્રાદેવીને આધીન થયા.

પ્રભાત થતાં અનાથાશ્રમમાંથી ઉઠી મનહર પોતાના ઘેર આવી તમામ સર સામાન અટપી પોતે વિજ્યનગર માતૃશ્રી પ્રભાનું કારજ કરવા નીકળ્યો. આ વખતે નામદાર મહાગજ સાહેબે તેને સારો અવેજ કારજ પ્રસંગના ખર્ચ સાર મોકલાવ્યો. તે આભાર પુરક પોતે સ્વીકારી સર્વનો આભાર માનતો મનહર રેલ્વે સ્ટેશન પર આવી ટીકીટ કરાવી દેનમાં બેઠો.

રેલ્વે ટ્રેન એક પછી એક સ્ટેશને થોભતી થોભતી છેવટ વિજ્યનગરના સ્ટેશન પર આવી પહોંચી મનહર ત્યાં ઉતરી પડ્યો અને પોતાના ગામમાં ગયો. પ્રિય વાંચનાર આ વખતે મનહરની ઉંમર પ્રકત વીસ વર્ષની હતી, ત્યારે તેને દુઃખ પડવામાં કંઈક સર રહી છે. વિજ્યનગરમાં આવ્યા પછી પ્રથમ પ્રેમરાયને મળી તેમને પુછી ઘટતો ખરચ કરવા સાર સામાન આપ્યો. આ વખતે તેણે પોતાના સગાઓમાંથી એક લાઇને અત્રે જોડાવી રાખ્યો હતો. દિવસ ઉપર દિવસ જતાં છેવટ કારજનો દિવસ આવ્યો, તે વખતે તેણે પોતાની જાતિના ખર્ચ પટેલોને જોડાવી તેમના કહ્યા પ્રમાણે ખર્ચ કર્યું આ વખતે નજીકના ગામડાના માણસો પણ આવી ચુક્યાં હતાં. કમળા તથા લક્ષ્મી પણ આવ્યાં હતાં, ને અત્રેથી બીજી એક ટ્રેન વળતી રમણીકા સુર ન જવાથી અત્રે રહ્યાં હતાં.

મખ રાત્રી થઈ સર્વે ઠંડાણે શાન્તિ પ્રસરી રહી હતી, આ વખતે આકાશ ચંદ્ર તથા તારાઓથી શોભી રહ્યું હતું; લગભગ રાત્રીના અગીઆર વાગ્યાને સુમાર થયો હતો, આવેલાં સર્વ માણસો પરિશ્રમને ક્ષીધે નિદ્રાદેવીને સ્વાધીન થઈ ગયાં હતાં, પણ કમળા વિચારના વિમળમાં ગુંથાયાથી નિદ્રા દેવીને સ્વાધીન થઈ નહોતી. તેણે સર્વને ભર નિદ્રામાં ઉંધતાં જોઈ ચુપકીથી દાદરપર ચઢી અને મનહરની પુરશીની પાછળ ઊભી રહી. અને લગભગ અડધો કલાક વિતી ગયો પણ મનહરને તો કાંઈ ખબર પડીજ નહીં; ફક્ત તેનું ધ્યાન ચોપડીમાંજ હતું, તેમજ પોતાના ઉપર આવું ઓચિંતું દુઃખ પડવાથી સતબ્ધજ થઈ ગયો હતો. છેવટ કમળાએ આસેથી મનહરની ચોપડી ઊંઘવી લીધી. મનહર એકદમ જોરા લાગ્યો તો પોતાની પાસે એક બાળીકાને દીડી, તેથી ગુસ્સે થઈ બોલ્યો કે બાળા તમે કાણુ છો ? તમારે નામ શું ?

કમળા—હું એક દુઃખી અખળા છું. મ્હાર નામ કમળા.

મનહર—રાત્રીની વખતે અને કેમ આવવું થયું ?

કમળા—ત્રીર પુરષની સહાય લેવા.

મનહર—શા વિષેની ?

કમળા—કન્યાવિક્રય કરનારની સહાયમાંથી વોર પુરષ મ્હને બચાવો.

મનહર—કન્યા વિક્રય કાણુ કરે છે ?

કમળા—દુષ્ટ પિતા જગમોહનરાય.

મનહર—શું મ્હારી સાથે એક રોજ દ્વાબાનામાં વાતચીત કરતા હતા તેતો નહીં ?

કમળા—હા તેજ અને તેમણે પ્રથમની મ્હારી એક બહેનને પણ આજે એવી તો દુર્દશામાં મુકી દીધી છે કે હું આપની આગળ તે વિષે કંઈ પણ વર્ણવી શક્તિ નથી.

મનહર—ત્યારે તમે મને શી રીતે ઓળખી શક્યાં ?

કમળા—પ્રિય મનહર ! હું આપને કેમ ન ઓળખું ? મ્હારા અંતઃકરણે આપને ઓળખી લીધા છે. માટે.....

મનહર—સુંદરી ! જેમ કાન્તિ ચંદ્રને—લક્ષ્મી ભ્રામ્યશાળીને—ધીરજવીરને—ક્ષમા મહાશયને—અને તેજસ્વીતા સૂર્યને પ્રાપ્ત થાય, તેમ તમે પણ યોગ્ય પતિનેજ લાયક છો !

કમળા—(હર્ષ યુક્ત ચહેરે) એવો સ્વામી હું પ્રાપ્ત કરી ચુકી છું.

મનહર—ત્યારે હવે નાહક શા સાર પસ્તાવું પડે ?

કમળા—દુનિઆની લાજ આખરને લીધે.

મનહર—આજા તમે શીકર કરશો નહીં હું તમારી સ્થાય કરીશ. અખળાઓનું રક્ષણ કરવું તે મારું કર્તવ્ય છે. તમે ચિંતા દુર કરોજો. હું કંન્યા વિક્રયનો કદો શત્રુ છું. અને તેથી હાલ વિદેશ ગમન અર્થે જાઉં છું.

કમળા—ત્યારે તો તમે મને શી રીતે મદદ આપશો ?

મનહર—તમને જરૂરથી મદદ આપીશ.

કમળા—પણ મ્હાર શીયળ એક વીર પુરૂષના હાથમાં મુક્યું છે, અને તે તો જાય છે. પછી કેણુ સ્થાય કરશે ?

મનહર—કોના હાથમાં મુક્યું છે.

કમળા—(હર્ષથી લળળયુક્ત) બહાલાં પ્રિયતમના !

મનહર—તે વળી કીયો ?

કમળા—(મૃદુસ્વરે અચકાતી) ત...મા...રા...જ.

મનહર—અરે; પણ તમારે તમાર લગ્ન મનસ્વીપણે કરવાની તમારામાં શીસત્તા છે ?

કમળા—ત્યારે કોનામાં છે ?

મનહર—તમારા પિતાના.

કમળા—તે દુષ્ટ તો મ્હારી જાંદગી ધુળમાં રગદાળવ તૈયાર થયો છે ! મ્હારા માટે વૃદ્ધ, અપંગ, અભણ, સ્વામીની ખોળમાં ગયો છે.

મનહર—ત્યારે તો તમારે શોધી લાવેલા પતિ સાથે લગ્ન કરવુંજ પડશે. આવી રીતે મનસ્વીપણે લગ્ન કરી હિંદુ કોમને શરમાવવું તે તમારા જેવી સદગુણી બાળીકાઓને યોગ્ય નથી.

કમળા—ટીક હું તેમને વર્ણવીશ, છતાં જો તેઓ નહિ માને અને એવા મુર્ખની સાથે પૈસાના લોભથી પરણાવે, ત્યારે તો હું મ્હારો બનતો પ્રયત્ન કરું કે નહીં ?

મનહર—તહામે તમારી ફરજ અદા કરજો.

વાતચીત પુર્ણ થઈ કમળા પા કલાક સુધી ઉભી રહી અને છેવટે રોઈ પડી. મનહરે કહ્યું કે બાળા તમો રડશો નહીં હું સ્થાય કરીશ. પણ બનતા સુધી તમારા પિતાશ્રીને કહેતાં સર્વ મંડળ સાથે વિધીપુર્વક લગ્ન થાય તેમ કરજો. આટલું કહેતાની સાથે કમળા નીચે ઉતરી પડી.

પ્રભાત થતાં સૌ પોત પોતાના સ્થાનકે ગયાં કમળા અને લક્ષ્મી પણ રમણીકપુર આવ્યાં અને આપણી વાતોનો મુખ્ય નાયક મનહર પોતાની માતૃશ્રીના કારજ વિગેરેનો હિસાબ ચુકાવી છેવટ વિદેશ ગમન કરવા સાફ નીકળ્યો.

પ્રકરણ ૧૧ મું

રમણનો આચીંતો મેળાપ.

આ પછે પાછલા પ્રકરણમાં વાંચી ગયા છીએ કે મનહર પોતાની માતૃશ્રીનું કારજ પાણી વિગેરે કરી વિદેશ ગમન કરવા સાર નીકળ્યો. અને રેલ્વે સ્ટેશન પર આવી પ્રથમ કનકપુરની ટીકીટ કરાવી દેનમાં બેઠો, કનકપુર જવાનો મુખ્ય હેતુ એનો એ હતો કે પોતાની માતિના સોં સવાસો ધર હતાં તેમજ પોતાને 'ઉતરવાને' સવડ ત્યાં જલદી બને તેમ હતી. તેથી તે સ્ટેશન પર આવી પ્રથમ રમણલાલને મળ્યો.

રમણલાલ જ્યારથી પોતાના કુટુંબથી જુદો પડ્યો ત્યારથી અત્રે આવી પ્રથમ વેપારી લાઈનમાં નોકરીએ રહ્યો હતો. તે ઇંગ્લેન્ડ થોડું બહુ લખી વાંચી જાણતો હતો તેથી કરીને તેને રેલ્વેની નોકરી કરવાની ઉમેદ થવાથી રેલ્વે સ્ટેશન ખાસ્તરને મળી ટ્રાફિક મેનેજર ઉપર અરજી કરી, આ વખતે ઘણી નવીન લાઇનો ખોલાતી હતી જેથી રમણલાલ ઉપર રૂપિયા દશની ટીકીટ કલેક્ટરની નોકરીનો હુકમ તાબડતોબ આવ્યો. અને તેણે ઘણાજ આભાર પુર્વક સ્વીકારી રેલ્વેની નોકરીમાં રહ્યો. અને પોતાના સંતોષકારક કામથી ઉપરી આહેબોના મનને સંતોષ પમાડી છેવટ રૂપિયા પચીસના પગારથી

ખાસ સ્ટેશન માસ્તરની જગાએ પહોંચ્યો હતો. દેન આવવાની વખત થવાથી તેમ પેસેન્જરોની ધણી ગરદી હોવાને લીધે તેમજ ડેટલાક માણસો બીજા કામમાં રોકાવાને લીધે સ્ટેશન ઉપરનું બીજું બારણું ખોલી રમણ પેસેન્જરો પાસેથી ટીકીટ લેવા લાગ્યો. આ વખતે તેણે એકાએક મનહરને જોવાથી પોતાની પાસે ખોલાવીને પુછ્યું કે—ભાઈ ક્યાં સુધી ?

મનહર—અહીંજ સુધી ભાઈ રમણલાલ.

રમણલાલ—કંઈ કામ પ્રસંગે કે સ્ટેશન ?

મનહર—સ્ટેશન વિદેશગમન કરવા.

આ પ્રમાણે વાતચીત કરતાં સર્વ પેસેન્જરો ખલાસ થયા. રેલ્વે ટ્રેનને શીંગલ અપાઈ ચુક્યો, નવા પેસેન્જરો ન્યાં ત્યાં જગ્યા ખોળી બેસવા લાગ્યા, મનહર તથા રમણ રમમાં ગયા. ટ્રેનને વિદાય ગીરીનું લાઇન કીલર આપ્યું. ટ્રેને મોટી શીસોટી વગાડી, સ્ટેશન પર આવજો આવજોના પોકાર થઇ રહ્યા, ગાર્ડ પોતાની શીટી વગાડી, લીલી જ્વળઓ અપાઈ, અને રેલ્વે ટ્રેન મોટી શીસોટી સાથે કનક-પુર સ્ટેશનથી પસાર થઇ.

સાંજ પડી એટલે રમણ પોતાના કામથી પરવારી મનહરને લેઇ ફરવા માટે નીકળ્યા, સહેરમાં ફરતા ફરતા હેવટ એક બાગમાં બંને જણે બેઠક લીધી. થોડીવાર શાન્ત રહ્યા પછી રમણલાલે કહ્યું ભાઈ રમણીકપુર ક્યારનું છોડ્યું છે ?

મનહર—જયભગ એક માસ થવા આવ્યો.

રમણુ—આપનાં માતૃશ્રી વિગેરે સૌ ખુશીમાં છે ?

મનહર—ભાઈ માતૃશ્રીના સ્વર્ગવાસ જવાથી, અને સંસારરૂપી દીપક બુઝાઈ જવાથી, અત્રે વિદેશગમન કરવા સાર નીકળ્યો છું.

રમણુ—(દીક્ષગીર થતાં) ખેર જેમ થયું તે ખરું તેનો શોથ કરવો નહી. વાર આપે અત્રે આવી શો ધંધો કરવા ધાર્યો છે ?

મનહર—કોઈ કંઠાણે હુન્નર કળામાં રહેવા ધારું છું અને ત્યાં રહ્યા બાદ અહીં એક બે કન્યા વિક્રય વિષે ભાપણુ આપી વિદાય થઈશ.

રમણુ—હા ભાઈ આપણી જ્ઞાતિમાં તે ભાપણુની વિશેષ જરૂર છે. અને આપ જાણુતા હશે કે રમણીકપુરમાં જગમોહનરાયના કુટુંબની કન્યા વિક્રયથી કેવી પાવમાત્રી થઈ છે. અને મેં પણ સાંભળ્યું છે કે તેની એક કમળા નામની પુત્રીના જે કોઈ પાંચ હજાર રૂપીઆ આપે તેની સાથે પોતે લગ્ન કરવા તૈયાર છે. ગમે તેવો હોય પણ જે પૈસા આપે તે કમળાના પુષ્પ જવી કમળાને લેઈ જાય આવું નિશ્ચય કર્યું છે. આવા અનેક દાખલાઓ પ્રથમ આપણી જ્ઞાતિમાં છે માટે જેમ અને તેમ જ્ઞાતિ મુધારો કરશે તો હું પણ મહારા ખરા અંતઃકરણથી આપને બનતી મદદ આપીશ.

મનહર—ભાઈ હું તેઓને માટે જંગલે જંગલ ભટકીશ, બુખ્યો તરસ્યો રહીશ, કેર કેર ભાપણો આપીશ, જ્યાં ધર્મગુરુઓ, આચાર્યો, શંકરાચાર્યો, હશે તેમની મુલાકાત લેઈશ, અને કન્યા વિક્રયના દુષ્ટ રીવાજને ખંધ કરવાને માટે પ્રતિજ્ઞાઓ લેવડાવીશ.

મારું બનતા સુધી તો હું જરૂર કન્યા વિક્રયતા દુષ્ટ રિવાજને દૂર કરીશ.

રમણુ—વિશેષમાં મેં એવ પણુ સાંભળ્યું છે કે તે બાળા ખરા અંકરણુ પુર્વક તમને સ્વાય છે, અને દાશી થવા ઇચ્છે છે, ઠેર ઠેર નેરી વાત પણુ મારા સાંભળવામાં આવી છે. અને તેણીએ પોતાના પિતાને પણુ તમારી સાથે લગ્ન કરવા કહ્યું છે ! તો શું તે ખરું છે ?

મનહર—તે બાળનું હું કંઈ જાણતો નથી.

રમણુ—ત્યારે શું તે બધું ખોટું જ હશે ?

મનહર—જે સમયે જે અને તે ખરું વાર આપ અહીં ક્યારના છો ?

રમણુ—ત્રગભગ ૭ માસ થયા.

મનહર—આપ અહીં એકલા જ છો ?

રમણુ—જી હા. હું અચાનક ઘરની લડાઇઓમાંથી અત્રે આવેલો છું તેથી કોઈને લાગ્યો નથી.

મનહર—ત્યારે તો ઘર તરફ પત્ર પણુ નહી લખતા હો ?

રમણુ—કમળા તો લખ્યો નથી.

મનહર—ત્યારે શું લગ્ન થયેલી સ્ત્રી દાશીત્વપણું બજાવવા તૈયાર નથી.

રમણુ—હોજ,

મનહર—તો પંડી શા સારે તેડાવી અત્રે રાખતા નથી આપના ઘરના કંકાશથી શું બિચારી રૂંકે અખળા દુઃખી માસ તે તમારા જેવા સમજી માણસને ઘટીત છે ?

રમણુ--તે બાબત આપ જે કહો તે સાંભળવા હું તૈયાર છું. હવે ચાલો આપણે ધેર જઈએ, જમવાનો વખત થયો છે, રાત્રે રમણીકપુર ત્રણ પત્ર લખીશું.

આમ અરસપરસ બંને જણુ વાતો કરતા શહેરની અલોકિક ખુબી નીહાળતા પોતાના મુકામે આવ્યા અને જમી પરવારી વીટીંગ રમમાં ગયા. પછી રમણુલાલે લક્ષ્મી ઉપર પત્ર લખવો શરૂ કર્યો.

કનકપુર તા.....

ઠહાલી મિયા !

મહેને બિલકુલ પુરસદ નહિ મળવાથી, છુટા પડ્યા પછી પત્ર લખી સૂક્યો નથી, તે બાબત હું ધણો દીલગીર છું. અત્રે હું સ્ટેશનપર સ્ટેશન માસ્ટરની જગ્યાએ નીમાણો છું, આવવું હોય તો અત્રે મુખેથી આવજો. અત્રે આવવા માટે આ સાથે રૂપિયા પાંચનું મનીઓર્ડર મોકલ્યું છે, તો તુરત આવજો નહિ તો પત્ર લખજો. મનહરલાલ અત્રે આવ્યા છે. હાલમાં તેઓ મહારી પાસે રહેશે. કમળાબહેન વિજેરેને ખુશીના સમાચાર કહેશે. વધુ હકીકત અત્રે આવેથી જણાવીશ. હાલ એજ તા. સદર.

લી.

ત્રેમી ભરથાર.

રમણુ

ઉપર મુજબનો પત્ર લખી તે સાથે રૂપિયા પાંચનું મનીઓર્ડર રમણીકપુર લક્ષ્મી ઉપર રવાના કરીશું. અને રાત્રી પડવાથી સૌ પોત પોતાના સ્થાનકે નિંદ્રા લેવા ગયા.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

સખમાં વિધિ.

આ પહે પાછળ વાંચી ગયા છીએ કે કમળાના માટે જગમો-
હનરાયે રાજનપુરમાં નર્મદાશંકરના દીકરા રસીકલાલ સાથે ને-
વિસાળ કરી પોતાના ઘેર આવી વિલાસવતિને કહેવા લાગ્યો કે પ્રિયા!
કમળાનું વેવેશાળ કરી આવ્યો.

વિલાસવતી—સ્વામીનાથ ક્યાં કર્યું ? અને દાપુ કેટલું ઠરાવ્યું ?

જગમોહનરાય—રાજનપુરમાં નર્મદાશંકરના દીકરા રસીકલાલ
સાથે અને દાપુ રૂપીયા પાંચ હજાર ઠરાવ્યા છે હાલમાં રૂપીયા એક
હજાર લાગ્યો છે, અને બાકીનો અવેળે લગ્ન વખતે આપશે.

વિલાસવતી—મહુતીઓ કેવો છે ? તથા કેટલું ભણ્યો છે ?

જગમોહનરાય—સાધારણ ઠીક છે. નામુઠામુ લખી જાયો.

વિલાસવતી—વાર ઉત્તર કેટલો છે ?

જગમોહનરાય—લગભગ નવ વરસનો હશે.

વિલાસવતી—અવયોતો સારા છેને ?

જગમોહનરાય—એક હાથ સ્થેજ ઉતરી ગયો છે, તથા
એક આંખમાં કુલ પડ્યું છે.

વિલાસવતીના હૃદયમાં સ્થેજ દયા ઉત્પન્ન થઈ, કુમળી બાળી-
કાની કમરે હાથ સાંભળી, અને મરમ થઈ બેસી—શું એવા મુખ

કરતાં ખીજે કોઇ ન મળ્યો ? વખતે દાપુ ઓછું આવ્યું હોત તો શું કંઈ ભગડી જત?

જગમોહનરાય—બેશ, બેશ તું શું જાણે ?

વિલાસવતી—કેમ તે શીવાય ખીજે કોઇ ન મળ્યો ?

જગમોહનરાય—ખીજે એવો કોણ છે ?

વિલાસવતી—પેલો બહો યુવક મનહર કેમ ખોટો છે ?

જગમોહનરાય—જા જા તું શું સમજે ઓર્ડનેજમાં રહેનારો ગરીબ સ્થીતિવાળો, અને સગુ તો કોઈ છેજ નહીં તે શું મ્હને આટલા પૈસા આપત ?

વિલાસવતી—ફક્ત તમારે તો પૈસાનીજ દરકાર છે કેમ ?

જગમોહનરાય—હા આ બધી મોજશોખ તે ઉપરજ છેને !

વિલાસવતી—રંભાનાં ભવ બગાડ્યો ને કમળાનો પણ બગાડો, દુનિયામાં રંભાને માટે શું કહેવાય છે તે જાણો છો ?

જગમોહનરાય—દુનિયા ગમે તે કહે, દુનિયાનીકાને પરવાછે ?

વિલાસવતી—મ્હારે લજ્જ કરવું નથી, લજ્જીઆને કહીશ કે લજ્જનું મહુત કાઢી આપીશ નહીં.

જગમોહનરાય—અરે ગાંડી ! લજ્જ તો નક્કી કરીને આવ્યો છું, વૈશાખ સુદ સાતમને સોમવારનું ફક્ત માસ દોઢ છે,

વિલાસવતી રાત્રી પીળી થઇ ગઈ, દીવગીરીનો પાર ન રહ્યો પણ દુષ્ટ જગમોહનરાય આગળ કંઈ પણ બોલી શકી નહીં. સુપડાથી એકાંત સ્થળે બેઠી એવામાં લક્ષ્મી ત્યાં આવી પહોંચી સર્વને

ઉદાસ જોતાં પ્રથમ કમળા પાસે જઈ અને સર્વ વાતથી માહેતગાર થઈ વિલાસવતી પાસે આવીને કહેતા લાગી:—

લક્ષ્મી—કાકી બહુજ ખોટું થયું.

વિલાસવતી—જેનું શું કંઈ મને તો કંઈ મુશ્કેલું નથી. અને મેં તો કહ્યું કે પેલા ભણા યુવક મનહર સાથે વેવંશાળ કરો.

લક્ષ્મી—હા કાકી તેમ થાય તો વણજ સાહે, નહીં તો આ-
માંથી વિપરીત પરિણામ આવશે.

વિલાસવતી—જેનું તું શું ખોસે છે? કમળાએ તને કંઈ કહ્યું છે?

લક્ષ્મી—દેહનો અંત આવશે. ખીજું તો કંઈ નહીં.

વિલાસવતી—શું એવો તેણીએ દ્રઢ નિશ્ચય કર્યો છે?

લક્ષ્મી—હા.

જગમોહનરાય જે થોડે છેડે બેઠા હતા તેમના તો હોશકોશ ઉડી ગયા, પણ સમયાનુસાર સમજી જઈ કહ્યું કે—દયો ભારે તે લગ્ન બંધ રાખું છું પછી કેમ?

સર્વનો મનમાં રહેજી હર્ષનો અંકુર ઉત્પન્ન થયો, પણ કમળા તો જાણતી હતી કે તેમનો વિચાર પૈસા લેઈ મોઝા માણવાનો છે, તે કંઈ બંધ નહીં રહે. તેથી અતીશય દુઃખી બની અનેક વિચારો કરવા લાગી. પુષ્કળ રડી પડી, પણ કોઈ એ તેણીના મનને ધીરજ આપી નહીં, રડી રડીને ચાકી છેવટ મનહર ઉપર એક પત્ર લખવો શરૂ કર્યો.

ગરબી.

બાલા વિચારો મનની માંદગ્ય નો,
 દાશીને તેડાવો જલદી ત્યાં નો;
 વાહલા વીણુ નવ એકલું રહેવાય નો,
 આપું ધર ખાવાને મુજને ધાય નો. ૧

મુજ માતપિતા વૈરી થયાં નો,
 સાથે સગાં સહોદર પણ દુશ્મન નો;
 શોધી કાઢ્યો મુજ સાર મુરખ ભરથાર નો,
 આપે આંધળો, લુલો અબણુ નિરધાર નો. ૨

તેની સાથે ભગ્ન કરે મુજ બાળનું નો,
 શું તે ઝોછો છે અન્યાય નો,
 પણ મ્હેં નહીં કર્યો વિચારનો,
 તમ વિણુ સધળા મ્હારે જાત સમાનનો. ૩

દયાના સાગર મનમાં આણુનો,
 સાંકલ્યદની વિનંતી સુણુનો કાનનો;
 ભણું છું સ્તુતિ કરીને કંથળ,
 કમળાને તેડાવો જલદી પાસનો. ૪

હરિગીત છંદ.

આ પત્રનો ઉત્તર પ્રતિ, કરીને ત્વરાથી જણાવશો;
 આશા ધરી દીન વિનવે, શુભ પ્રેમ પાઠ બણાવશો.
 મન માનતો રંગ લાલ લેઈ, સહુ પત્ર માંહી સમાવશો,
 રંક નારને રીઝાવી પતિ । કાણુવાર એક હજાવશો.

ઉપર મુજબનોપત્ર લખી મનહર લક્ષ્મીપ્રસાદનું સરનામું કરી કાગળ કનકપુર રવાના દીધો.

પ્રિયવાંચકો ! હવે આપણે જરા રાજનપુર તરફ નજર કરીએ, રસીકને પરણાવવાની ધામધુમમાં નર્મદાશંકર ગુંથાયા. લગ્નના દિવસેા નજીક આવવાથી તેના હર્ષનો પાર રહ્યો નહી. અને નર્મદાશંકર ઉધરાણીઓ વિગેરે વસુધ કરી રસીકની વહુના માટે દાગીના ધડાવવા લાગ્યા. ઠેર ઠેર કંકોત્રાઓ લખી દીધી. છેટના સગાવહાલાઓ દુર હોવાથી આઠ આઠ દિવસ અગાઉ લગ્નમાં માલવા આવી પહોંચ્યા, લગ્નના માટે સર્વે સામાન તૈયાર કરીધો હતો, આવનાર માણસોની નર્મદાશંકર સારવાર કરવા લાગ્યા. લગ્નદિવસ ફક્ત ગરબાગાંઠ્યા ત્રણ રહ્યા, એટલામાંતો નર્મદાશંકરને એકાએક અર્ધજીવર તાવ લાગુ પડ્યો. દાકતરો, વૈધ વિગેરે બોલ લી દવાઓ સર થઇ, પણ કંઈ આરામનું ચીન્હ જણાયું નહીં. દિવસે દિવસે માંદગી વધી પડી અને રસીકના લગ્નના નફી કરેલા દિવસે નર્મદાશંકર ન્યાયી ઇશ્વર પાસે પોતાનો ન્યાય આપવા સિધાવ્ય. જે સગાઓ લગ્નમાં માલવા તૈયાર થઇ આગ્યા હતા તેમણેજ નર્મદાશંકરના સખને નનામીમાં ધાલી અગ્નિ સંસ્કાર કરવા સમસ્થાનમાં લેઇ ગયા.

ઇશ્વરની ગતી ન્યારી છે ! મનુષ્ય ધારે છે શું ! ઇશ્વર કરે છે શું ! નર્મદાશંકર રસીકને આજરોજ પરણાવી દુનિયાનો લાહવો લેવા ધારતા હતા, તેજ રોજ પોતાના દેહનો અંત આવ્યો. ઇશ્વર તમારી લીલા ન્યારી છે ! ધડીકમાં હસાવે છે, ધડીકમાં રોવરાવે છે, ધડીકમાં રાજ ને રંક અને રંકને રાજ બનાવે છે. એમ અનેક રીતે આ માયાવી પ્રાણીઓને તું પલટાવી નાંખે છે.

ગાયન.

તુજ ગતી પ્રભુજ સૌથી ન્યારી,
અકળકળા અને મોજ્જી ધારી—તુજગતી.

સાખી.

લોભી લંપટ દુષ્ટને, તું શીક્ષા કરનાર,
લકતોની મન વાંછના, તું દાતા દેનાર.
ધ્યાન એક ચિત્તે વિભુ ધરીએ તમારે,
મોટા મુનિયો જાય હારી—તુજગતી.

(પવિત્ર—લક્ષ્મી.)

નર્મદાશંકરના સખને બાળી ભરમીભુત કરી ડાધુઓ નાહી ધોઇ ઘેર
આબ્યા અને પછી કાળોતરીએ લખવા માંડી, સર્વ ઠેકાણે લખી
રહ્યા બાદ છેવટ રમણીકપુર લખી અને નર્મદાશંકરના કારજ સુધી
તમામ સગાવાહલાઓ રહી પછી સર્વ પોતપોતના સ્થાનકે ગયા. આ ખર-
ચમાં રશીકને રૂપીઆ હજાર થયા.

જ્યારે કાળોતરી રમણીકપુર પહોંચી ત્યારે કમળા તથા વિલાસ-
વતી વિગેરેના હર્ષનો પાર રહ્યો નહીં, પણ જગમોહનરાયના મનને
અતિશય ખેદ થયો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

કન્યાવિક્રયનું ભાષણ.

કનકપુર આવ્યા પછી મનહર દિન પ્રતિદિન વિશેષ ખ્યાતી મેળવવા લાગ્યો, અને હુન્નરકળામાં પુર્ણ પ્રવીણ થયો. તેનો મુખ્ય હેતુ મોટી મોટી સભાઓમાં જઈ લાખણો આપવાં, મોટા મોટા ની મુલાકાત લેઈ કન્યાવિક્રયના દુષ્ટ રીવાજને નાશુદ્ધ કરવાનો હતો.

આજે કનકપુરના એક સાર્વજનિક મકાનમાં મનહર લાખણો આપવાનો હતો, જેથી સભા માટે બેઠક ગોઠવાણી હતી. શહેરના તમામ સદગૃહસ્થો, વકીલો, બારીસ્ટરો, ઓરીસરો, મનહરની જ્ઞાતિના જ્ઞાતિબંધુઓ, સ્ત્રીઓ વિગેરે સર્વ પ્રજાએ આ મેળાવડામાં ભાગ લીધો હતો. સભાનો ટાઇમ થયો એટલે રમણદાસ મનહરને લેઈ સભામાં દાખલ થયા અને પોતાના માટે ગોઠવેલી બેઠક લીધી. લગભગ અડધા કલાક સુધી સર્વ સભા શાન્ત રહી. ત્યારબાદ મનહર ભાષણ આપવા ઉભો થયો.

શ્રીમાન સદગૃહસ્થો ! અને જ્ઞાતિબંધુઓ !

આજનું ભાષણ આપવાનો મુખ્ય હેતુ કન્યાવિક્રયને છે. કન્યાવિક્રય થવાથી બાળજન તથા કુળેડાં થાય છે, અને તેથી કરીને વિશેષ વિધવાઓ આજકાલ આપણા જોવામાં આવે છે. વળી વિશે-

પમાં પુર્ણ સ્કિંગવણી માળાને ન લેવાદેવાથી, તેમજ ન્હાનપણમાં કુમળી વયની બાળાઓને વિધવાપણું આવવાથી, દુષ્ટ સ્ત્રીઓના સહેવાસથી નિય કૃષો કરે છે. પ્રથમ આપણે સંસાર સુધારા માટે સ્કિંગવણીની અગત્યતાના વિષે બાષણ આપીએ, તે સાથે સ્વદેશ-ભિમાનનું પણ ટુંક વિવેચન જણાવીએ. (તાળીઓ)

સંસાર સુધારા માટે ક્ષેત્રવણીની અગત્ય જરૂર છે, ક્ષેત્રવણી ન લેવાથી આર્ય પ્રજા એક પણ સમાન બને છે; ક્ષેત્રવણી લેવાથી નવા નવા પુસ્તકો વિગેરે વાંચવાનું મન થાય છે, તેથી કરીને સાર જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. અને સ્ત્રીઓને તો ખાસ ક્ષેત્રવણી લેવી જ જોઈએ, ક્ષેત્રવણી લેવાથી પોતાનો શો ધર્મ છે તે જાણવા પામે છે. પતિ સાથે કેમ બોલવું, કેમ વર્તવું, વિગેરે સર્વ ક્ષેત્રવણીથી જાણે છે. તો દરેક આર્ય બંધુઓ પ્રથમ ક્ષેત્રવણી આપી પોતાનાં કુમળાં બાળકોને ખંતીલા બનાવશે, એમ મને આશા છે. (તાળીઓ)

“સ્વદેશ સુધારા” સંબંધી સ્વદેશીઓને બે બોલ.

ભુજંગી છંદ.

અરે ઓ સુણો દેશીઓ દોસ્તબાવે, કહુ વાત હિતાર્થની હુંજ બાવે;
ધરી ટેક જાલી ઉરે ધીર ધારી, કરો બાષણો બાઈ સૌ લાભકારી; ૧
રહો રાતદિ ઉધમે સર્વ મંડયા, બણી બાવથી ના જશે લેણ ડંડયા;
વિદ્યાએ કરી વિષતી સૌ વિડારી, કરો બાષણો બાઈ સૌ લાભકારી. ૨
છકેલાપણું છોડીને છુટ રાખો. સદા નમ્રતાને સદા સત્ય બાખો;
વળી વાસના વેરી નાંખી વીકારી, કરો બાષણો બાઈ સૌ લાભકારી. ૩
હટાવો બળાવો બધાં બાળભગ્નો, વળી વિધવાનાં મટાડોજ મળે;

સહુ સ્નેહથી ઠામ ઠામે વિચારી, કરો ભાષણો ભાષ સૌ લાભકારી. ૪
 ભણુ વેઃ ગણુવો બધાં બાળબચ્ચાં, સદા સુખ માંહિ રહે નિત્ય મચ્ચાં;
 કરો કામ આ કાડથી સ્નેહધારી, કરો ભાષણો ભાષ સૌ લાભકારી. ૫
 અમાઉ ભુઓ આપણો દેશ કેવો, હતો હેમની વાતમાં હસ્તી નેવો;
 બ-યો આજ તે બાપડો બેલભારી, કરો ભાષણો ભાષ સૌ લાભકારી. ૬
 હતાં વાસણો વાર તેવાર ટાણે, સહુ હિંદુને હેમનાં સર્સબાણે;
 ગઈ ધાતુએ અ.વી માટી બિચારી, કરો ભાષણો ભાષ સૌ લાભકારી. ૭
 હતું જે સમે દેશમાં દ્રવ્ય ભારે, થતી તે થકીનાજ ચોરી ભગારે;
 ગયું દ્રવ્ય તેથી વધી ચોરી ભારી, કરો ભાષણો ભાષ સૌ લાભકારી. ૮
 પરાણે પરાણે પુરૂં કષ્ટ વેડી, કરે આજ પુરૂં મુકી દેખ રોડી;
 વખ્યા આજ ભુઓ બીખારીજ ભારી, કરો ભાષણો ભાષ સૌ લાભકારી. ૯
 ભુઓને વળી આજ વેપાર કેવા, ધીરી દામ બીજાકને દામ લેવા;
 તજ વાણુ સદા કરે ખુબ ભારી, કરો ભાષણો ભાષ સૌ લાભકારી. ૧૦
 ખરો એક ઉલ્લમ ખેતીતણો છે, વિના બાકી બીજો કહો શોખણો છે;
 રહ્યું દેશનું નુર એથીજ જારી, કરો ભાષણો ભાષ સૌ લાભકારી. ૧૧
 બ-યા નિર્બળ આજ હિંદુ હવે તો, રમે દેશીઓ દામ સવે નેવેતો;
 મદ દેશની દુર્દશા ખુબભારી, કરો ભાષણો ભાષ સૌ લાભકારી. ૧૨
 થઈ વાણુ જાઓજ પ્રદેશમાંહી, સીખી હુનરો ભાવજો હુન આંહી;
 ફરીને ફરી લોકનું ટાણું ભારી, કરો ભાષણો ભાષ સૌ લાભકારી. ૧૩
 થશે તે થકી દેશનો દિનસારો, કહી મેં ખરી વાત તે ઉર પારો;
 સદા દાસજેસંમતી સીખ સારી, કરો ભાષણો ભાષ સૌ લાભકારી. ૧૪

(જોસંગ-કાવ્ય.)

જાતિ બંધુઓ હવે કન્યાવિક્રય વિષે એ બોલ બોલવા હું ઇચ્છું છું.
સગળનો ! કંઈ પણ વસ્તુ દ્રવ્ય આપીને લેવી તે ક્ય કહેવાય
છે, અને કોઈ પણ વસ્તુ દ્રવ્ય લેખને વેચાતી આપવી તે વિક્રય કહે-
વાય છે, કન્યાવિક્રય એટલે પુત્રી અથવા બાળીકાનો બીજાની સાથે
આપી પૈસા લેવો તેનું નામ કન્યાવિક્રય.

બંધુજનો ! માણસ એ બીજી વસ્તુની માફક વેચવા સાટવાની
અથવા વેપારની વસ્તુ નથી. આપણા શાસ્ત્રમાં કન્યાવિક્રયને માટે
સ્પષ્ટ મના કરેલી છે. દીકરીઓના ખાવાના પૈસા લેઈ તેનું દાન
કરવું એ દાન નથી પણ વિક્રય છે. તેમજ જે વસ્તુ દાન કરવામાં
આવે તેના દામ હોયજ નહીં.

મહાશયો ! કન્યાવિક્રયથી આપણી જ્ઞાતિની કેવી પાયમાલી
આવે છે તે તરફ જરા દયાની દ્રષ્ટીએ જોશો તો તુરંજ આત્રી
થશે. આપણી જ્ઞાતિની પડતી દશા આવવાનું મુગ કારણ કન્યાવિ-
ક્રયજ છે. જે વખતે આપણી જ્ઞાતિમાં કન્યાવિક્રય નહોતો ત્યારે
આપણી સ્થિતિ કેવી હતી, અને હાલ આપણે કેવી દશા ભોગવીએ
છીએ તે આપ સુત બંધુઓના જાણુમહાર નહીંજ હોય. તમે
કન્યાનું દાન કરતા નથી, પણ કન્યાવિક્રય કરો છો તેથી શાસ્ત્રવિરુદ્ધ
આચરણ કરી પાતકી બનો છો. નિતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

કન્યાયા વિક્રયૈનૈવ । કર્તવ્યઃ ક્વાપિકેચિત્ ॥

બ્રાહ્મણો ન વિશેષણ । યત્કર્તાયાતિ રૈરવં ॥

એટલે કન્યાવિક્રય કરવો નહીં, કારણ કન્યાવિક્રય કરનાર
તમામ રૈરવ નહીંના અધિકારી થાય છે.

પ્રાચિન સમયના મહર્ષી મનુ, પારાશર, ઇત્યાદિ સ્મૃતિકારો આગળ ઉપર અધર્મી પ્રભુ થશે, એમ જાણી આગમયેતીથી કન્યા-વિક્રયના મહા પાપોના માટે થોડું ધણું પણ લખી ગયા છે. જુઓ ! મહાત્મા મનુ કહેછે કે:—

આદદીત ન શુદ્રોપિ । શુલ્કં દુહિતરંદદન ॥

શુલ્કં હિ ગૃહણન્ કુરુતે । છન્નંદુહિત્વ વિક્રયમ્ ॥

અર્થાત શુદ્રે પણ દીકરીને પરણાવીને તેનું મુલ્ય ન લેવું; જોઈએ તો પછી દીજતી, ક્ષત્રીને વૈશ્યથી તો લેવાયજ કેમ ?

વળી તમે કન્યાવિક્રય કરોછો તે છતા સંકલ્પ કન્યાદાનનો દઈ ઇશ્વરને ઠગોછો. પ્રિયજનુઓ ! ત્યારે કહો જોઈએ હવે તમારૂં કેવી રીતે શ્રેય થાય ? કન્યાદાન કરતી વખતે તમે કહોછો કે મ્હારે જે સમસ્ત પીઠ લોકો જે અસદ્ગતિને પામેલા હોય તેમના ઉપ્ધારને અર્થે અને બ્રહ્મલોકને પામવાને માટે હું આવરને મ્હારી કન્યા અર્પણ કરુંછું. પ્રિયજનુઓ આવું ખોટું પણ કરી ઇશ્વરને નાહક શા સાર ઠગો છો, અને તેથી કરીનેજ તમારી સાતિનું તમે સત્યાનાશવાળી બેઠાછો. ધીકાર છે તમને ! તમારા કામોને ! તમારા ખોટા વિચારોને ! કુમળી બાળીકાઓના શા માટે પ્રાણ લ્યોછો ?

જેમ કસાઈઓ, ચંઠાળો અને માંસાહારી મનુષ્યો, અળ, માથ, ઇત્યાદિ પશુઓને શા માટે ઉછરે છે ? મ્હોટાં કરી આપરે ભેમનો ધાતકીપણે નાશ કરવા માટે. ત્યારે તમે તમારી કુમળી બાળીકાઓને શા માટે ઉછેરી મ્હોટી કરોછો ? શું જીવિત દુઃખનું દાન દઈ અધાર કુવામાં તે રત્નને પત્થર સાથે પડકવા માટેજ.

અરે તમે તમારી પુત્રીઓને અમુલ્ય ખજાનાની માફક જતન કરો છો તે શું કકત જાહેર લીલામ કરવાનેજ માટે ?

બંધુઓ! તમે એમ ન સમજતા કે આ પ્રમાણે હું એકલોજ કહું છું. પણ મોટા મોટા વિક્રજનો પણ કહે છે, સાચો પણ પોકારી પોકારીને કહે છે કે:—

व्याधाश्रेष्ठामनुव्याणां । कन्याविक्रयंकारिणाम् ॥

ते निर्दयाः परेष्वेव । पुत्रादिषुदयापरा ॥

એટલે જ માણસ કન્યા વેચે છે, તેના કરતાં પારધી 'હજીર દરજ્જે સારો; કારણકે તે બીજા પ્રાણીઓ પર નિર્દયા વાપરે છે; પણ પોતાના સંતાનને માટે તો દયા રાખે છે. વળી તે એટલો દયાળુ છે કે એકદમ પ્રાણ લે છે. અને કન્યાવિક્રય કરનારાઓ તો રિખાવી રિખાવીને મારે છે.

ચાલિ બંધુઓ! આપણે પુત્રીની દરકાર ન કરતાં, પૈસાની દર-કારમાં પોતાની કુમળી બાળિકાઓને કાષ્ટ અભણ, વૃદ્ધ, અપંગની સાથે પરણાવીએ છીએ પણ તે કુમળી બાળિકાઓ આપણી આજ્ઞા મુજબ ખરોખર વર્તે છે. ત્યારે શું આપણે તેવી નિર્દોષ કુમળી બાળિકાની આખી જીંદગી ધુળમાં નાંખવી? કદી નહીં. વળી એવી રીતે કન્યાવિક્રયને લીધે તથા બાળ રંડાપાને લીધે પુત્રીઓ ખરાબ માર્ગે દોરાય છે. પોતાનો ખરો ધર્મ શું છે? તે જાણી શકતી નથી. સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતાની બાબતમાં આપણા સામ્રાજ્ય પિતામહ મનુ નીચે પ્રમાણે કહે છે તે મથાર્થ છે:—

વાલયાવાયૂવત્યાવા વૃદ્ધવાવાપિયોષિતા ॥

નસ્વાતંત્રેણ કસચ્યં કિંચિત્કાર્યં ગૃહેસ્વપિ ॥

બાલક, યુવાન કે વૃદ્ધ થયેલી સ્ત્રીએ પણ ઘરમાં પોતાના પતિ વિગેરેને પુછ્યા સિવાય કાંઈ પણ કાર્ય સ્વતંત્રપણે કરવું નહિ.

વાલયેપિતૃર્યશેતિળ્લેત્યાળી ગ્રાહસ્યયૌવને ॥

પુત્રાણાંપર્ષરિર્મેતેન મજેત્સ્ત્રીસ્વતંત્રતામ્ ॥

સ્ત્રીઓએ બાળપણમાં માતૃપીતાને વશ રહેવું, યુવાવસ્થામાં પતિને, વૃદ્ધાવસ્થામાં પુત્રોને વશ રહેવું, પણ સ્વતંત્રપણે કદી રહેવું નહીં.

વળી મનુ સ્ત્રીની બાબતમાં નીચે પ્રમાણે કહે છે:—

માતૃપિતા કે બીજા સગાંએ જે પુરૂષની સાથે પરણાવી હોય તેની જીવતાં સુધી સ્નેહ સહીત ચાકરી કરવી, અને મરણ પછી પણ તેમને કશુંક લાગે તેવું કાંઈ પણ કાર્ય કરવું નહિ. જે સદ્ગુણી સ્ત્રીની મરણ સ્વર્ગમાં જવાની હોય, તેણે પોતાનો હાથ ઝાલનાર સ્વામી ના ખુશ થાય એવું કાંઈ પણ કાર્ય કદી કરવું નહીં. મતલબકે સાહ્યકથી રહેવું, અને પરપુરૂષનું નામ સ્વપ્ને પણ લેવું નહીં. અને હમેશાં પુરૂષોએ પોતાની સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતા આપવી નહિ. જ્યારે તે બ્રાહ્મણ શ્રીમંત્રમાં હિતરે ત્યારે પુરૂષે સ્ત્રીને કબજામાં રાખવી. સ્ત્રીઓ બહારના રૂપની પરવા કરતી નથી, વયનો પણ વિચાર કરતી નથી, પણ આ પુરૂષ છે એટલાથીજ તે પુરૂષ સાથે સંબંધ કરવા જાય છે. નહારા માણસોની સંગત કરવી, પતિની સાથે અજુબનાવ રાખવો, ઘેર ઘેર બટકવું, અને પારકાના ઘરમાં વસવું, વિગેરે સ્ત્રીઓના ફુડુંજ છે.

મહાત્મા મનુ રૂપિના વિચારો આપણને પણ અનુભવમાં ક્યાં નથી આવતા ? માટે સ્ત્રીને ઘણી છુટ ન જોઈએ, અને તેટલાજ વાસ્તેજ તે સ્ત્રીની સ્વતંત્રતાની ના પાડે છે, અને દરેક પગલુ પુરુષની રજા લેખનેજ ભરવા ભલામણ કરે છે.

પ્રિય શ્રીતાઓ ! ન્યારે સ્ત્રીઓને પુરુષ કબજામાં નથી રાખતા ત્યારે પોતે ખરાબ સોખતે ચઢી છેવટ નીચ કર્મ કરવા આદરે છે. માટે સ્ત્રીઓને પોતાના કબજામાં રાખવી અને આત્મા સિવાય બહાર જવા ન દેવી.

એકંદરે ભાષણનો હેવાલ મુખ્ય કેળવણી આપી સુધારો કરવો, સ્વધર્માભિમાન રાખવું, દેશની સેવા કરવી, અને કન્યા વિક્રયના દુષ્ટ રિવાજને પ્રથમ નાબુદ કરવો. જો તે દુષ્ટ રિવાજ આપણી જ્ઞાતિમાંથી દૂર થશે તો તેથી બાળલગ્ન થતાં બંધ રહેશે, કળેડાં પણ નહિ થાય અને તેથી બેશક તેવી બાળીકાઓ દુષ્ટ નિય કૃત્યો કરતાં અટકશે. અને માથાપોને આશીર્ષો આપશે. (તાળીઓ.)

ભાષણ પુર થયું તાળીઓના અવાજમાં મનહરે પોતાની જગ્યા લીધી. સભાના સદ્ગૃહસ્થો ઉઠી મનહર વિગેરેને પુષ્પના ગુથેલા હારો પહેરાવ્યા, બાદ સભા વિસર્જન થઈ. આ ભાષણની સર્વના મનને અસરકારક લાગણી થઈ આવી, કોઈએ તો કન્યા વિક્રય નહિ કરવાનાં પણ લીધાં. ન્યારે મનહરનું ભાષણ પેપરદારા બહાર પડયું, ત્યારે તો જગજગહેર થયું. રમણીકપુરમાં નામદાર માહારાજ સાહેબ તથા કમળા, લક્ષ્મી વિગેરેએ ન્યારે તે ભાષણ વાંચ્યું ત્યારે તેમના હૃદયનો ખાર ન રહ્યો.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

—xx—

ત્રેમીના મેળાપ.

—+—

રમણલાલનો લખેલો પત્ર તથા તે સાથે પાંચ રૂપીઆનું મની ઓર્ડર રમણીકપુર લક્ષ્મીને મળ્યું, જેથી તેણીના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ. પોતાના પ્રિયતમનો કાગળ વાંચી વિચારમાં પડી કે હવે મ્હારે કેમ કરવું! મ્હારા પિતાશ્રી વિગેરેને જણાવ્યા સીવાય કેમ જવું! કદાપી હું જણાવ્યા સીવાય જાઉં તો તેઓ મ્હારી શોધખોળ કરી દુખી થશે એમ અનેક તરેહના વિચારમાં ગુપાણી. થોડીવાર પછી કમળા તેની પાસે આવી. ને લક્ષ્મીના હાથના અંદરનો કાગળ લેઈ લીધો. લક્ષ્મીએ તે પત્ર વાંચવા ધણીએ ના પાડી પણ તેણીની ના ટકી શકી નહિ. ને ઝડપથી કમળાએ પત્ર વાંચ્યો શરૂ કરીયો. તેણીએ જાણ્યું કે મ્હારા પ્રિયતમ પણ ત્યાં છે તેથી હું પણ તેમની સાથે જાઉં એમ ધારી બોલી—ખૂદેન સ્વામી પાસે ક્યારે જવાનાં છો ?

લક્ષ્મી—ખૂદેન હાલમાં જવા વિચાર નથી.

કમળા—કારણ

લક્ષ્મી—કંઈ નહિ.

કમળા—જે વખતે પત્ર નહોતો ત્યારે તો સ્વામીની સેવા કરી મોક્ષ પદવી મેળવવાને માટે આતુર હતાં, ને હવે જવાનું કેમ ના કહો છો ?

લક્ષ્મી—ખૂદેન તે બધું ખરૂં, પણ અહીંથી મ્હારા પિતાશ્રીને જણાવ્યા સિવાય જવાય તેમ નથી, અને મ્હારાથી કહેવાય નહિ.

કમળા—એમાં હરકત શી ! હું તમારા પિતાશ્રીને જણાવીશ.
 ઉપર પ્રભાણે બંને વાતચીત કરતાં હતાં તે વખતે લક્ષ્મીની
 બાબી એક બાબુએ ઉભી રહી હતી, તેથી સઘળી વાત સાંભળીને
 બોલી ઉઠી બહેન ! નાહક જામાટે શોચ કરો છો ! હું તમારા પિતાશ્રીને
 જણાવી રળ અપાવું તો કેમ ! તમે જવા ખુશી છો ! વાર રમણલાલ
 ક્યાં છે ! લક્ષ્મીએ કહ્યું—હું જવા ખુશી છું. નેઓ કનકપુર સ્ટેશન
 માસ્તરની જગોએ છે. આટલું કહેતાની સાથે તેણીની લક્ષ્મીની પાસેથી
 વિદાય થઇ. અને પોતાના સસરા આગળ બધી વાત જાહેર કરી છેવટે
 લક્ષ્મીને રમણલાલ પાસે જવાની આજ્ઞા મેળવી લક્ષ્મી પાસે આવી
 કહેવા લાગી, કે બહેન સુખેથી જ્યારે જવું હોય ત્યારે જાઓ. તમારા
 પિતાશ્રીની રળ છે. એટલું કહી પોતે ત્યાંથી વિદાય થઇ. જેથી લક્ષ્મીના
 હર્ષનો પાર રહ્યો નહીં, અને કમળાને કહ્યું—બહેન પત્ર વાંચો.

કમળા—હા બહેન !

લક્ષ્મી—મનહરલાલ પણ ત્યાં છે.

કમળા—(ઉદાસ મ્હેરે) હા બહેન ત્યાં છે, પણ શું કરે ?
 હાલ મળવાનો એકે ઉપાય નથી.

લક્ષ્મી—શાન્તિથી રહો, ઇશ્વર કાલે મેળવશે.

કમળા—બહેન તે બધું ખરું પણ હવે મ્હને મ્હારો પિતા કુંક
 વખતમાં પરણાવી દેશે.

લક્ષ્મી—બહેન ઇશ્વર સૌ સાર કરશે. તે બાબતની કંઈ શંકા
 રાખશો નહીં. જે કદાપી રસીક સાથે લગ્ન કરે તો પછી તેને પોતાનો
 સ્વામી માની સેવા કરજો.

કમળા—એ શું બોલ્યાં! કદાપી કાળે હું તેમની સાથે લગ્ન કરીશ નહિં, જે એકે ઉપાય નહિ આલેતો છેવટ આ દેહનો અંત આણીશ પણ મ્હારા પ્યારા મનહર શિવાય આ દાસી કોઇની સેવા બળવશે નહી.

લક્ષ્મી—ખેન કોઈ દિવસ તેવું સાહસ કરશે નહિ, અને તેથી ક્યાણુ પ્રભુ પણ રાજ નહિ રહે, માળાપ જેની સાથે પરણાવે તેજ આપણે સ્વામી.

કમળા—ખેન જ્યારે બાપ પુત્રીઓની દરકાર ન કરતાં ફક્ત પૈસાના લોભથી પુત્રીને ગુર્ખની સાથે પરણાવે તો શું તેમની આગ્રા નુસાર વર્તવું! કદી નહી. ખેન! મ્હેંતો ધાયું છે કે આપની સાથે મ્હારા પ્રિતમનાં દર્શન કરવા આવીશ.

લક્ષ્મી—તમારા પિતાશ્રી વિગેરેને જાણ્યા શીવાય શી રીતે આવશે.

કમળા—ચુપકીથી

લક્ષ્મી—જાલે જેરી તમારી મરજી, હું આવતી કાલે રાતની દેનમાં અત્રેથી કનકપુર જઈશ.

કમળા—તોતો ધણું સાર. મ્હને પણ રાત્રીના વખતે આવવાને હરકત નહીં આવે.

ઉપર પ્રમાણે વાતો કરતાં લક્ષ્મી તથા કમળા છુટાં પડ્યાં. કમળાના ગયાબાદ લક્ષ્મી પોતાનો સરસામાન અટપટા લાગી.

રાત્રી પડી સર્વ ઠંડાણે શાન્તિ પ્રસરી, ધરના તમામ માણસો-નિર્લપિપણે નિદ્રાદેવીને સ્વાધીન થયાં, પણ કમળાને નિદ્રા આવી નહી. લગભગ રાત્રીના દસનો સુમાર થયો, આમતેમ વિચાર કરતી આગા-

ટવા લાગી, દશ, અગીઆર, ને બાર એમ અનુક્રમે વાઝ્યા. પણ કુમળાના વિચારો બંધ થયા નહી. પોતાના પ્રિયતમને ભેટવાના અનેક તરેહના વિચાર કરવા લાગી. અને છેવટ એજ ધાર્યું કે 'અસ જઈશ! પ્રિયતમને મળીશ ! બહાલાને ભેટીશ ! ચંદ્રવિના ચંદ્રારીને શાન્તિ નહિ વળે ! આવા અનેક તરેહના વિચારો કરતી ઉઠી અને ધીમેથી દાદર-પર ચઢી દીવો કર્યો. અને દુષ્ટ પીતા ઉપર ચોધાર આંસુએ એક પત્ર લખવા માંડ્યો.

પિતાશ્રી જગમોહનરાય !

તહમે મ્હને તમારા સ્વાર્થનો ખાતર પૈસાના લોભથી મુખની સાથે પરણાવો છો એ શું વ્યાજખી છે ! તમારે પુત્રોની દરકાર નથી ફક્ત પૈસાનીજ છે. અને તેથી કરીને રંભાનો માફક મ્હારી સ્થીતિ કરવા ધારી છે; પણ રંભાતો બીન કેળવાયેલી હતી. અને મ્હં કેળવણી લીધી છે તો તેમ નહિજ થાય. અરે ! શાસ્ત્રોમાં પણ પુત્રી વેચી પૈસા ન લેવા વિષે ઘણો બોધ આપ્યો છે. પણ ધર્મગુરુઓ તે આખ-તપર બીલકુલ લક્ષ લેતા નથી. ફક્ત ધર્મને ખ્દાને પૈસો ધુતી ખાવાનું સમજ્યા છે. કુમળીવયની બાળીકાઓની દયા મનની અંદર લેશ પણ આણુતા નથી. કંન્યાવિક્રયની મના કરતા નથી, તેવા ધર્મગુરુઓ આ સૃષ્ટિને નાહક બાર કરી રહ્યા છે. તેઓ હજારો, અરે લાખો, બલકે કરોડોવાર ધીકારને પાત્ર છે. અને તેથી પણ વધારે વખત હું તમેને ધીકાર છું. તમારા કરતાં કંસાઇ હજાર દરજ્જે સારો છે, જો કે તે બીજા પ્રાણીઓપર નિર્દયતા વાપરે છે; પણ તમારી માફક પોતાની કુમળી બાળીકાઓના પૈસા લેઇ જાંદગી ધુળમાં મેળવતો નથી.

તમે ધોળે દહાડે કંન્યાનુ મૈંસ વેચી ખાનારા મૌસહારીઓ. તેથીજ હુમ્હારી જીંદગીની સલામતીને માટે તમારા ધરનો સદાનો કરી મહારા જાલા પ્રિયતમ મનહરને ભેટવા જાઉં છું એજ.

લી.

દુઃખી બાળીકા.

કમળા.

ઉપર મુજબનો પત્ર લખી જગ્ગુમોહનરાયની પેટીમાં ચુપકીથી કમળા નિર્ભયપણે પલંગપર સુઈ રહી અને નિદ્રાદેવીને સ્વાધીન મધ.

પ્રભાત થતાં ઉઠી ખટ કર્મથી પરવારી કમળા આનંદમાં રહી, રાત્રીની વખતે ચુપકીથી ઘરમાંથી નીકળી રેલ્વે સ્ટેશનપર જઈ, હાથી પણ આવેલી હતી. તેથી હાથાયુક્ત ચહેરે અને જહેનપણીઓ તમાં બેઠાં ને કનકપુરને સ્ટેશન આવતાં હાથી ઝડપથી ઉતરી પોતાના સ્વામીને ભેટી ! ત્યાર પછી કમળા વિષેની સર્વ હકી-મહેર કરતાં પોતાની પાસે રાખી.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

રમણુ કનકપુરથી વિદાય થવું.

સલક્ષ્મીના રમણીકપુરથી આવ્યા બાદ બંને દંપતી આનંદથી રહેવા લાગ્યાં. એમ કરતાં કેટલાક દિવસ મત થયા. સમગ્ર એક બે માસ બંને દંપતી આનંદમાં રહ્યાં એવામાં રમણુની બદલીનો હુકમ તાબડોતોબ આવ્યો, જેથી રમણુને કનકપુર છોડવા વખત આવી. દ્વારીક મેનેજરપર પોતાની બદલી બંધ રાખવા લખ્યું પણ તેસમણુ નિષ્ફળ નીવડતાં કનકપુર છોડી તાકીદે જવાનો હુકમ આવ્યો. આ વખતે કમળાની દીલગીરીનો પાર રહ્યો નહીં આજ સુધી તે સલક્ષ્મીની પાસે હતી તેને આજે સલક્ષ્મીથી જુદાં પડતાં બહુજ દીલગીરી થઈ પણ કમળાની થયેલી દીલગીરી સલક્ષ્મીએ જાણી તેથી કશું કે બહેન શીકર રાખશે નહીં હું તમને મારાથી કદી છોટી રાખીશ નહીં. તેથી તેણીની ખુશી થઈ.

મનહરની દીલગીરીનો પાર રહ્યો નહીં. રમણુથી પોતાની લાંબા વખતની રનેહ દોરી ટુટી જવાનો વખત નજીક આવ્યો. મનહરે રમણુલાલને અત્રે રહેવા વીનવ્યું તે સાથે જણાવ્યું કે હું તમને અત્રે કારખાનામાં માસીક પગાર રૂપીઆ પચાસથી રખાવું પણ રમણુ તે ખાખત દીલગીરી સાથે ના જણાવ્યું.

રમણુલાલની વિદાયગીરીના માનમાં મનહરે પરિશ્રમ લેષ આ પાણીની પાટી આપવા ધારી, અને રમણુના જવાના મુકરર કરેલાજ

દિવસે પોતાની યાત્રિના તમામ સફરઘરોને યોજાવી બેઠક કરી. અને રમણને આદર સત્કાર સાથે યોજાવી પોતાના હાંખા વખતની રનેહ દોરી દુટીવાથી લાગણી બરેલી દીલગીરી બતાવી.

રમણલાલ તે બાબતનો ઘટતો દીલારો આપી યાત્રિબંધુ પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો કે—યાત્રિ બંધુઓ આપણે પ્રથમ યાત્રિનું જેની રીતે ક્રમ આપ તે પ્રમાણે વર્તવા હમણાં તત્પર રહેવું. આપણી યાત્રિમાં કંન્યા વિકલ્પે એવો જન્મરો સડો બાધ્યો છે કે આખી યાત્રિનું બધકે હિન્દી પ્રજાનું સત્તાનાશવાળી દીધું છે, અને તે દુષ્ટ રીવાજને લીધે આપણી યાત્રિની આ એક દુઃખી અમળા અત્રે રાત્રીની વખતે મુપ-કાથી નીકળી મનહરની સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છા રાખે છે. તો તે બાળાની વિનંતી ધ્યાનમાં લેઈ યોગ્ય ખુલાસો કરશો. આજદીન પર્યંત સુધી તે મહારી પાસે હતી. પણ મેં આપને તે વિષે કોઈ વખત વાત કરી નહોતી પણ મહારી અચાનક બદલી થવાથી હું આપનાથી છુટો થઈ છું. બંધુઓ તે બાળીકાને આપન ઝોળખતા હોય તો તે રમણીકપુરના જન્મોહનરાયની પુત્રી કમળા છે હવે તે વિષે વધુ વિવેચન કરવાની કંઈ અગત્ય જેવું નથી.

યાત્રિ બંધુઓ ! જેણે આ સંજિની અંદર જન્મ લેઈ યાત્રિનું બહું કયું નથી, તેમજ કંઈપણ સત્યકાર્ય કાંમ કયું નથી, તેનો જન્મ બર્થ છે. તેના મોટે મોટા મોટા વિદ્વજનો એજ કહે છે—

રાઈલા વિઢીડીત.

કીધુ ના સત્કાર્ય હામધરીને, ભકિત તણું ભાવથી;

લીધુ ના 'પણ' દેશત્રમ કરવા, દેસાબિમાની યદ;

પિધુ પીયુષના કદો પ્રણયથી, વિદ્યા વિનોદી જરી;

- હા, હા ! કેવળ વ્યર્થ જન્મ વાત્યો, સૂતો પ્રમાદે ભરી. ૧
 જીભેથી જરીના કદી પર તણી, હિતેચ્છુવાણી વલ્લો;
 દીધુ ના શુભ દાન રત્ન કર્ચી, લોભીપણામાં વલ્લો;
 નેત્રે જોઇ ગરીબ જીવન જરે, યત્ના કરી ના જરી; ૨
- હા, હા ! કેવળ વ્યર્થ જન્મ વીત્યો, સૂતો પ્રમાદે ભરી;
 દાજનુંના જરીએ દરિદ્ર ભવનું, પાપો તજીને કદી;
 ગાજનું ન મનનું ગુમાન અરિતા, સુખોધી વાણી વદી;
 પાજનું ના શીલ રત્ન યત્ન કરીને, ભોગે રહ્યો હા ઠરી;
 હા, હા ! કેવળ વ્યર્થ જન્મ વીત્યો, સૂતો પ્રમાદે ભરી. ૩
- પ્રચંદ્રી પરિપૂર્ણ પુર્વદત્તથી, પામ્યો પુરી સંપદા;
 કીધું ના શુભ કામ હાય ! જન્મીને, એજે ગયા દિ બધા;
 આગે છે હજી વખત સખત મુરખા ! ચેતી સદા ચાલતું;
 ભાતુ ભરી લે સત્ય કૃત્ય કરીને, મોક્ષે પછી મ્હાલતુ. ૪

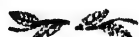
હિતેચ્છુ—જંગળાર.

માટે બન્ધુઓ જેમ બને તેમ સુકીર્તી સંપાદન કરવી. અને
 માતિનુ જેમ શ્રેય થાય તેમ કરવું; ખરેખર એ ઉપદેશ મનહરે પુરે-
 પુરે ગ્રહણ કરીધો છે.

છેવટ રમણલાલ બધાની પાસે રજા માગતો રેલ્વે સ્ટેશનપર
 આવ્યો, આ વખતે તેની સાથે મનહર તથા બીજા સદગ્રહસ્થો હતા.
 લગભગ પા કલાક સુધી એક બીજાના મનનું સમાધાન કરવા રોકાયા
 એવામાં ટ્રેન આવી. ને રમણ, લક્ષ્મી, અને ક્રમણા વિગેરે ટ્રેનમાં
 બેઠાં. તે વખતે મનહરે રમણલાલને વિદાયગીરીના માનમાં પુષ્પથી
 ગુથેલા હારો પહેરાવ્યા લગભગ પાંચ મીનીટ થોડા બાદ રેલ્વેસ્ટેશન
 પરથી ટ્રેન મોટા અવાજ સાથે પસાર થઇ અને સ્નેહી મિત્રો
 જુદા પડ્યા.

પ્રકરણ ૧૬ મુ

કન્યા માટે તકરાર.

—x—

આપણે પાછળ વાંચી ગયા છીએ કે રશીકનું લગ્ન તેના પિતા
ગુજરી જવાથી બંધ રહ્યું છે. નર્મદાશંકરના મરી ગયા પછી
છ માસે રસીકે જગમોહનરાયના ઉપર પોતાના લગ્ન માટે કાગળ
લખ્યો હતો, પણ જગમોહનરાયે વિચાર કર્યો કે હવે રશીકની વતી
લગ્નના માટે કોઈ આવે તેમ નથી. માટે હજાર રૂપિયા પચાવી રાખી
કમળાનું વેતીશાળ બીજે કોઈ સ્થળે કરી મનમાનનાં નાણાં લેઈ મો-
જમઝા માણું, તેથી કાંઈ જવાબ આપ્યો નહોતો, ત્યાર પછી એક
માસ થયો એટલે રશીકને ચટપટી થઈ કે કાગળ નથી તો શું જગ-
મોહનરાયની દાનત રૂપિયા અજમ કરી લગ્ન કરવાની મરજી નથી કે
શું? માટે હું તેમની પાસે જઈ ખુલાસો કરું તેમ ધારી જગમોહન-
રાય શેઠને ત્યાં આવ્યો.

આપણા જગમોહનરાયભાઈ તો કમળાનો મુદ્દલ પતો ન હોવાથી
માંડા ઘેઝા બની ગયા હતા, ઠેકાણે ઠેકાણે માણસો મોઢલી શોધખોળ
કરાવા લાગી રહ્યા હતા. કારણકે પોતાના શેખશક્તી જેવા વિચારો
નાબુદ થશે કે શું તેની રીકર થવા લાગી. ઘણે ઠેકાણે શોધ કરાવી
પણ મુદ્દલ પતો ન હોવાથી ઘણા અનુઝાવા લાગ્યા. એવામાં એક
માણસ જગમોહનરાયના લેણા પૈણા આપવા આવ્યો તે લેઈ પો-

તાની પેટીમાં મુક્યા. તે વખતે તેમના હાથમાં અંદરના કપડામાંથી એક કામળનો કકડો આવ્યો. હર્ષભેર ઉતાવળે ઉતાવળે વાંચવા લાગ્યા, તો કમળાનો લખેલો દીઠો, અને પુરો વાંચી રહ્યા પછી પોક મુકી રડવા લાગ્યા. આવેલો રશીક તો સત્પ્રધન થઇ ગયો, અને પુછવા લાગ્યો કે જગમોહનરાય શું છે ?

જગમોહનરાય—ભ્રૂર કર્મ પુટી ગયું, સધળા વિચારો બરપાદ થઇ ગયા. હાય, હાય ! હવે શું કરીશ ?

રશીક—પણુ તેમ સાથી થયું ?

જગમોહનરાય—કમળા જતી રહી.

આટલી વાતચીત કરતામાં તો આગળ પાછળના શાંતિજનો ભેગા થયા અને સૌ જગમોહનરાયના હાથમાંથી કમળાનો લખેલો કામળ લેઇ વાંચવા લાગ્યા. અને જગમોહનરાયને ધીકારવા લાગ્યા. અને ધણાએ તે કામળ વાંચવાથી કન્યાવિક્રય ન કરવા માટે પણ લીધાં; અને સર્વ વીખરાઇ ગયા ત્યારે ફક્ત રશીક અને જગમોહનરાય બંને રહ્યા. લગભગ પા કલાક વિત્યાબાદ રશીક બોલ્યો—શીઠળા! લગ્ન ક્યારે લ્યોછો ?

જગમોહનરાય—લગ્ન શું ! ને વાતશી ! તું કોણુ છે ? હું તને ઓળખતો નથી ?

રશીક—રાજનપુરના નર્મદાશંકરનો પુત્ર રશીક.

જગમોહનરાય—તે અહીં શું છે ?

રશીક—કેમ શું છે ? ભ્રૂર લગ્ન તમારી પુત્રી કમળા સાથે કરવાના સંબંધમાં રૂપીઆ હજાર મારા પિતાશ્રી પાસેથી લેઈ ગયા

હો, તે જો લગ્ન ન કરવું હોય તો મ્હારો અવેળ મને પાછો સુવો.

જગમોહનરાય—ભલા માણસ રૂપીઆ કાણુ લાગ્યું છે, નાહક શા સાં રૂ ગળે પડે છે,

રશીક—શેઠ આમ વણીક મળને ફરી શું જાઓછો ? તમારા હાથનો દસ્તાવેજ કરી રૂપીઆ એક હજાર લાવ્યાછો ને પાછા ભુલ થાય કેમ થયોછો ? શું રૂપીઆ ખાઈ જવાની દાનત થઈ છે ?

જગમોહનરાય—જાઓ જાઓ, ભલા માણસ નાહક ભુલું શા સાં જોલોછો ?

અંદર અંદર વાદવિવાદ કરતાં છેવટ તકરાર વધી પડી, અને સામાસામી મારામારી પણ થઈ; જેથી નજીકની પોલીસ આવી પહોંચી, અને બંનેને પકડી પોતાના ઉપરી અમલદારને સુધ્યા, પોલીસ અમલદારે બંનેની વાતથી માહેતગાર થઈ તેમજ ઘટતો તપાસ કરી ઇન્સાફ સાર મહારાજ કનકસીંહની કોટ માં મોકલો દેવામાં આવ્યા.

માહારાજ કનકસીંહે બંનેની તથા આભુળાભુના સાહેદો તથા સગા વાહાલાઓની ભુળાનાઓ લીધી, અને છેવટે ન્યાય આપ્યો કે જગમોહનરાયે આજથી એક માસની અંદર પોતાના લખેલા દસ્તાવેજ પ્રમાણે અવેળ લેઈ કમળાનું લગ્ન રશીક સાથે કરવું ને પ્રથમ લીધેલા રૂપીઆ હજાર ઓછા લેવા ને જો કમળાની સાથે લગ્ન ન કરે તો રશીકને લીધેલો અવેળ પાછો સુપવો. વિગેરે મતલબનો હેવાલ કહી બતાવ્યો. પણ જગમોહનરાયે જણાવ્યું કે કમળા આજથી થોડા

માસ ઉપર ચુપકીથી જતી રહી છે, અને તે વિજયનગરના મનહર લક્ષ્મીપ્રસાદ સાથે લગ્ન કરવાનું કહે છે. માટે મ્હારે શી રીતે કરવું તેનો આપ યોગ્ય ઇન્સાફ આપશો.

માહારાજ કનકસીંહ બહુજ વિચારોમાં પડ્યા જે મનહરને પોતે વખાણતા હતા તેને અત્યારે વગર તપાસે ધીકારવા લાગ્યા. અને મનહરને કમળા સાથે પોતાની ઠાટમાં બોલાવવા માટે ખાનગી પત્ર લખ્યો અને આઠ દિવસની મુદત નાંખી સર્વને તે વખતે વિદાય કર્યા.

પ્રકરણ ૧૭ મું-

આપ ઇન્સાફ અને દંપતીના મળાપ.

મહારાજ કનકસીંહનો ખાનગી પત્ર ત્રીજે દિવસે મનહરને મળ્યો તે વાંચી બહો હર્ષ પામ્યો, અને પોતાને ત્યાં બોલાવવાનું કારણ મનની અંદર પુરેપુરું સમજ્યો. તે વખતે કમળા રમણની પાસે હોવાથી તેણે તાબડતોબ રેલ્વેસ્ટેશન પર આવી રમણ ઉપર તાર મુક્યો કે “તમે કમળાને લેઈ, જલદીથી રમણીકપુર આવ્યો. મહારાજ સાહેબ મહેને તથા કમળાને ત્યાં બોલાવે છે.” લક્ષ્મણ અડધી કલાક પછી જવાબ મળ્યો—“હું આવતી કાલે અત્રેથી નીકળીશ, માટે તમે જલદીથી રમણીકપુર મળો” આવા સંતોષકારક જવાબથી મનહર પોતાના મીલ મેનેજરને મળી સર્વ વાત નિવેદન કરી, પોતાનો ચડેલો તમામ પગાર ચુકાવી લેઈ, ઘરનો સરસામાન અટપી, બીજે દિવસે રમણીકપુર વિદાય થયો. લક્ષ્મણ બેને પચીસ મીનીટે બંને દ્રેનો રમણીકપુરના સ્ટેશને મળી, તે વખતે મનહર, લક્ષ્મી, કમળા વિગેરે દ્રેનમાંથી ઉતર્યા; અને બંને પ્રેમી મીત્રો એકબીજાને આનંદથી ભેટ્યા. અરસપરસ વાતો કરતા કરતા શહેરમાં આવ્યા, રમણલાલે મનહરને પોતાના ત્યાં આવવાનું જણાવ્યું પણ દીલગીરી સાથે ના પાડતાં વીસીમાં ઉતર્યો. અને રમણ લક્ષ્મી તથા કમળાને લેઈ પોતાને ત્યાં ગયો.

ખીજે દિવસે સવારના દશ વાગતાં સર્વ માહારાજ કનકશીલની કોર્ટમાં ગયા. તે વખતે રશીક, જગમોહનરાય, તથા ખીજ સાહેબ ત્યાં હતાં, તેમને મળી વાતચીત કરી કોર્ટમાં ગયા. આજે જગમોહનરાયના કેશનો ફેસલો આપવાનો હતો, તેથી શહેરના તમામ સદ-અહસ્થો, તેમ પ્રજા વગેરે આ તાજુખી ભરેલો ઈન્સાફ સાંભળવા ભાગ લીધો હતો; જગમોહનરાયના જ્ઞાતિલાઓ પણ આવ્યા હતાં. કોર્ટનો ટાઇમ થતાં માહારાજ સાહેબ પધાર્યા અને પોતાના આસને બિરાજ્યા, અને તમામ કેસો પડતા મુકી પ્રથમ જગમોહનરાયનો કેસ શરૂ કરીધો. પ્રથમ મનહરની જુથાની થઇ તેણે પોતાની જુથાનીમાં ઘટતા સવાલો આપતાં કમળાનો પત્ર કોર્ટમાં રજુ કર્યો.

માહારાજ સાહેબ કમળાનો પત્ર વાંચી વિચારમાં પડ્યા. થોડી-વાર પછી લાગતાવળગતાઓની જુથાનીઓ લેઇ છેવટ કમળાની જુથાની શરૂ થઇ. કમળાએ પોતાની જુથાનીમાં લખાવ્યું કે નામુદાર સાહેબ, હું દુઃખી અમળા દુઃખને લીધે અત્રેથી રાત્રીની વખતે ચુપકીથી નિઃસૂચ થઈ હતી, મને મનહરે બોલાવી નહોતી, પણ હું પ્રથમથીજ પરણી ચુકેલી હોવાથી તેમની પાસે ગઇ હતી. અમારી જ્ઞાતિમાં કન્યાવિક્રયના દુષ્ટ રીવાજે એવો સડો ધાલ્યો છે કે આખી જ્ઞાતિનું સત્યાનાશ વાળી દીધું છે, અને તે દુષ્ટ રિવાજમાં મહારા પીતાજી ફસાયા છે. તેમણે પ્રથમની મહારી એક બહેન રંભાની સ્થિતિ પૈસો લેઇ ધુળમાં મેળવી છે. તેમને પુત્રીની દરકાર નથી ફક્ત પૈસાની દરકાર છે, અને તેથી કરીને મહને પણ રંભાનાં જેવી બનાવવાના ઈશ્તિદાથી રજુ છે તે દસ્તાવેજ પ્રમાણે એવેજ લેઇ આ અભણ, અધિજ્ઞ, મુર્ખ રશીકની સાથે પરણાવવા ધારે છે; મણુ હું

કદાપી તેમની સ્થાથે લગ્ન કરીશ નહીં. આપ ફરમાવશો કે છોકરી-
ઓએ મા આપની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવું નહિ. તો બેશક તે વ્યા-
જની છે. પણ જ્યારે માઆપો પુત્રીની દરકાર ન કરતાં ફક્ત પૈસાની
દરકાર રાખી આંધળા, લુલા, લંગડા, ધરડા, અબણ, મુખની સાથે
જોડાવે તો તે પ્રમાણે બાળીકાઓ વર્તશે ? કદી પણ નહીં. આપ
જે કે માલીક છો, પિતાશ્રીને તુલ્યછો, પણ જ્યારે આવા દુષ્ટ પિતા-
ઓ ઘોળે દહાડે કન્યાનું મૈસ વેચી ખાશે તો શું આપ ખાવા
દેશો ? કુમળી બાળીકાઓની જીદગી ધુળમાં રગદોરવા દેશો ? તેનો
આપ યોગ્ય ખુલાશો કરશો. અને જ્યાં સુધી કન્યાવિક્રય બંધ નહીં
થાય ત્યાં સુધી વિશેષ વિધવાઓ દરવરસે આ હિન્દુ પ્રજામાં થશે.
નાની વયમાં બાળીકાઓને વિધવાપણું આવવાથી પુખ્ત ઉમ્મરે
ખરાબ સ્ત્રીઓની સંગથી પોતાનો ખરો માર્ગ શું છે તે લુલી જઈ
મૈસ વેચી કરવા આદરે છે. અને તેથી છેવટ આખી જ્ઞાતિને બલકે
હિન્દુ પ્રજાને શરમાવી નાંખે છે. કન્યાવિક્રય બંધ થવાથી બાળલગ્ન
કળેડા આદિ બંધ થશે, અને તેથી વિશેષ વિધવાઓ થતી બંધ
રહેશે. એકંદરે આવા અનેક કઠંગા રિવાજો દૂર થશે. વિગેરે મત-
લબ જણાવી પોતે એક બાજુએ ઉભી રહી.

કુમળાની આવી અસરકારક જીવ્યાનીથી બહુ માણસો ધન્ય-
વાદ આપવા લાગ્યા. જ્ઞાતિબંધુઓ નિયાં મેં બાલી જોઈ રહ્યા.
મનહર માહારાજ સાહેબ વિચારમાં પડ્યા, અને સઘળે સ્થળે
શાન્તિ પ્રસરી.

ત્યારપછી રમણલાલ માહારાજ સાહેબની આજ્ઞા લેઈ ઉભો થયો,
અને બાળલગ્ન વિશેનું બાપણુ આપવા લાગ્યો.

૨“ બાળ લગ્ન અને તેથી થતા ગેરકાયદા ”

બાળલગ્ન બાળ=લગ્ન બાળ=સાયક લગ્નમાં લગ્ન=જોડાવું ન=બાળકોનું જોડાવું તે વિશે શ્લોક.

અજ્ઞાત પતિ મર્યાદા, મજ્ઞાત પતિ સેવનામ ॥

નોદ્વાહયતિતાંબાલા, મજ્ઞાત ધર્મ શાસનમ ॥

અર્થ—ન્યાં સુધી કન્યા પતિ એટલે શું તે સમજતી નથી, ન્યાં સુધી પતિની સેવા કેવી રીતે કરવી એ તેને ખબર નથી ને આત્મો ધર્મ શું છે તે તેને માલુમ નથી ત્યાં સુધી મા બાપે છોડીનું લગ્ન કરવું નહીં, ને ન કરનાર નરકે પડે એ બધું જોડું છે. કેટલાક શાસ્ત્રકારો વળી આ જે મથાળે શ્લોક આપ્યો છે તેવું લખ્યું છે તે નું કેમ ? એ જોતાં તો નક્કી થાય છે કે બાળલગ્ન કરવાનો રીવાજ શાસ્ત્રધારે નથી પાડ્યો પરંતુ કાળ બળના સંજોગોને લીધે શરૂ થયો છે હવે જમાનો વહીગયો છે, અને પ્રથમના જેવો જુલમ નથી, તેવો ભય નથી, તેવા સંજોગો નથી. તો હવે કાળાનુક્રમે કાળના બદલાવા સાથે તે રીવાજ પણ બદલાવો જોઈએ. અને તે વિષે નામદાર શ્રીમત સરકાર સીમાજીરાવ માહારાજ ગાયકવાડે શાન્તતાથી વિચાર કરી જે કાયદા તૈયાર કરાવ્યા છે. તેથી ધણું ખુશી થવા જેવું છે. ઉચ્ચ જ્ઞાતિમાં બાળલગ્નનો રીવાજ ઘણો જ હાનીકારક છે. માટે તે દુષ્ટ ચાત્રને મુળ થડમાંથી જ છેદી નાંખવો જોઈએ કે જેથી સુખી થવાનો વખત જલદી આવે. વળી આપણા અણસમજુ લોકો ધારે

+મહીકાંઠા એજેટ પત્ર તા. ૧૫ મી મે સને ૧૯૦૪ ના અંક

ઉપરથી.

૭ કે જે આપણે છોકરાં ન્હાનપણથી નહીં પરણાવીએ તો કહેશે કે આપણું કુલીનપણું, સાથી જણાય ! જુઓને કદાચ બાઇનો છોકરો ઘોડીયામાંથી ઝલપાયો હતો એટલે કે પ્રસવ થયો ને તરતજ ચાલ્યો થયો હતો. આવા ગાંડા વિચાર અને કુળાભિમાનના મીથ્યા મમત્વથી અણસમજી મુર્ખ માબાપો પોતાના બાળકોને ન્હાનપણમાં પરણાવવાને બિલકુલ વિચાર કરતાં નથી. અને ઉલટા ખર્ચના બો-
ળમાં આવી જાય છે. વળી ન્હાનપણમાં પરણાવે અને કર્મસંજ્ઞને અનેક વ્યાધીનો ભોગ થઇ છોકરી રાંડે તો ઉચ્ચ કામમાં શીદશા થાય છે તે તપાસી જુઓ તો સ્હેજ જણાશે કે ઘણી બાળ વિધવા-
ઓને નહારી સોજનમાં પડી ગર્ભપાત, બાળહત્યા, ઇત્યાદિ કરવાના અનેક દાખલાઓ બહાર આવે છે. આ સજ્જાનું પરિણામ બાળવ્રત શીવાય બીજું શું છે ? કાંઇજ નથી. અને તે પાપના ભોક્તા કોણ ? તો તે છોકરીનાં મુર્ખ માત પિતા સિવાય બીજું કોઇજ નથી.

વળી કેટલેક સ્થળે વર ૪૦ કે ૫૦ વર્ષનો ને કન્યા પાંચ વર્ષની હોય છે. જેના ઉપર કહેત છે કે “ મીયાં ઘેર જોગ તો બીબી ઘર જોગ ” એ કહેવત પ્રમાણે થાય છે. અગર તો વડુ સોળ વર્ષની હોય છે જ્યારે વર માત્ર દશ બાર વર્ષનો હોય છે. આવાં કળેડાં કુળવાન માણસોમાં ઘણાં જોવામાં આવે છે. જેની કહેવાતા કુળવતોમાં અતીતે કળેડાં તેમ બાળવ્રત થાય છે. ને વરકન્યાના બાપને અતિશય ખર્ચમાં ઉતરવું પડે છે. પણ તેમ કરતાં વિચારવું કે એવા કહેવાતા કુળને શામાટે માનવું ? કુળવાન કોને કહેવો કે જેની કિર્તી પ્રસિદ્ધ હોય, જેના ઘરનાં માણસો કેળવણીએ અને સરગુણી તેમ વિવેકી અને ખાધે પીવે સુખી હોય તે કુળવાન ગણી શકાય.

“વરમાંથી ધર થાય પણ ધરમાંથી વર થાય નહિ.” તો સુઘ હિન્દુ ભાઈઓ મિથ્યા કુળને માટે ન લોભાતાં તમારા આશરે રહેલાં તમારાં નિરાધારી બાળકોને નહાનપણથી સંસારી માયામાં ન નાંખતાં કેળવીને સદ્ગુણી કરો.

પુરુષ નાની અગર મોટી સ્ત્રી પરણે અને તે કદી મરી જાય તો બીજી પરણે છે, અગર એક પક્ષંદ ન પડે તો બીજી અગર ત્રીજી વખત પરણે છે. આવું પુરુષ કરી શકે છે આ રીવાજ કહેવાતા કુળવાનોમાં વધારે હોય છે, તેનું કારણ એજ કે કહેવાતા કુળવાન માણસો ફક્ત ઉભય ને ટંટો થાય તેથી જટ બીજા માણસો તેને કન્યા આપવા તૈયાર થાય છે. કન્યા આપે વળી તેની સાથે પહેરામણીના રૂપીઆની સારી રકમ આપવા કબુલ કરે છે. મળેલી રકમ પોતે ઉડાડ હોય તો ઉડાવી દે તો તે લોભમાં વળી ફરીથી ફસાય છે. પણ સ્ત્રીના દુઃખનો વિચાર કરતા નથી. અને સુધારતા નથી. જ્યારે પુરુષ એ માફક કરે છે તો સ્ત્રીઓમાં નાની સ્ત્રી પરણાવી હોય ને નાનપણમાં રાંડે તો તેના સુશોભીત શલુગાર ઉતરે અને ધરની અંદરથી બહાર નીકળવા પામેજ નહીં. શું આ એટલો જુદમ? જુદમ તો ઘણો કારણ કે પુરુષ નાનપણમાં પરણ્યો હોય અને રાંડે તો ફરીથી પરણી શકે છે પણ બિયારી નીરાધાર જે સ્ત્રીજની તે નાનપણમાં રાંડે છે તો તેને બીજો વર કરવા શાસ્ત્રનો બાદ લાવે છે. અને તેને જન્મ પર્યંત સુધી સંસારનો લ્હાવો લેવા સારૂ નીરપયોગી બનાવે છે. મ્હારે કહેવું જોઈએ કે બાળકો નાનપણમાં પરણવાથી કેળવણીનો નાશ થાય છે શા માટે નાશ થાય ? શા માટે તે એકે છોકરો બાર કે ચૌદ વર્ષનો થયો એટલે તેના માબાપ તેને સંસારની જાળમાં ફસાવવા

પ્રયત્ન કરે છે. જેથી તે ફસાયો કે તેનું ફળવણીપરથી મન જીતી જાય છે. ને તે છેવટ જતાં અધમસ્થિતિમાં આવે છે જેથી તેનાથી દેશ પરદેશ કે બહાર ગામે જવાતું નથી. આથી જવાતું નથી ? નથી જવાતું એથી કે પેલું જાંખર ફેડે વળગે છે અને તેને જોઈતી ચીજને પુરી પાડવા તથા મન રાજી રાખવા માટે હાજર રહી તેનું મુખ જોઈ બેસી રહેવામાં વખત ગાળે છે. વળી તેમની નાની વયમાં ઉત્પન્ન થતાં બાળકો નિર્જળ અને રોગીષ્ટ થાય તેમાં નવાઈ શી ? તમે જોશો તો સિંધ, પંજબ વિગેરેના માણસો મજબુત તથા ઉંચા ને બળવાન આથી હોય છે ? તેનું કારણ એ કે તેમનામાં વીશ વરસની અંદરમાં કોઈ પુરુષ પરણે નહીં. તેમ સ્ત્રી પંદર વર્ષથી કમી વરસે પરણે નહીં તેવો રીવાજ હોય છે. વળી સ્ત્રી કરતાં પુરુષ પાંચ વર્ષે મોટા હોવો જોઈએ. વળી લગ્ન કરતી વખતે દરેક વર કન્યાના માબાપે વિચારવું કે છોડી વય લાપક થઈ છે કે કેમ ? છોડી કરતાં વર પાંચ વર્ષે મોટા છે કે કેમ ? તથા છોડીનાં બવિષ્યમાં યનાર સાસરીઆં સહગુણી છે કે કેમ ? વિગેરે બાબતનો તપાસ પ્રથમથીજ કરવો. તેમ વરના બાપે પણ તેવીજ રીતે છોકરાના બવિષ્યમાં યનાર સાસરીઆનો પુરતો તપાસ કરવો. તેમ છોકરાના બાપે ફક્ત વધારે તપાસ કન્યાની કરવાની છે. કારણ કે કન્યાનો જન્મારા સુધી પોતાના છોકરા સાથે સંબંધ જોડવાનો છે માટે તેમાં કન્યાસ હોયતો છેવટ જોકુ સુખી થતું નથી. વળી બાળપણમાંથી સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચે જોદેશ રૂપિ મુળ વાસો કરી જાય છે, તે આગળપર નીકળતો નથી. ને નાનપણમાં તે વાત બનવી મુશ્કેલ નથી, ને છેવટ જોકુ સુખી થતું નથી. માત્ર કુતરાં ખીલાડાંની માફક પોતાની જાંઘી પુરી કરે છે. આ ચાલ હિંદુસ્થાનમાં (ગુજરાતમાં) ફેલીરીતે લખલ થયો તે જાણવું જોઈએ. આ ચાલ

ભારથી ઢાખલ થયો ત્યારથી આપણા દેશી ભાઈઓની પડતી દસા આવેલી છે. અને દિનપ્રતિદિન સદરકુ કુધારો વધતો જાય છે. અને લોકો નીર્ધન તથા નિર્બળ થતા જાય તે સ્થિતિ ક્યારે સુધરે કે બાળકન કન્યા વિક્રયના રીવાજ અને કળેડાં વિગેરે ખરાબ રીવાજોનું મુળ કાપી નાંખશે ત્યારેજ હિંદુભાઈઓની જીવનિતિ થશે, એમાં જરાપણ શક નથી. આ બાબત જેટલું લખીએ તેટલું જોઈએ છે, અને તે સર્વ સારા ફળવાએલા માણસોની ખ્યાન બહાર નથી પરંતુ “ બધ્યો જુલે ને તારો કુએ ” જુલાવામાં પડી કુધારા કઢાડી સુધારા ઢાખલ કરતા નથી તો હવે તે બાબતપર સર્વે લક્ષ આપશે. (તાળીઓ)

બાળકનવિશે જીવનગી ૭૦૬.

અરેઓ સુણો હિંદુઓ હીત માટે, કહું વાત હું આજ હીતાથ માટે;
કરો કામ આ સ્નેહથી હીત ધારી, કરો બાળકન બધાં ઝટ ખાલી-ટક-૧
રહો રાતદિ સર્વ મંડયાજ આમાં, બણીને કરાવો સુધારો બધામાં;
થશે ખચરી મહેર તેથીજ સારી, કરો બાળકન બધાં ઝટ ખાલી. ૨
વળી તેથી બાળીકાઓ તણાંતો, બધાં મન વિકારથી દુર થશે જો;
દેશે આશીષો બાળાઓ દીલ ધારી, કરો બાળકન બધાં ઝટ ખાલી. ૩
નહોતો ચાલ આ હોંડમાંજે વખતે, હતા સ્થેરમાં હોંદીઓ તે વખતે;
મધ સ્થેરને આવી દશાજ જુરી, કરો બાળકન બધાં ઝટ ખાલી, ૪
વળી વિદ્યા આપી સુધારો કરાવો, બાળીકા તણા દિલને ન દુઘાવો;
કરો કામ આ સર્વથી સ્નેહ ધારી, કરો બાળકન બધાં ઝટ ખાલી. ૫
અરે બાર વર્ષની બાળીકાજ સાથે, કરાવો નહિં લગ્ન જુદા સંગાથે;
૧મારો લાતને ખુબ ધીકાર આપી, કરો બાળકન બધાં ઝટ ખાલી. ૬
થશે તે થકી હોંડનો દીન સારો, કહુંહું હવે દિલમાં તેજ ધારો;
કરે વિનતી સાંકલચંદ હીત ધારી, કરો બાળકન બધાં ઝટ ખાલી. ૭

ભાવજી પુર થયું અને તાળીઓના અવાજમાં રમજીલાંએ પોતાની જગ્યા લીધી.

છેવટ માહારાજ કનકસીંહે જગમોહનરાયના કેશનો ફેંસલો એજ આપ્યો કે-તાબડતોળ કન્યા વિક્રય ન કરવા માટે જાહેરનામાં કાઢ્યાં. અને જગમોહનરાયની તમામ મીઠકત જપ્ત કરતાં વિલાસવતીને માસીક રૂપીઆ દસ ખર્ચના બાંધી આપ્યા અને રંભાને તેની પાસે રાખવા વિનવ્યું. જગમોહનરાયે લીધેલો અવેજ રસીકને પાછો સુધી વિદાય કીધો, જગમોહનરાયને જીંદગી પર્યંત આસન કેદની સિક્કાનો હુકમ થયો, આવા તાબુબી ભરેલા ઇન્સાફથી સર્વ સમા વિચારવંત થઈ ગઈ; રમજી વિગેરેના હર્ષનો પાર રહેયો નહિ. સર્વની સમક્ષ માહારાજ સાહેબે ત્રિધીપુર્વક મનહર-કમળાનાં લગ્ન મણી ધામધુમ સાથે કીધાં. અને પછી મનહરને પોતાના રાજ્યમાં નોકરીમાં દાખલ કીધો. અને ધીમે ધીમે મુખ્ય કારભારીની પદવી આપી; જેથી મનહર-કમળા અને કંપતી આનંદથી રહેવા લાગ્યાં.

અગાડિથી આમમ આપનાર માહકોનાં

મુખારક નામ.

સાહસ.

રા. રા. ચતુર્ભુજ માણુકેશ્વર
વકીલ ૧૧

શા. હીરાલાલ ગુલાબચંદ
મેઢી રાજપરીઆ ૧

શા. જ્ઞાનલાલ કીશોરદાસ
તા. રકુ. આ. માસ્તર ૧

રા. રા. મગનલાલ હરીભાઈ
અ. કા. આણુ આદીસ
જલ્લે કટાસણુ ૧

રા. રા. જોટાલાલ રણુજીડદાસ
જમીદાર તા. ઉમરી. ૧

રા. રા. સાંકલચંદ દામેદરદાસ
જમી કા. તા. ઘોડાસર. ૧

રા. રા. કેશવલાલ દામેદરદાસ
રકુલ મા. તેલનાર ૧

વખ્તપુર.

મે. રા. રા. વીહારીભાઈ
ત્રીકમભાઈ સાબરકાંઠા ચાં-
ણુદાર ૨

રા. રા. મીઠાલાલ વાહાલદાસ
અવલકારકુન ૧

રા. રા. મગનલાલ જવેરદાસ
આ. અવલકારકુન ૧

રા. રા. મણીલાલ હરગોવિંદ
સેકન્ડ કારકુન ૧

રા. રા. ગુણુવંતરાય ચુની-
લાલ મહેતા જમાદાર ૧

રા. રા. લલ્લુભાઈ રણુજીડ-
દાસ કામદાર ૧

રા. રા. નાનાલાલ ગીરધરલાલ
ચીફકોન્સ્ટેબલ કારકુન ૧

શા. જીવરાજ તેમચંદ તા-
લુકાના માણુ કારકુન ૧

ધલોલ.

મે. રા. રા. ઉમીયાશંકર ગુલા-
બરાય જમીદાર ૧

ગ. રા. માધવજી ભીમજીભાઈ
મચ્છર સખ. આ. સરંજન ૧

ગ. રા. દલસુખરામ પુજારામ

દને તાલુકા રકુલભાસ્તર	૧
સ. રા. પ્રભાશંકર નારાયણ	
બ્યાસ અવલ કારકુન	૧
રા. માધવલાલ કાઠાબાઈ	૧
રા. મહીપતરામ ધનેશ્વર	૧
રા. રા. ગજનન ખડેરાવ	૧
શા. કાલીદાસ મુલચંદ	૧
બટ ફરસુરામ ધનેશ્વર	૧

તાજપુરી.

બાયાત્રી મુલસીહજી કિમેદ- સીહજી	૧
-----------------------------------	---

સુવેર,

રા. રા. સુનીલાલ વનમાળી- દાસ રાજપરીઆ તાલુકાના ફાજદાર	૨૫
રા. રા. રાજરામ માણેકશ્વર કાકર	૨
રા. રા. કોદરલાલ કામેશ્વર જોશી	૨
કાકર હરગોવિંદ મુલજી	૧
„ કોદરલાલ પ્રાણનાથ	૧
„ આદિતરામ હરદેવ	૧

„ ગંગારામ પરસોતમ	૧
જોશી મગનલાલ કુચેરલાલ	
રકુલ ભાસ્તર	૧
„ હિમીયાશંકર ખેમરામ	૧
„ નરોત્તમ હરીબાઈ	૧
„ હરગોવિંદ આદિતરામ	૧
મેતા હરીશંકર દેવશંકર	૧
મેતા પ્રેલાદ જોશીરામ	૧
પટેલ કોદરલાલ બહેચર	૧
„ લીરચંદ લાલચંદ	૧
„ ચકુલાલ મોતીલાલ	૧
પઢીઆર સુખાજી નારજી	૧
વાઘેલા ચંદ્રજી શેરજી	૧
પરમાર મક્ષા રાજસંઝ	૧
સુતાર દેશવરામ દલબારામ	૧
„ ધુળા બહેચર	૧
બાવસાર કોદર જીવરામ	૧
સાધુ ભગવાનદાસ ગુલાબદાસ	૧
ગવૈયા સુખદેવજી સુરજમલજી	૧
ગાંચી મગનલાલ મોતીલાલ	૧
સ્વર્ગવાસી પિતામી વનમા- ળીદાસ નાદારદાસના રમા- ણાથે અર્પણ સુવેર લાલખરી ખાતે	૧

મસાલ.

રંગચુસીંહજી ૨

નલાલ નાથુરામ ૧

રામ બહેચર ૧

મંછારામ ૧

જેઠા ૧

રીરપુર.

પતસીંહજી ૫

મખાભાઈ રકુલ ૧

લાલ રાયચંદ ૧

લાલ આદીતરામ ૧

ડ ગીરધર ૧

લાલ અમુલેખ ૧

લાલ દલસુખ ૧

શોતર.

મખાભાઈ માસ્તર ૧

લીલાચંદ ૧

લાલ હરીચંદ ૧

લાલ પત્તોતમ ૧

જમાતાના પુંજરી ૧

હરીચંદ ૧

મેતા ગીરધરલાલ ગુલાબચંદ ૧

જેશી પ્રલાદ પરસોતમ ૧

મણીલાલ હરજોવિંદ મોનીટર ૧

બદર.

રા. રા. મગનલાલ ઝવેરદાસ

સ્ટેસન માસ્તર ૧

રા. રા. ભવાનીશંકર ભગ-

વાન તલાટી ૧

બોલુદરા (સોનગરાનું)

ઠાકોરશ્રી માધુસીંહજી ૨

સોનગરા કાલુજી પનજી ૧

વડાલી.

રા. રા. લક્ષુભાઈ બહેચર-

દાસ આબકારી ઇન્સ્પેક્ટર

તા. ઇડર ૫

,, બળદેવ ગુલાબરામ

દેશોતર તલાટી ૧

અરોડા.

પંડયા હીંમતરામ કુબેરદાસ

તલાટી ૧

રથુછોડલાલ ઝવેરરામ માસ્તર ૧

આબળી.

રા. રા. પરસોતમ બેઠાલાલ
દેસોતર હાંથી ૧

હડર

રા. રા. કાશીરામ દેવચંદ
મણીઆર ૫

ગીરધરલાલ કુબેર-
હાસ સોની ૧

બડોલી.

રા. રા. જંદુરામ નરબેરામ બદ ૫

રા. રા. મોતીરામ તુલનારામ
રાવળ ૫

રા. રા. મયારામ મલુકચંદ
મણીઆર ૫

રા. રા. પ્રેલાદભાઈ ધીરજ-
રામ જાની ૫

રા. રા. શંકરલાલ કુબેરજી
બદ ૨

રા. રા. રતનેશ્વર ભાઈશંકર ૨

રા. રા. ભાઈશંકર ગંગારામ
તવાડી ૨

રા. રા. છોટાલાલ જનનલાલ
તવાડી ૧

રા. રા. ઉમીયાશંકર ધર
સીરસોદાર ડીસ્ટ્રીક્ટ કોર્ટ
હડર ૧

રાવળ નર્મદાશંકર કેશવરામ ૧

જાની ગીરજાશંકર દુલ્લભરામ ૧

જાની ગણપત રતનેશ્વર ૧

બદ લક્ષુ કામેશ્વર ૧

જાની કાશીરામ સાંકેશ્વર ૧

દોશી લક્ષ્મીચંદ દલુચંદ ૧

સોની ગુલાબચંદ લખમીચંદ ૧

શ્રી ભાવસાર પંચસમસ્ત ૧

બારોટ મોતી એમર ૧

હાવડ.

જેશી મોતીરામ હેમરામ ૧

મગનલાલ હાંમતરામ ૧

ટોરડા.

ભાયાતશ્રી મુલસીંહજી કીસોર-
સીંહજી ૧

કંબોધયા.

બારોટ લક્ષુ નારજી ૧

ચીતરેડા.

મેતા ભાઈશંકર નરબેરામ ૧

ભાણુપુર.

ભાયાતશ્રી પ્રથીસીંહજી જા-
એસીંજી ૧

પ્રેમપુર.

ઠાકર ગણપતરામ પ્રભાશ કર ૧

ગોતા,

કીશોરસીંગજી ગોપાળસીંગજી ૧

એકલારા.

શા. મગનલાલ દલસુખ જાદર

રેલદાંણી ૧

હીમતનગર.

મોતીલાલ પ્રાગજી રેલવે કં-

ન્ટ્રાક્ટર ૧

શીલિવાડ.

ઠાકોરશ્રી વખતસીંગજી ૧

રૂપાલતાબે કલોલ.

શા. માણેકલાલ ધર્મવરદાસ ૧

કડોલી.

ઠાકોરશ્રી કુબેરસીંગજી ૧

રા. રા. મગનલાલ જોષીતા

રામ જમી કા. તા. ગઢા ૧

અમદાવાદ.

શા. નાનાલાલ દેવચંદ પારેખ ૧

શા. કેશવલાલ ગીરધરદાસ
રાજપરીઆ. ૧

શા. સોમચંદ મુલચંદ રાજ-
પરીઆ ૧

શા. મુનીલાલ ગોવરધન
રાજપરીઆ ૧

મુંબઈ.

રા. રા. હરગોવિંદ હરીદત્ત વેલ ૫

ઠાકર અમથારામ ગોવીંદ ૨

જોસી. મનસુખ વલ્લભરામ ૨

ઠાકર કાશીનાથ જોઠારામ ૨

” જગન્નાથ પુરષોત્તમ ૧

” અમથારામ આદીતરામ ૧

” મગનલાલ લલ્લુભાઈ ૧

” છપ્પાલાલ ત્રિભોવન ૧

” શીવશંકર કેશવરામ ૧

” કૃષ્ણારામ કેશવરામ ૧

ચાંદી સોનાના દાગીનાની પ્રખ્યાત પેઢી.

Principal Mart of Silver and
ORNAMENTS.

મરહૂમ પોલીશ અને હેન્ડ પોલીશ સાથે છેલ્લામાં
છેલ્લી ફેશનનું નકશી કામ

વીસ વર્ષનો અનુભવ જાતી દખરેખ અને
થોખો વ્યવહાર;

મુંઠડો જાતનો ફેન્સી માલ બનાવવાનું.

એકવાર જરૂર મુલાકાત લઈ ખાત્રી કરો.

એકજ ભાવ, ખાત્રી અને ગેરેન્ટીવાળો વહીવટ.

બહારગામના વેપારીઓ માટે તૈયાર માલની

સર્વોત્તમ સગવડ.

આરડરોનો ઝડપથી નીકાલ.

દે. રતનખાળના નાકે, દુકાન નં. ૫૨૬૪ અમદાવાદ.

શીવલાલ દયારામ પંચાલ.

